

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ,
LESNÍHO A VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Zemědělská ekonomika

K některým otázkám sociologie vesnice

12

ROČNÍK 9 (XXXVI) — PRAHA, PROSINEC 1963

CENA 10 Kčs

**ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ,
LESNÍHO A VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ
ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA**

Řídí redakční rada:

Doc. CSc. Karel Svoboda, promováný ekonom (předseda), Josef Drahovzal, prof. CSc. dr. Alois Grolig, CSc. inž. Jaromír Havlíček, inž. dr. Alois Hrubeš, doc. CSc. inž. Felix Hutník, doc. CSc. Dimitrij Choma, doc. CSc. inž. Josef Krilek, doc. CSc. inž. Jaroslav Pič, inž. Ladislav Sobotka, Otto Soukup, doc. CSc. inž. Mikuláš Šebesta, Miroslav Zich. Vedoucí redaktor Bohuslav Vávra.

© Ústav vědeckotechnických informací MZLVH, Praha 1963

Obsah — Содержание — Content — Inhalt

Tauber J.: K některým otázkám sociologie vesnice	665
Tauber J.: O pojmu a úkolech sociologie vesnice	667
Hach V.: Rozvoj kulturně technické úrovně pracujících v JZD	675
Horáková E.: Některé sociologické aspekty brigád socialistické práce v zemědělských družstvech	685
Trnka M.: Úloha JZD při rozvoji kulturního života na vesnici	703
Drábová L.: Vyrovnání postavení venkovské a městské ženy	711

Z vědeckého života

Kolařík J.: Poradní činnost sociologického pracoviště v Suchdole u Kutné Hory	721
Přehled úkolů	725

Sociologie vesnice v zahraničí

Schmidt W.: K některým problémům a úkolům dalšího vývoje společenských vztahů na vesnici v procesu socialistické výstavby zemědělství v NDR	727
Gałęski B.: O současném stavu polské sociologie vesnice	735

Souhrny

K некоторым вопросам социологии села Zu einigen Fragen der Soziologie des Dorfes	744
---	-----

Příloha

Statistické přehledy: Meliorační práce v roce 1962. Spotřeba strojených hnojiv. Dodávky hlavních mechanizačních prostředků do zemědělství. Dokončené stavby v JZD.

Slovníček

O pojmu a úkolech sociologie vesnice

Jan TAUBER

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Než se zamyslíme nad tím, co v současném údobí je nejnaléhavějším problémem sociologie vesnice, bude dobře alespoň v krátkosti shrnout dosavadní úvahy o předmětu a poslání sociologie vůbec a zejména pak sociologie vesnice.

Marx odvodil zákonitosti společenských formací ze studia předkapitalistických a zejména kapitalistických společensko-výrobních vztahů a poznal význam dělnické třídy, resp. proletariátu, pro vybudování beztřídní komunistické společnosti. V té době vznikala i marxistická sociologie, resp. historický materialismus jako součást marxismu, jako nástroj boje a vítězství dělnické třídy. Její klasické vyvrcholení nastalo po přínosu Engelse a Lenina, její hromadné vyzkoušení a prověření při budování socialistické společnosti i v boji proti imperialismu.

Nyní jsme v další etapě rozvoje — v údobí zobecňování zkušeností při budování a obraně socialismu a očišťování marxisticko-leninského učení od cizorodých prvků kultu osobnosti. Není náhodou, že kritika dogmatismu spadá v jednu etapu s rozvojem společenských věd, zejména marxistické sociologie.

Dosud však ani zdaleka nebyly ukončeny diskuse o předmětu a definici marxistické sociologie, a tím méně sociologie vesnice. Tato ujasňovací práce je však usnadňována tím, že se neděje jen teoretizováním o tom, co je to marxistická sociologie, ale také přihlédnutím ke stále přibývajícím pracím sociologické povahy. Je pochopitelné, že vychází z teoretického základu, který je společný všem marxistickým společenským vědám, a že přejímá gnoseologické prostředky i techniku výzkumu z věd, na něž bezprostředně navazuje, s nimiž souvisí nebo úzce spolupracuje. Teprve v procesu řešení konkrétní problematiky upřesňuje svůj cíl a prověřuje své metody.

Společenské vědy v údobí kultu osobnosti měly vyhrazenou velmi úzkou sféru působnosti (zpravidla parafrázovaly to, co bylo již řečeno nebo naznačeno Stalinem), vědecky fundovaných výzkumů bylo pramálo — a pokud se děly stranickými orgány, nebyly předkládány širší veřejnosti — a tak své poznávací prostředky příliš nerozšiřovaly. Nepřijímaly ani ze zásobárny empirických poznatků a výsledků společenských věd z kapitalistických zemí, což do značné míry dosud trvá (nikoli snad proto, že by význam studia buržoazních společenských věd byl podceňován, ale pro značnou nepřístupnost nebo omezenost těchto pramenů). Teprve zcela nedávno se objevily hlasy, že i z buržoazních společenských věd je možno čerpat a tvořivě přehodnocovat, a že není možno účinně vést boj proti nesprávným teoriím, když je dostatečně neznáme ani z literatury, natož aby

byly odpovědně posuzovány v souvislosti s podmínkami, za nichž lid těchto zemí pracuje a žije.

Vážné problémy, které se staví lidu do cesty, musí být tak jako tak řešeny, ať již příslušná nauka je ustavena, či nikoliv; řeší se prostě těmi prostředky, které jsou po ruce. Není ovšem pochyby, že by byly řešeny daleko dokonaleji a efektivněji, kdyby bylo možno se opřít o teorie, metody a techniky, které se již dříve osvědčily při zkoumání a řešení obdobných problémů. Je tomu tak v přírodních vědách, v technice, a nejinak je tomu u společenských věd. Například odrůdy zemědělských plodin byly vyšlechtěny bez znalosti systému rostlin, bez přesné znalosti genetiky a velmi složitých fyziologických pochodů v rostlině již před dávnými stoletími. Je však také obecně známo, že po prohloubení znalosti druhů a odrůd, po vzniku nauky o dědičnosti a prohloubení znalosti fyziologických pochodů, udělalo šlechtění odrůd obrovský skok vpřed. Nejinak tomu bylo i se společenskými problémy. Rodina, stát a třídy existovaly ještě dříve, než bylo možno mluvit o marxistické sociologii; společenské vztahy byly regulovány zákony a nejrůznějšími opatřeními — ale zřídka kdy vědeckou metodou. Vážné sociální problémy možno přičíst právě nevědeckosti řízení společenských vztahů a na druhé straně — úspěchy lze přisoudit znalostem společenských zákonů. Organizace společnosti se rovněž zdokonalí, až historický materialismus s vědeckým komunismem, resp. marxistická sociologie pozná další složité společenské skutečnosti a zákonitosti a prověří si metody poznávání. K tomu je naprosto nepostradatelný konkrétní výzkum ze strany všech společenských věd bez výjimky a zejména pak syntetizující závěry marxistické sociologie.

Je však třeba zvláštní nauky, sociologie, máme-li již řadu obecně uznávaných společenských věd? Je tu přece historický materialismus, vědecký komunismus, historie, demografie s populacionistikou, antropologie, psychologie, etnografie, etika a statistika, je tu právo a řada dalších společenských věd. Proč tedy ještě sociologie, byť bychom ji označovali adjektivem „marxistická“?

Chceme přímo říci, že by neměla oprávnění, kdybychom ji neztotožňovali s historickým materialismem. Užíváme tohoto výrazu jen proto, že tím diferencujeme současný historický materialismus (který na podkladě konkrétního průzkumu a výzkumu, resp. na základě výsledků odvozených ze studia společenských vztahů činí zobecňující závěry) od historického materialismu, který používal převážně deduktivních metod a omezoval se většinou na výklad jevů a zákonitostí, které odvodili klasikové marxismu-leninismu. To by ovšem nebyl dostatečný důvod pro označení historického materialismu názvem marxistická sociologie. Není však neznámo, že L e n i n nejednou nazval historický materialismus tímto názvem, když chtěl vyznačit, že historický materialismus je marxistickou sociologií proletářského hnutí — což znamená, že v sobě obsahuje i vědecký komunismus. V době, kdy se čím dále tím častěji nejen utkáváme se západní ideologií v ideologických sporech, ale setkáváme se s ní jako vědci také v oblasti společenských věd, je účelné, by vystupoval historický materialismus alespoň na mezinárodním kolbišti jako marxistická sociologie.

Ani na chvíli však nezapomínáme, že marxistická sociologie právě tak jako historický materialismus studuje vztah společenského vědomí ke společenskému bytí a zákony rozvoje tohoto vztahu. Úloha vědecké, tj. marxistické sociologie, je stejná jako historického materialismu, tj. odhalit ty obecné zákony pohybu, které rozhodujícím způsobem ovlivňují vývoj společnosti, tj. jejich historii.

V historickém materialismu bychom měli podle Rožina¹⁾ rozeznávat dva aspekty: filosofický a sociologický, které organicky splývají v jeden celek, avšak každý z nich má samostatný význam. Tato relativní samostatnost svádí k označení marxistické sociologie jako samostatné vědy. Vymezuje se jí často jen „*sféra zkoumání konkrétních společenských procesů, jednotlivých relativně samostatných společenských jevů a oblastí a jejich vzájemných vztahů.*“²⁾

Tento citát z článku I. Dubské se opírá u skutečnou praxi — sociologie se opravdu nejčastěji omezuje na zmíněnou sféru zkoumání. Domníváme se však, že marxistická sociologie by měla být současně obecnou teorií společenského vývoje a neměla by se omezovat jen na sféru zkoumání konkrétních společenských jevů, i když uvnitř této vědy může dojít k užitečné dělbě práce mezi skupinami vědeckých pracovníků.

Není nezajímavé, k jakým závěrům přišel americký sociolog Furfey,³⁾ když analyzoval 81 definic sociologie, obsažených v dílech známých buržoazních sociologů. Došel k definici, že „*sociologie je věda usilující pokud možno o nejširší generalizace, pokud jde o strukturu a funkci společnosti.*“ Studujeme-li však práce buržoazních sociologů, pak vidíme, že málokdy si dovolují učinit teoretické a zobecňující závěry a že většinou si ani tento cíl nevytyčují. Je sice pravda, že čím dále tím více se i mezi buržoazními sociology ozývají hlasy, že má-li mít sociologie povahu vážné vědy, neobejde se bez obecné sociologické teorie (např. to tvrdí René König, Sorokin, Saran aj. — většinou neameričtí sociologové). Ovšem povahy vážné vědy nenabudou, pokud se budou opírat o idealistické, tj. nevědecké teorie společenského vývoje.

Konkrétní sociologické výzkumy a průzkumy jsou jak pro buržoazní sociologii, tak pro marxistickou sociologii nepostradatelné. Zatímco buržoazní sociologie může nahromadit jen mnoho zajímavých údajů o podmínkách, v nichž společnost žije a dochází jen k omezeně platným a nesprávným generalizacím, marxistická sociologie může metodou historického materialismu stanovit zákonitosti společenského pohybu jak v jeho širších, tak i v užších souvislostech. Samočinnost sociologického průzkumu je buržoazní sociologii východiskem z nouze: idealistické pojetí společenského vývoje znemožňuje racionální výklad společenských jevů, vztahů a podnětů a pokusí-li se o to, dochází k falešným závěrům.

Obecná marxistická sociologie může se dále vyvíjet především na základě hodnověrných sociologických výzkumů a průzkumů. Sociologický výzkum odhaluje konkrétní zákony společenského vývoje v dané etapě a závěry z něj přicházejí k dobru nejen sociologické vědě, ale také a především, praktické činnosti strany a státu.

Takový konkrétní sociologický výzkum bylo by možno podle Kona⁴⁾ nazývat speciální sociologií a podle jeho názoru není částí historického materialismu. Domníváme se, že to není správné, a že není možné oddělovat výzkum od bádání a teoretických závěrů, že je nerozlučnou, i když specifickou částí (heuristické povahy) vědecké sociologie. Takové pojetí by vedlo k oddělování výzkumu v terénu, tj. poznávání společenského pohybu v jeho skutečných procesech, od teoretického bádání a vedlo by k odtržení sociologické teorie od sociologické praxe, resp. od života, bylo by živnou půdou školometství, akade-

1) V. P. Rožin: O předmětu marxistické sociologie. Voprosy marx. sociologii. Leningrad 1962.

2) I. Dubská: O sociologii. Kulturní tvorba z 24. 1. 1963.

3) P. H. Furfey: The Scope and Method of Sociology. New York 1963.

4) I. S. Kon: K voprosu i předmětu sociologie. Voprosy marxistické sociologie. Leningrad 1962.

mismu, jehož produktem je buď dogmatismus nebo vytváření nepodložených teorií z teorií.

Dříve než se pokusíme o definici marxistické sociologie, alespoň krátce si všimněme poměru vědeckého komunismu k historickému materialismu. Většinou a právem se považuje vědecký komunismus za specifickou část historického materialismu — a tudíž i marxistické sociologie.

C. A. Stěpanjan⁵⁾ definuje vědecký komunismus jako nauku o sociálně politických a ideologických zákonitostech přípravy, realizace a rozvoje komunistického řádu, jakožto učení o zásadách a konkrétních formách budování socialismu a komunismu.

Marxistická sociologie zahrnuje v sobě tuto oblast právě proto, že je marxistickou sociologií, což má vliv i na formulaci marxistické sociologie vesnice, která nutně se musí zabývat i širokým okruhem agrárních otázek, aby byl pochopen a vyložen vývoj současné sociální problematiky zemědělství a vesnice, resp. aby byla správně zaměřena cesta socialistické industrializace zemědělství.

Shodneme-li se na tom, že se sociologie zabývá zkoumáním vzájemného působení všech stránek a vztahů společenského života v nejrůznějších podmínkách pro poznání stavu a vývoje společnosti, resp. studuje vztahy společenského vědomí k společenskému bytí i zákonitosti přípravy, realizace a rozvoje komunistického řádu, pak snadno odvodíme i širší definici sociologie a z ní pak sociologie vesnice.

Vycházejíce z formulací M. T. Jovčuka, G. V. Osipova⁶⁾ a C. A. Stěpanjana⁵⁾ můžeme říci, že předmětem marxistické sociologie, resp. historického materialismu jakožto syntetické vědy, opírající se o souhrn výsledků jiných společenských věd, jsou jak obecné zákony vývoje společenského života v celém jejich rozsahu, vnitřní spojitosti a ve vzájemném působení jejich stránek, vztahů a procesů, tak konkrétní formy jejich projevu v nejrůznějších podmínkách. Společenské vztahy a problémy studuje proto, aby odvodila zákonitosti přípravy, realizace a rozvoje komunistického řádu.

Správná, ale obecněji formulována je definice Kurta Braunreuthera: „*Sociologie zkoumá různé společenské vztahy a chování lidí za společensky relevantních podmínek jejich vývoje*“

Tato definice se v podstatě kryje i s mou starší definicí: „*Sociologie se zabývá zkoumáním všech stránek a vztahů společenského života v nejrůznějších podmínkách pro poznání stavu a vývoje společnosti.*“⁷⁾

Domnívám se, že bezprostředním úkolem marxistické sociologie je:

1. Sledovat a studovat konkrétní formy socialistických výrobních a společenských vztahů, zobecňovat získané poznatky a navrhnout osvědčené formy společenských vztahů k obecnému využití.

2. V podmínkách stále se rozšiřujícího využívání vědy a techniky ve výrobě i společenských vztazích hlouběji, všestranněji a pravdivě odkrývat zákonitosti rozvoje socialistické společnosti.

3. V daleko větší míře než dosud používat experimentální a tzv. zúčastněné metody ve výzkumu, které v podmínkách socialistických vztahů mají mnohem

⁵⁾ C. A. Stěpanjan: O predmete kursa „Osnovy naučnogo kommunisma“. Voprosy filosofii, 1962, č. 6.

⁶⁾ M. T. Jovčuk a G. V. Osipov: O někotorych teoretičeskych principach, problemach i metodach sociolog. issledovanij. Voprosy filosofii, č. 12, 1962.

⁷⁾ Jan Tauber: Zpráva o sociologické konferenci v Prieros. Praha 1962.

větší možnosti uplatnění a rozvoje než za kapitalismu. Fakticky mohou ze sociologie učinit efektivnější prostředek rozvoje socialistické společnosti než tomu bylo dosud.

Naznačili jsme již, že marxistická sociologie vesnice není nějakou samostatnou vědou, ale spíše speciální částí sociologie, která se soustavně zabývá společenskou problematikou vesnice v jejím celku, komplexnosti i jednotlivostech. Podobně jako obecná sociologie, opírá se o spolupráci a výsledky nejruznějších společenských věd a přihlíží i k výsledkům věd přírodních a technických, pokud se zabývají zemědělstvím.

Sociologie vesnice se často považuje za jakousi techniku hromadné aplikace výsledků nejruznějších věd na společenský a kulturní život vesnice bez jakéhokoliv jednotícího principu, jakým je např. marxistické pojetí společenského pokroku. S tímto pojetím se často setkáváme především v západním světě.

U nás se často setkáváme s pojetím sociologie vesnice jako studiem jednotlivých stránek nebo celku sociální a kulturní problematiky vesnice. To však je kusá definice. Považující sociologii vesnice za marxistickou sociologii, zabývající se společenskými problémy vesnice, musí být nutně i jejím předmětem zákonitosti vývoje společenského života, tak jak se projevují na vesnici a v prostředí zemědělské výroby v celém jejich rozsahu, ve všech složitých vztazích vesnice k městu, k průmyslu, k nezemědělskému obyvatelstvu, ke kultuře jako celku a ve všech jednotlivých společenských jevech.

Jeden z nejzkušenějších amerických sociologů vesnice, Dwight S a n d e r s o n,⁸⁾ charakterizuje sociologii vesnice jako sociologii venkovského prostředí. L. N. S i m s⁸⁾ definuje rurální sociologii jako nauku o vztazích lidí, pracujících v zemědělství nebo majících se zemědělstvím kontakt.

Mohli bychom citovat řadu dalších definic sociologie vesnice v buržoazním pojetí, ale v podstatě se od zmíněných formulací neodchylují. Většinou nepopírají, že sociologie vesnice je prostě sociologií, zabývající se společenskou problematikou vesnice a vztahu vesnice, resp. zemědělců s nezemědělským obyvatelstvem a městem.

Definice marxistické sociologie vesnice musí být v podstatě definicí marxistické sociologie, zaměřené na společenské problémy vesnice. Pokusíme se ji formulovat:

Marxistická sociologie vesnice je syntetickou vědou, která opírajíc se o souhrn výsledků jiných společenských věd (zejména takových, které se zabývají problematikou vesnice a zemědělstvím), sleduje a objevuje působnost obecných zákonů vývoje společenského života na vesnici v celém jejich rozsahu, vnitřní spojitosti a ve vzájemném působení jejich stránek, vztahů a procesů i konkrétní formy jejich projevu v prostředí zemědělské výroby, ve vztazích mezi obyvateli vesnic a měst, resp. ve vztazích mezi základními třídami a společenskými skupinami. Svou práci zaměřuje k odstranění podstatných rozdílů mezi městem a vesnicí, mezi zemědělstvím a průmyslem, k vytváření podmínek ke vzniku beztřídní společnosti, k realizaci a rozvoji komunistického řádu.

Proč volíme raději termín sociologie vesnice než sociologie zemědělství? Protože sociologií zemědělství nelze obsáhnout složité vztahy zemědělství a rolníků a vůbec zemědělských pracovníků k ostatnímu vesnickému obyvatelstvu a ke geografickým a přírodním, resp. ekologickým podmínkám vesnice. I když

⁸⁾ D. S a n d e r s o n: Rural Sociology and Rural Social Organization. New York, Wiley 1943.

Simsova definice převzata ze Sandersona, str. 12.

počet aktivních zemědělců je relativně malý, jsou tisícovým způsobem spjati se svými obcemi a nelze jejich společenský život odizolovat od širších souvislostí. Ovšem nelze je odizolovat ani od vztahu k městskému a průmyslovému obyvatelstvu — tím spíše, že čs. vesnice je velmi úzce svázána s městy a průmyslovými oblastmi a proces přibližování zemědělství k průmyslu a vesnice k městu je v plném rozvoji. Ostatně posláním sociologie vesnice je nejen poznání tohoto procesu, ale také jeho usměrnutí, resp. jeho hladký průběh. Čili sociologie vesnice je jedním z oddílů marxisticko-leninské společenské vědy, řešící základní úkoly komunistické ideologie.

Úkoly marxistické sociologie vesnice se velmi zaktualizovaly tou okolností, že socialistická přestavba vesnice a další její fáze, socialistická industrializace zemědělství, mají často netušené a nedozírné technické, ekonomické a tudíž i sociologické důsledky. Jestliže jsme pohnuli vpřed s výrobními vztahy, pohnuli jsme se všemi ostatními poměry: zanikly nejen kapitalistické, ale i rodinné závody (pokud se v určitém omezení rodinné závody zachovaly v záhumenkách, vytvářejí nemalé ekonomické, sociální a tudíž i politické problémy), přestala závislost dětí na rodičích a rodičů na dětech (což nesmírně ovlivnilo strukturu i soudržnost zemědělské rodiny), zvýšila se mobilita vesnického i městského obyvatelstva, změnily se nejen politické, ale i sousedské vztahy, potřeba i rozsah vzájemných styků vesnických obyvatel, neobyčejně se zvýšil jejich kontakt s městem, s dělnickou třídou a inteligencí, změnila se struktura tříd a jejich význam, neobyčejně se zvýšila potřeba vyššího vzdělání a odborné kvalifikace a tudíž i počet kvalifikovaných a vzdělaných lidí na vesnici, vznikly nové sídelní aglomerace, objevily se nové nároky na kulturu a společenský život atd. Při všech těchto hlubokých a všestranných změnách zachovává si zemědělská výroba svou specifičnost, svou biologickou povahu a značnou závislost na přírodních podmínkách — i když v určitém omezení vlivem cílevědomého zavádění vědeckých poznatků do zemědělství. Je tu celá plejáda problémů, které nemůže rozřešit jen sociologie vesnice. Je však na sociologii vesnice, aby je vlastními metodami zkoumala, souhrn výsledků společenských věd umocňovala, syntetizovala a objevovala nejvhodnější cesty společenského vývoje socialistické vesnice.

Sociologie vesnice by byla bezmocná, kdyby se neopírala o výsledky jiných věd. Tím, že činí syntetické závěry, nestaví se nad ostatní vědy a nepovazuje se za nadřazenou vědu. Každá ze spolupracujících věd má své specifické cíle a úkoly a tím, že poskytuje výsledky svého bádání sociologii, nesnižuje svůj význam. Na druhé straně sociologie vesnice svými komplexními závěry ujasňuje demografickou problematiku, vysvětluje jevy z oblasti společenské psychologie nebo etiky atd.⁹⁾ Lze mluvit o vzájemné závislosti a součinnosti věd, zkoumajících výrobní a společenskou problematiku vesnice a nikoliv o hierarchii věd. Ekonomika družstev není pochopitelná, neznáme-li její přírodní a sociální podmínky. Hospodářský efekt družstev nepochopíme, nezjistíme-li, jakou technikou a organizací práce je dosahován. Ekonomika vysvětluje, jak jsou výrobní podmínky, resp. celý komplex výrobních sil mobilizovány k výrobním úkolům a jak na sebe působí výrobní vztahy a výrobní síly, do jaké míry se uplatňují centrální ekonomické podněty a jak jsou využívány místní zdroje k výrobnímu procesu. K sociologickým závěrům můžeme však dojít teprve tehdy, když uvážíme nejen ekonomické a přírodní podmínky, ale také demografické, zdravotní, kulturní, dopravní a sídlištní podmínky a řadu jiných faktorů, které nám ujasní společenský vývoj menší či větší vesnické společnosti, užšího či šir-

⁹⁾ Václav L a m s e r: Sociologický výzkum a demografie. Demografie, 1963, č. 3.

šího kolektivu. Sociologické závěry musí obsahovat nutně vzájemné působení všech materiálních i ideových vlivů.

Ve svém referátu na semináři o problému pracovních sil v zemědělství v únoru 1963¹⁰⁾ měl jsem příležitost dost podrobně se zmínit o bezprostředních úkolech sociologického pracoviště VÚZE i ostatních pracovišť, které se zabývají sociální problematikou vesnice. Chtěl bych jen znovu zdůraznit, že není naléhavějšího problému v sociologii vesnice (ale současně i v kulturně osvětové a pedagogické práci) než studium vhodných forem systematického zvyšování všeobecné i odborné kvalifikace zemědělců a studium problematiky pracovních kolektivů družstev, tj. sociologických problémů organizace práce v družstvech (zejména řízení), zobecňování úspěšné práce předních zemědělských pracovníků a průzkum názorů a postojů zemědělců k nejdůležitějším problémům čs. zemědělství a celého veřejného života. Přispěje-li sociologie vesnice k ujasnění této problematiky, pomůže řešit i otázky pracovních sil v zemědělství, zejména problém zemědělské mládeže a zemědělských žen, problém volného času a celé řady dalších otázek, které úzce souvisí s řešením vytyčených úkolů.

Tento kolektivní názor našeho pracoviště se projevil ve stanovení úkolů na příští leta. Zaměřujeme se sice ke globálnímu úkolu „*Výzkum společenského vývoje vesnice se zvláštním zřetelem k období přechodu k vyšším formám zemědělské výroby a k rozvíjení prvků komunismu*“, což je fakticky studium společenských důsledků procesu socialistické industrializace zemědělství, ale vytyčujeme si pro nejbližší leta dílčí úkoly:

1. sociologie pracovních kolektivů v JZD se zvláštním zřetelem ke způsobům řízení,
2. sociální důsledky vědeckotechnické revoluce (industrializace) v zemědělství a vliv rozvoje všeobecného i odborného vzdělání a kulturní úrovně pracovníků družstev na účinnost jejich působení,
3. metodologické zhodnocení dosavadní výzkumné práce.

Naléhavých problémů sociologického charakteru je však v zemědělství daleko více. Před rokem svolal Poradní sbor pro sociální a kulturní otázky v zemědělství (který fakticky již od roku 1953 plní úkol marxistické sociologické společnosti pro sociální a kulturní otázky v zemědělství) společně s Ústavem pro výuku na katedrách marxismu-leninismu na Karlově universitě konferenci pracovníků společenských věd (zejména z kateder marxismu-leninismu na vysokých školách), na níž jsme si vyměnili informace o zkoumaných úkolech v oboru sociologie vesnice, historie zemědělství a z dalších oborů společenských věd, pokud se zabývají sociální a kulturní problematikou vesnice. Ujasnili jsme si, které úkoly jsou v současné době nejdůležitější a měly by být přednostně řešeny. Delegáti na této konferenci také navrhli, aby koordinačním místem pro řešení výzkumných úkolů v oboru sociologie byl Poradní sbor pro sociální a kulturní otázky v zemědělství, resp. jeho pracoviště: sociologické oddělení Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky. Na dalším semináři Poradního sboru (Jíloviště, únor 1963) bylo dohodnuto, že sociologická a jiná společenskovědní pracoviště, pokud se zabývají problematikou zemědělství a vesnice, se soustředí zejména na úkoly, jichž řešení navrhuje Poradní sbor a které jsou uvedeny v rubrice „Z vědeckého života“ na str. 725. Na první pohled je patrné, že to nejsou jen úkoly ryze sociologického charakteru, ale že zasahují do celé řady

¹⁰⁾ Jan Tauber: Předmět a úkoly sociologie vesnice po XII. sjezdu KSČ. Zprávy PSK sv. 11.

dalších společenských věd (zejména ekonomiky, historie, demografie, psychologie, etiky atd.). Vesměs jsou to však problémy, které mají mimořádný význam pro řešení sociálních a kulturních otázek vesnice a jsou buď bezprostředně předmětem sociologického výzkumu nebo v jeho širší zájmové sféře.

Sociologické pracoviště Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky se v dalších letech omezí jen na některá zvláště naléhavá témata, přičemž chce usilovat o to, aby úkoly byly současně nebo postupně řešeny na jiných pracovištích.

Rozvoj kulturně technické úrovně pracujících v JZD

Doc. dr. Václav HACH

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Bouřlivý rozvoj techniky v celém světě se zrcadlí téměř ve všech odvětvích lidské činnosti, především pak ve výrobě. Proniká i do zemědělské výroby jednak přímo prostřednictvím nových technologických postupů, jednak prostřednictvím průmyslové výroby, která svými výrobky zásobuje zemědělskou výrobu.

V zemích světové socialistické soustavy má rozvoj techniky zvláštní význam. Je to naše zbraň v boji za udržení míru a v mírovém hospodářském soustřežení s kapitalistickými státy.

Usnesení XII. sjezdu KSČ ukládá zemědělství, aby vyrovnalo svou úroveň na úroveň průmyslu, a to všestranným rozvojem výrobních sil a upevňováním socialistických výrobních vztahů.

Všestranný rozvoj výrobních sil znamená v zemědělství komplexní mechanizaci, chemizaci, velkovýrobní technologii a průmyslovou organizaci práce v zemědělské výrobě. Znamená to dále další sepětí vědy se zemědělskou praxí a rozvoj kulturně technické úrovně pracujících v socialistickém zemědělství.

Vývoj mechanizace a odbornosti jako vzájemně spjatý proces

Jak v kapitalismu, tak také i v socialismu je proces technizace, a to i v zemědělství, provázen určitými průvodními jevy, které mají charakter zákonitostí. Jejich tvářnost je dána vzájemnou základní spojitostí mezi technickým a společenským pokrokem, který má v obou společenských řádech své specifické projevy.

V kapitalismu je vůdčím motivem pro určité zvyšování odborné kvalifikace pracujících snaha kapitalisty, aby dosáhl jejich prostřednictvím, jejich vyšší odborností a produktivitou jejich práce maximálního zisku. Pracující má opět snahu zvyšovat svou kvalifikaci proto, aby se na trhu pracovních sil lépe uplatnil.

V socialistickém zřízení platí kvalitativně jiná hlediska. Zde, při odstranění vykořisťování člověka člověkem, jde o to, aby byla vybudována materiální základna komunismu, zřízení, které umožní všestranný rozvoj člověka při uspokojování jeho potřeb. Z toho ovšem vyplývá jeden závěr, který platí i na úseku zemědělství. Vytvářet totiž stále větší jednotu vědeckotechnické a kulturní revo-

luce. Šířeji řečeno, znamená to prohloubit v praxi vztah mezi pracovníkem a výrobou o taková spojení, která v souladu s celospolečenskými cíli se budou krýt i se zájmy jednotlivých členů společnosti. Takovým spojením je např. vzdělání, chápáné v plném rozsahu jako určitá odbornost, všeobecný rozhled a politická uvědomělost pracujícího, projevující se v jeho iniciativě a přístupu k pracovní činnosti a v jeho životě vůbec. Jde tedy o spojení, které vychází z ekonomické základny, prochází kulturou v širším slova smyslu a do ekonomiky se opět vrací, aby poté znovu pracovním efektem ovlivnilo další rozvoj společnosti. Socialistická společnost, vědomě využívající možností, jež jí přináší vědecké poznání objektivní reality, musí usilovat o co nejpravdělnější rytmus tohoto pulsujícího vztahu ekonomika — kultura — ekonomika.

Technizace zemědělství a kvalifikace pracujících

V socialistických podmínkách v čs. zemědělství se postupně mění malo-výrobní charakter výroby v charakter velkovýrobní.

Z problémů, které je třeba při tomto procesu řešit, vystupuje stále více do popředí problém zvládnutí nové techniky. Svědčí o tom porovnání úrovně technické vybavenosti čs. zemědělství s úrovní odborné kvalifikace pracujících.

Všimneme-li si nejdříve technické vybavenosti čs. zemědělství, zjišťujeme, že např. na 1000 ha zemědělské půdy v roce 1962 připadalo 19,2 traktoru (jednotka 15 HP), 14,9 traktorových přířevů, 1,8 nakládačů mrvy atd. Na 1000 ha orné půdy připadalo v témže roce 11,5 traktorových pluhů, 5,3 traktorových kultivátorů, 14,5 secích strojů a 3,7 traktorových pleček. Na 1000 ha zrnin v roce 1962 připadalo 4,1 obilních kombajnů, nehledě na samovazy a mlátičky. Na 1000 ha brambor pak připadlo 5,1 kombajnu na brambory, 28,1 traktorových vyorávačů brambor atd. Zvýšení techniky se projevovalo i u cukrovky, lnu, píce, kukuřice atd.

Srovnáme-li tyto údaje za rok 1962 s rokem 1955, vychází nám daleko větší přírůstek v roce 1962, než je 100 %. Dokonce v některých mechanizačních prostředcích vzrostl jejich počet přímo revolučně. Tak např. počet traktorů stoupl o 243 %, nakládačů mrvy o 350 %, traktorových kultivátorů o 308 %, traktorových pleček o 208 % a obilních kombajnů o 215 %. Zcela se mění technika zemědělské výroby brambor. Zde stoupl počet traktorových vyorávačů o 368 % a kombajnů na brambory o 5000 %.

Je jasné, že růst techniky výroby musí jít ruku v ruce s růstem počtu kvalifikovaných pracovníků, kteří by pracovali s novou technikou. Podívejme se opět na některé údaje o početních stavech pracovníků v zemědělské výrobě. V roce 1962 pracovalo v zemědělství 33 828 odborníků, z toho vysokoškolsky vzdělaných zemědělců 6210.

Rozebereme-li tyto údaje podle regionálního hlediska, zjišťujeme, že v českých krajích připadá na 1000 pracujících v zemědělství asi 28 odborníků (z toho 5,6 vysokoškoláků), na Slovensku pak jen 14,7 odborníků (3,7 vysokoškoláků). Jdeme-li ještě hlouběji, zjistíme, že např. v Severomoravském kraji připadá na jednoho vysokoškoláka 3300 ha zemědělské půdy v JZD a 1330 ha zemědělské půdy ve státních statcích.

Srovnáme-li tyto údaje s údaji v průmyslu, zjišťujeme, že poměr celkového počtu pracovníků v průmyslu k celkovému počtu pracovníků v zemědělství není

ani zdaleka shodný s poměrem počtu odborníků v průmyslu k počtu odborníků v zemědělství.

Vydeme-li z údajů v roce 1963 o počtu pracujících v zemědělství (1 milion 300 000 osob) a srovnáme-li to s počtem pracujících v průmyslové výrobě (2 400 000 osob), vychází nám poměr 13 : 24 v neprospěch zemědělství. Srovnáme-li však počet odborníků v průmyslu (314 000) s počtem odborníků v zemědělství (34 000), dostaneme poměr 34 : 314. Z toho vyplývá, že v zemědělství pracuje zhruba pětkrát méně kvalifikovaných pracovníků než v průmyslu.

Nezapomínejme také — srovnáme-li již obě hlavní národně hospodářská odvětví — na průměrný věk a na horní číslo mimoprodukčního věku pracovníků v zemědělství.

I když se z této lineární úvahy nedají dělat matematickým výsledkům odpovídající závěry, přece jen je patrné, že v zemědělství je nutno velmi mnoho dohánět.

Výpočty Výzkumného ústavu zemědělské techniky nám udávají, že komplexní mechanizace zemědělské výroby bude vyžadovat, aby z celkového počtu pracovníků v rostlinné výrobě mělo asi 40 % kvalifikaci traktoristy a v živočišné výrobě asi 20 %. Zavádění nových mechanizačních prostředků do zemědělské výroby, především pak kombajnů, znamená, že další vysoký počet pracovníků si musí osvojit technické znalosti nejen obsluhy, ale i složení mechanizačních prostředků.

Nejde však jen o mechanizační prostředky. Jde také o stále větší,

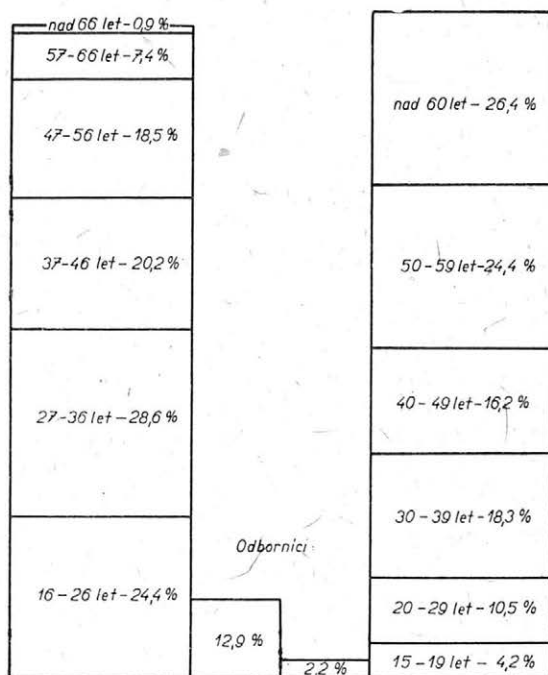
širší a hlubší převádění vědy a výzkumu do zemědělské praxe, o stále se zvyšující množství minerálních hnojiv, o nové výrobní postupy, o nové nebo zušlechťené plodiny, které vyžadují pokusných polí a laboratoří přímo v zemědělském závodě; to vše klade značné nároky na odborné znalosti pracujících.

Srovnáme-li opět počet i kvalifikaci pracovníků státních statků a družstev, zjišťujeme velmi nepříznivý poměr pro družstva. Z celkového počtu odborníků (33 828 osob) pracuje ve družstvech necelých 20 000 a z toho opět jen asi 1000 vysokoškolsky vzdělaných odborníků (celkem pracuje v zemědělství 6210 vysokoškoláků), 7100 absolventů středních odborných škol a asi 12 000 pracovníků navštěvovalo odbornou školu.

Situace je však dnes taková, že asi 70 % vedoucích pracovníků ve družstvech má sice značné praktické zkušenosti, ale nemá vůbec odborné vzdělání.

Povšimneme-li si např. poměrů v odborné kvalifikaci funkcionářů ve slovenském zemědělství, dojdeme ke zjištění, že např. v Západoslovenském kraji z 884 předsedů družstev má jen 19 vysokoškolské a 72 středoškolské vzdělání.

Věková struktura a stupeň odbornosti pracujících
ve strojírenství v zemědělství

I. Podíly nositelů středního a vyššího všeobecného a odborného vzdělání v jednotlivých sociálně ekonomických skupinách a z pracujících celkem v jednotlivých aglomeracích (v %)

Agglomerace	Dělníci	Členové JZD	Zaměstnanci	Soukromě hospodařící	Celkem z pracujících
	%				
Bečice	2,4	4,1	39,4	—	6,6
Borovany	14,4	7,5	59,9	3,4	24,1
Planá	3,7	3,4	51,8	—	16,7
Drahonice	2,3	14,9	45,0	—	12,1
Libějovice	4,6	10,2	41,1	—	14,5
Radomyšl	15,2	13,1	55,7	8,5	22,1
Suchdol	26,5	23,9	80,3	—	32,8

Podobná situace je i u agronomů a zootechniků. Z 856 zootechniků je jen 57 vysokoškoláků a 104 středoškoláků; 460 zootechniků je vůbec bez kvalifikace. Pokud jde o ekonomickou kvalifikaci, má z 884 ekonomů ve družstvech jen 21 ekonomů vysokoškolskou kvalifikaci a 207 ekonomů má kvalifikaci středoškolskou; 467 ekonomů je pak vůbec bez kvalifikace. Tento kraj není však ještě na posledním místě, pokud jde o odbornou kvalifikaci.

Při svých úvahách můžeme však jít až do jednotlivých závodů a podívat se, jaká tam je situace v odborné kvalifikaci i ve všeobecném vzdělání. Jako příklad uvádím výtah z průzkumu, který byl uskutečněn v roce 1962, a to v šesti jihočeských aglomeracích a v jedné středočeské.

Vzdělání obyvatelstva bylo zkoumáno ve dvou vrstvách; jednak jako nejvyšší získané školní vzdělání, jednak jako účast v mimoškolních formách vzdělání (přednášková činnost, kursy atp.).

Nejvyšší získané školní vzdělání bylo prozkoumáno k roku 1961 zpracováním podkladů ÚÚSKS za sídliště. Ke zpřesnění pohledu na možnost aktivního

II. Podíly odborníků

JZD	Počet členů	Z toho					
		odborné školy dvouleté		odborné školy čtyřleté		vysoké školy	
		počet	%	počet	%	počet	%
Bečice	294	5	1,7	5	1,7	—	—
Borovany	196	7	3,5	1	0,5	—	—
Planá	229	6	2,6	1	0,4	—	—
Drahonice	114	5	4,4	9	7,9	—	—
Libějovice	137	6	4,4	8	5,8	—	—
Radomyšl	208	5	2,4	18	8,8	—	—
Suchdol	330	22	6,7	48	14,5	2	0,6

využití získaného vzdělání ve výrobní a společenské činnosti byli pro tabulární sestavení vzati v úvahu všichni pracující a k nim pro ilustraci ženy v domácnosti.

V celkového počtu 8787 obyvatel byto takto hodnoceno vzdělání u 2145 dělníků, u 1508 členů družstev, u 991 zaměstnanců a u 105 soukromě hospodařících rolníků, tj. celkem u 4749 osob.

V jednotlivých aglomeracích byl shledán stav, který nám ukazuje tabulka I.

Z hlediska úrovně dosaženého školního vzdělání se od ostatních aglomerací zřetelně odlišuje oblast Suchdola u Kutné Hory, kde podíl pracujících se středním a vyšším vzděláním je daleko největší. Jihočeské aglomerace mají citelně nižší ukazatele.

Charakter pracovního zaměření obyvatel se odráží ve zjištěném stupni vzdělanosti. Aglomerace s nejprůmyslovějším zaměřením (s největším podílem dělníků a zaměstnanců), jako Borovany, Radomyšl a Planá, mají mezi svými obyvateli největší podíl nositelů středního a vyššího všeobecného i odborného vzdělání.

Opačně je tomu u zemědělských aglomerací, jako jsou Bečice a Drahonice. V této souvislosti je ovšem třeba vzít v úvahu, že se v těchto tabulkách nepromítají počty, a tedy ani podíly lidí, kteří studují, a že zejména u jihočeských aglomerací se zrcadlí v úrovni dosaženého vzdělání dospělých dozrívající zaostalost těchto oblastí v předválečné době.

Celkově pro možnou úroveň kulturního a společenského života je však situace ve všech aglomeracích v podílu lidí s větším než základním vzděláním příznivá.

Mimo oblast Bečice, kde v průměru každý čtrnáctý pracující má vyšší než základní vzdělání, mají všechny ostatní zkoumané jihočeské aglomerace každého pátého až devátého pracujícího v této skupině. V Suchdole je to dokonce každý třetí pracující.

Pro posouzení celkové společenské úrovně byla věnována zvláštní pozornost úrovni odborné kvalifikace členů jednotlivých družstev. I zde byly podchyceny vždy nejvyšší absolvované typy škol. Ke zvážení podílu odborníků byly připojeny podíly zemědělské půdy na jednoho odborníka (tabulka II).

ve zkoumaných JZD (v %)

Celkem		Výměra	Na 1 technika případá	Na 1 vysokoškolačka případá
počet	%	ha zemědělské půdy		
10	3,4	1305	130,5	nemají
8	4,0	1012	126,5	nemají
7	3,0	1321	188,7	nemají
14	12,3	535	38,2	nemají
14	10,2	635	45,3	nemají
23	11,2	1015	44,1	nemají
72	21,8	1423	20,3	711,5

Vezmeme-li v úvahu, že se teprve pro rok 1970 počítá celostátně s dosažením podílu:

1 inženýr na 400—500 ha zemědělské půdy,

1 zemědělský technik na 150 ha zemědělské půdy,

nelze podíly techniků ve sledovaných družstvech z tohoto hlediska hodnotit jinak než jako pro současnou dobu uspokojivé. Vysokoškolsky vzdělané kádry však chybí.

Méně optimisticky ovšem vyjde stejná situace, přihlédneme-li k věkovému průměru družstevníků (58 % členů ze zkoumaných JZD je starší 45 let). Většina techniků jsou pak starší lidé s dřívějšími hospodářskými školami, nezaměřenými ještě na socialistickou zemědělskou velkovýrobu.

Odborné vzdělání je však jen součástí celkového vzdělání, a to opět patří ke kulturním potřebám socialistického člověka.

O vybavenosti zemědělskými stroji se v odborných člancích i v denním tisku uvádějí mnohé údaje a zdůrazňuje se další jejich zvyšování. Ale často se zapomíná, že nestačí jen zvyšovat počet traktorů, kombajnů, secích a jiných strojů na 100 nebo 1000 ha, ale že je nutné vychovávat a odborně připravovat i člověka pro jejich ovládání.

Způsoby zvyšování odborné kvalifikace

Mládež přicházející do zemědělství je již pevně zařazována do příslušných učilišť. Zde se kvalifikace získává jednak jako paralelní složka praxe (učební doby) a jednak následuje po kratší praxi (odborné zemědělské technické školy). Pak může následovat ještě nástavba vysokoškolského studia, které je ovšem nyní možno absolvovat i bez předchozí zemědělské výrobní praxe (po absolvování jedenácti- a dvanáctileté).

Při rozvoji kulturně technické úrovně pracujících v zemědělství nám ovšem jde o velmi početné kádry praktiků, kteří nemají buď žádnou nebo velmi malou teoretickou přípravu. Tito pracovníci mohou být odborně vzděláváni jednak v rámci školské soustavy (při eventuálním uvolnění z praktické činnosti pro studium na jeden až několik roků), nebo formou studia pracujících v rámci mimoškolské soustavy, tj. dálkového studia (opět uvolnění z činnosti pro návštěvu několikátýdenních nebo měsíčních kursů). V tomto odvětví je řada forem, které mají za úkol doplnit pracovníku mezery, kterýžto doplněk znalostí a vědomostí nemůže získat při praxi.

Problémy jednotlivých forem kvalifikace a jejich atraktivnost

Nejběžnější formou zvyšování kvalifikace v mimoškolské soustavě je družstevní škola práce (DŠP), ve státních statcích závodní školy práce. Úkolem těchto škol je soustavná péče o zvyšování kvalifikace pracovníků jednak podle tarifního kvalifikačního katalogu, jednak podle provozních potřeb zemědělského závodu. Dosavadní náplň DŠP měla většinou stejné nedostatky: buď byla příliš široká a všeobecná, takže posluchači v ní neviděli ani bezprostřední, ani perspektivní pomoc pro svou praxi, nebo naopak byla příliš úzká, specializovaná, bez spojitosti s ostatními problémy, a tudíž nedávala odbornou kvalifikaci vy-

žadovanou tarifním kvalifikačním katalogem. Často zde byly přednášeny „novinky“, které nebyly dostatečně vyzkoušeny v praxi a později selhaly, nebo byly posluchačům předkládány „pravdy“, které se za nějaký čas ukázaly být úplným opakem. Přednášející také často nenašli odevzu, protože posluchači byli praktici, kteří znali věci lépe než přednášející; oni se však měli přizpůsobovat jejich názorům a požadavkům.

Zemědělské lidové akademie (ZLA) jsou další formou zvyšování kvalifikace pracujících v zemědělství. Jejich úkolem není jen speciální školení (často mimo rámec jednoho družstva), nýbrž jsou také informacními a konzultačními středisky pro pracující v zemědělství, kteří se připravují, popř. již studují na odborných nebo vysokých školách. Problémy, které vyplývají z této formy školení, jsou v podstatě stejné jako v DSP.

Hlavní problém podle mého názoru tkví v tom, že jak při obou uvedených formách školení, tak i při jiných stupních vzdělání a kvalifikování se úspěšně absolvování ve většině zemědělských závodů dosud neobráží v materiální situaci absolventa. DSP nebo ZLA nejsou uznávány jako řádné studium a jejich absolvování tudíž nemá vliv na kvalifikační a tím i tarifní zařazení pracujícího.

Vedle těchto forem jsou ještě úzce specializované formy DSP (např. školy pokrokových zkušeností). Tyto školy se teprve rozvíjejí. Již dnes je však možno říci, že se osvědčují zejména tím, že převádějí nejen nové vědecké poznatky do výrobní zemědělské praxe, ale jsou tribunou vynikajících praktiků, zlepšovatelů a novátorů, kteří předávají posluchačům osvědčené výsledky své práce spolu s praktickým jejich předváděním.

Při výčtu všech naukových zařízení nesmíme zapomínat ani na provozně výrobní praxi ve vybraných zemědělských závodech. Zde je možnost spojení teorie s praxí. Proto jsou v těchto vzorových závodech zakládány buď DSP nebo ZLA, popř. školy pokrokových zkušeností. Všechny formy zvyšování kvalifikace však dosud existují paralelně. Podle mého názoru by se měl vypracovat vertikální systém zvyšování kvalifikace. Neustrnout jen na jediném typu učiliště, nýbrž kombinovat, resp. doplňovat možnosti jednoho učiliště s ostatními. Pomocí pevných svazků jednotlivých typů učilišť by se mohlo dosáhnout toho, že absolventi jednoho učiliště by za pomoci exkurse, speciálních přednášek, kratší nebo delší praxe mohli doplnit své vědomosti a poznatky z jiného typu učiliště, nejenom z toho, který sami navštěvují.

Mám na mysli především pevnější a pravidelné spojení vysokých i odborných zemědělských škol, např. se školami pokrokových zkušeností.

Jak bylo již uvedeno, technika i kvalita a kvantita mechanizačních prostředků pro zemědělství rychle roste, a pevné formy, zejména školní soustavy, samy nemohou svými učebními pomůckami a často i znalostmi přednášejících stačit tomuto rychlému růstu. Spojení stálých forem školské soustavy se soustavou mimoškolskou by mohlo přinést potřebný výsledek při zvyšování kvalifikace mládeže i pracujících v zemědělství.

Další složky kulturně technické úrovně a činitelé ji ovlivňující

Kulturně technická úroveň pracujících zahrnuje vedle úrovně odborné kvalifikace celou řadu dalších vzájemně spjatých a doplňujících se prvků. Souhrnně je lze označit jako vzdělanost v širším slova smyslu a jako stupeň poli-

tického uvědomění. Všechny tyto faktory jako celek se potom promítají do kulturnosti pracovního a mimopracovního života, který je pak jejich projevem.

Na pracující v zemědělství ještě silněji než v jiných odvětvích působí i životní a pracovní prostředí. Zvláště na vesnici jsou ještě dodnes patrné citelné mezery a nedostatky v celkových sídelních a pracovních podmínkách, jakož i v přežitcích v myslích lidí.

Zatímco technická vybavenost zemědělských výrobních závodů a také vybavenost vesnických domácností — pokud jde o předměty dlouhodobého používání (ledničky, pračky, televizory, motocykly aj.) — v posledních letech silně stoupla, nemohly být četné zastaralé provozovny nejen vybudovány, ale ani upraveny (stáje, dílny apod.). Na vesnici vidíme ještě dnes i mnohé obytné objekty, neodpovídající a nevyhovující požadavku rozvíjející se techniky a snaze přiblížit životní úroveň venkovského obyvatelstva městskému. Nepodařilo se dosud také odstranit zastaralé a přežité názory a způsob myšlení, vyplývající z historických podmínek výrobních vztahů a života na vesnici.

Prudký rozvoj techniky, jehož vliv zasáhl nejen výrobu, ale pronikl i do oblasti kultury, vyvolal na vesnici problémy a rozpory, zejména pokud jde o stoupající požadavky vyplývající z budování socialistické společnosti i z růstu jejich členů — obyvatelů vesnice. Lidé zde žijící a pracující jsou denními svědky kontrastů starého s novým. Právě to nové, co na vesnici proniká, je nutno dostat do vzájemného souladu, aby rozpory, které tak jako tak nutně vznikají, nebyly ještě zmnožovány zkreslováním účinků působení jednotlivých faktorů ať již vědeckotechnické nebo kulturní revoluce (např. zavádění nové techniky bez dokonalého seznámení lidí nejen s touto technikou, ale i s výsledky, které přináší, nebo postavení kulturního domu bez předchozího zjištění možné návštěvnosti a bez průzkumu kulturní úrovně obyvatelstva aj.).

Nemůžeme postavit na návsí malé vesnice jediný víceposchodový obytný dům a doufat, že tím vyřešíme její socialistickou přestavbu (takovýto návrh se objevil svého času v NDR). Rovněž nemůžeme pouhým zavedením nových metod práce přímo změnit kulturně technickou úroveň pracujících. Vždy musí předcházet pečlivá příprava lidí a pak dlouhá výchova a přesvědčování. Jen tehdy také bude mít nová technika úspěch, jestliže pracující pochopí, proč byla zavedena nebo je zaváděna, když s tím i vnitřně souhlasí a je tedy ochoten s novou technikou pracovat, a konečně, když tuto novou techniku ovládá.

Technika i kultura musí jít na vesnici ruku v ruce a musí se vzájemně doplňovat. Školská i mimoškolská soustava vzdělávání nemůže tyto problémy v jejich celistvosti obsáhnout, ale také je nemůže v plném rozsahu a beze zbytku vyřešit. Toto řešení patří do oblasti všeobecné osvěty, od prostředků všeobecného šíření znalostí (tisk, rozhlas, televize aj.) až po místní organizace kulturně výchovné práce.

Nejsprávnější cestou při jejich realizování může být — jak potvrzují společenské výzkumy vesnice — jediné podchycení tvůrčí iniciativy pracujících, a to jak v provozním, tak i v mimopracovním čase (v tomto směru lze např. mnohem více využít v zemědělství kolektivů BSP, u nichž je nejvhodnější situace k rozvíjení obou hlavních složek: technické i kulturní).

Faktory, jimiž lze v socialistické společnosti při citlivém vedení a volbě přesvědčovacích prostředků nejlépe působit na harmonický rozvoj technické úrovně pracujících, jsou např.:

- a) větší zainteresovanost na výhledu rozvoje závodu a obce,
- b) přesvědčení a vědomí pracovníka o správnosti jeho pracovního zařazení,
- c) poskytování větší odpovědnosti a důvěry (předání strojů, budov, pozemků aj. do socialistické péče).

Na naší vesnici není však těmto otázkám ještě věnována dostatečně zdokonalená péče. Tak se např. v místě jednou propaguje četba krásné literatury, pak zase odborné, příště se dělá nábor na školení bez předchozí znalosti psychologie obyvatelstva nebo pracovníků v zemědělství, jejich názorů, zálib, stupně jejich všeobecného rozhledu a politického uvědomění. Mnohdy se pak dospívá k tomu, že se pracovníkovi něco doporučuje, pro něco se získává, aniž je předtím dostatečně poučen a přesvědčen, proč je toho nebo onoho třeba, co on tím sám získá nejen pro sebe, ale i pro společnost. Organizace celé propagace družstvy, společenskými organizacemi i místními národními výbory není skloubena. Mnohdy „pravice neví, co dělá levice“. Výsledky nejsou pak takové, jaké by mohly být, a co hlavního, nejsou trvalé a progresivní.

Zvyšování kulturně technické úrovně pracujících, zejména v zemědělství, je přitom nesporně předním soudobým úkolem. Je ji třeba zajišťovat navíc v prostředí, kde probíhají nejhlubší proměny v naší společnosti a kde jsou proto i rozpory nejvíce vyhroceny. Tím, že se zaměříme při kulturně výchovné práci na problematiku vesnice a na problémy skupin pracovníků i jednotlivců komplexněji, budeme moci pracovat pozorněji a se zřetelem pro diferencovaný přístup k jednotlivým otázkám i k jednotlivcům. Pausálnost při tak významné a odpovědné práci poškozuje výsledky i perspektivní výhledy. V zemědělství je navíc značně vysoký věkový průměr a věková skupina starších pracovníků je velmi početná. Zde je tedy diferencovanost přístupu ještě důležitější a nejpotřebnější.

Toto vše klade ovšem velké nároky nejen na objekt působení, ale především na ty, kteří utvářejí člověka pro socialistické zemědělství nejen v teorii, ale především v praxi.

Důležitou a v praxi nikoli ještě plně v tomto směru fungující složkou je zemědělský závod. Jemu přísluší pod vedením stranické organizace a za pomoci MNV dbát o to, aby stoupaly nejen odborné, ale i všeobecné znalosti pracujících a jejich rodin. Neznamená to, že by závod musel všechny úkoly a jejich plnění zabezpečovat přímo vlastními silami, ale vyžaduje to poskytnout takovému rozvoji alespoň všestrannou podporu.

Na našich vesnicích se již značně změnil charakter zemědělské práce. Změnou technologických postupů a zaváděním směnnosti v zemědělské práci (především v živočišné výrobě) se zvyšuje a zpravidelnuje i objem volného času. Při průzkumech jsme však dosud nenašli případ, že by takovéto změně předcházelo (nebo i následovalo) takové opatření, které by umožňovalo kulturnější využití alespoň části nově získaného volného času v kolektivu při zájmové nebo tvůrčí technické a kulturní činnosti.

Zvyšovat kulturně technickou úroveň pracujících znamená tedy zlepšovat nejen organizaci práce v zemědělských závodech, ale i zlepšovat nebo dokonce alespoň vytvářet také organizaci kulturního a společenského života.

Tak, jak se vyvíjí výroba, mění se postupně i tvářnost lidí v ní pracujících a mění se koneckonců i vesnice jako jejich životní prostředí a sídliště. Dosavadní práce na výhledech sídelní struktury ukazují, že určitou koncentrací je možno postupně vytvořit sídelní podmínky odpovídající potřebám socialistického člověka i v neměstském prostředí. S problémy, které touto změnou

opět vzniknou, musí se počítat při vytváření vhodné náplně i organizace kulturně společenského života. Bez aktivní a opravdové, neformální spolupráce širších vrstev pracujících, kteří v těchto sídlištích žijí nebo budou žít, nelze tento úkol ani úspěšně sestavit, ani vyřešit.

V běžném denním životě nalezneme v zemědělských závodech celou řadu případů, kde je možno rozvíjet iniciativu pracujících a jejím prostřednictvím i jejich kulturní a technickou úroveň. Lze při tom začít přímo na pracovišti: tak např. lepší údržbou zařízení, jejich zpříjemněním (různé drobné estetické i praktické úpravy ve stájích apod.). Vůbec by bylo třeba více si všimat zkušeností starších zemědělských praktiků. Vždyť mnohá zlepšení a návrhy, jak zdokonalit technologii výroby a organizaci práce, leží přímo v závodech, resp. v myslích a zkušenostech pracujících v zemědělství.

Při zvyšování kulturně technické úrovně pracujících v zemědělství nesmíme zapomínat na značné rezervy v zájmových kroužcích pracujících, jejichž počet sice není veliký, ale jehož rozšiřování by bylo v zájmu pracujících. Nejde v nich jen o ryze odborné, výroby se týkající záležitosti, ale i o technicky tvořivou, popř. kulturní činnost. Ani zde však není možno pracovat izolovaně od kulturního dění v obci.

Při zvyšování kulturně technické úrovně pracujících jde v současné době o využívání důležitých rezerv v oblasti lidské složky výrobních sil. Tomuto úkolu celospolečenské důležitosti není však dosud v praxi věnováno přímo na vesnici dosti harmonicky utvářené péče, která by se ve všech svých formách oprostila od zjednodušujícího lineárního přístupu a přešla k diferencovanému a místním podmínkám odpovídajícímu postupu i řešení.

Obratu může být dosaženo jediné těsnou spoluprací politických, hospodářských a kulturních pracovníků v místě, jimž budou nadmístní složky nejefektivněji pomáhat.

Je třeba uvítat každý počín, který na vesnici (resp. v sídlišti sloučeného družstva) přispěje ke sladění potřebného jednotícího a vzájemně se doplňujícího působení vědeckotechnické a kulturní revoluce.

Cestou k němu např. může být komplexní zvážení situace v obci po politické, hospodářské i kulturní stránce, dovedené v jednotlivostech až k úkolům jednotlivých pracovníků v zemědělství, popř. jednotlivých obyvatel vesnice či sídliště. Potřeby zemědělství a zemědělců nelze přitom izolovaně vyčleňovat z celkových vztahů v daném obvodu a ani řešit jen v rámci odvětví (závodu). Hlavní zásadou by mělo být plné zainteresování občanů v družstvu, např. dalším rozvíjením družstevní demokracie, v obci pak rozšiřováním socialistické samosprávy tak, aby co nejvíce občanů pocítovalo vnitřní potřebu aktivně jednat a zajímat se nejen o vlastní problémy, ale i o život a s ním spojené problémy v obci.

Zvyšování kulturně technické úrovně pracujících není úkolem jednorázovým a krátkodobým. Je to v praxi vyjádřená myšlenka vědeckotechnické a kulturní revoluce. Aby úkoly s tím spojené byly běžné a nepřerývně plněny a aby se pak obrazy ve výsledcích, tj. ve zvyšování zemědělské výroby jak po stránce kvantity, tak i kvality, a i ve zvyšování politického a kulturního rozhledu všech obyvatelů zemědělských sídlišť, k tomu je třeba správně sestaveného komplexního plánu a jeho plnění. Je to úkol nemalý a k jeho řešení by se měly spojit všechny složky vědeckou počínaje a místní konče. Jen tak dosáhneme cíle a pomůžeme splnit úkoly vytyčené nejen XII. sjezdem KSČ pro naši republiku, ale i úkoly připadající na nás v rámci světové socialistické soustavy.

Některé sociologické aspekty brigád socialistické práce v zemědělských družstvech

Eva HORÁKOVÁ

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Brigády socialistické práce jsou kolektivy soutěžících pracovníků v národním hospodářství, kteří do této zatím nejvyšší formy socialistického soutěžení u nás začali vstupovat v období dokončování výstavby socialismu. Objevily se nejdříve v materiální výrobě a ve všelidovém sektoru národního hospodářství. Poměrně brzy pronikly i do zemědělství, a to nejen do zemědělských závodů státního sektoru, ale i do zemědělských družstev. Vznikaly především jako hnutí dělnické třídy. K iniciativě, kterou zakládáním brigád socialistické práce projevila dělnická třída, se družstevní rolnictvo s ostatními pracujícími postupně připojilo. Vznik prvních soutěžících kolektivů v zemědělských družstvech byl spojen se změnami v technice, technologii, organizaci práce a výroby v souvislosti s nástupem k industrializaci zemědělství. Tento příspěvek na základě konkrétního sociologického výzkumu ukazuje, o jaké cíle brigády socialistické práce v zemědělských družstvech usilují, jací lidé jsou v nich sdruženi, jak pracují a žijí, jaké mají problémy a jaký je jejich podíl na společenských přeměnách.

Vývojový přehled

V zemědělských družstvech soutěžilo o titul brigáda socialistické práce koncem roku 1962 2782 kolektivů. Vzrůst počtu soutěžících kolektivů — pokud statistiky vůbec dovolují tento proces zachytit — byl od února 1961, od kdy se datují první srovnatelné záznamy, až do konce roku 1962 jak v celém zemědělství, tak i v zemědělských družstvech, dokonce o něco rychlejší než v hlavních odvětvích národního hospodářství. Jestliže v hlavních odvětvích národního hospodářství se počet soutěžících kolektivů v uvedeném časovém období zvýšil 2,2krát (z 37 042 na 83 962 kolektivů), v zemědělství se zvýšil 3,4krát (z 1881 na 6568 kolektivů) a v zemědělských družstvech 3krát (z 922 na 2782 kolektivů).

Je ovšem problematické měřit rozvoj brigád socialistické práce přírůstky v počtu soutěžících kolektivů. I když přírůstky počtu soutěžících kolektivů v zemědělství jako celku i v jednotlivých zemědělských družstvech byly v uvedeném období poměrně rychlé, počet pracovníků, které soutěžící kolektivy sdružovaly, dosáhl v roce 1962 v celém zemědělství jenom 65 698 osob a v zemědělských družstvech jenom 22 095 osob. Jestliže brigády socialistické práce v hlavních odvětvích národního hospodářství sdružovaly asi 15 % celkového počtu stálých

I. Rozvoj brigád socialistické práce v hlavních odvětvích národního hospodářství, v zemědělství a v zemědělských družstvech v r. 1961—1963

Datum zjištění	Počet soutěžících kolektivů			Počet soutěžících jednotlivců		
	zemědělská družstva	zemědělství	národní hospodářství	zemědělská družstva	zemědělství	národní hospodářství
27. 2. 1961	922	1881	37 042	..	..	365 979
30. 5. 1961	1979	3986	45 551	..	..	445 869
31. 10. 1961	2378	5158	..	..	..	..
31. 12. 1961	2421	5807	70 990	..	..	722 313
31. 3. 1962	2615	6041	..	..	..	..
30. 6. 1962	2663	5729	..	..	..	..
31. 12. 1962	2782	6568	83 963	22 095	65 698	905 527

Pramen: MZLVH a Statistická ročenka SÚLKS

pracovníků, pak v zemědělství sdružovaly v téže době jenom asi 5 % celkového počtu stálých pracovníků v zemědělství a v zem. družstvech jenom asi 2,5 % celkového počtu jejich stálých pracovníků. V hlavních odvětvích národního hospodářství byl v této době ve srovnání se situací v zemědělství zapojen trojnásobný a ve srovnání se situací v zemědělských družstvech šestinásobný podíl stálých pracovníků. Důvodem je jednak nižší stupeň společenského a ekonomického vývoje v zemědělství a s ním spojený nižší stupeň socialistického uvědomění zemědělských pracovníků. Dále to je neuspokojivá práce společenských orgánů a organizací na vesnici, nedostatky v řízení brigád socialistické práce a pomalé vytváření podmínek pro jejich rozvoj.

Globální statistiky dávají ovšem o skutečné vývojové dynamice soutěžících kolektivů jen povšechný obraz. Prozkoumání kvantitativní stránky vývoje soutěžících kolektivů na základě empirického materiálu, shromážděného sociologickým výzkumem, svědčí o značné nerovnoměrnosti vývoje. V jeho rámci v některých zemědělských družstvech jdou brigády socialistické práce cestou vytváření široké členské základny, přestože celkový podíl soutěžících jednotlivců v zemědělských družstvech je poměrně malý. Ve zkoumaných zemědělských družstvech došlo mezi rokem 1959 až 1962 ke vzrůstu počtu soutěžících kolektivů na 15,5násobek výchozího stavu. Počet soutěžících jednotlivců se v téže době zvýšil 13,2krát.

II. Vývoj brigád socialistické práce ve zkoumaném souboru

Rok	Počet soutěžících kolektivů	Zvýšení mezi r. 1959—1962	Počet členů soutěžících kolektivů	Zvýšení mezi r. 1959—1962
1959	2		22	
1960	11	5,5krát	133	6krát
1961	29	14,5krát	272	12,6krát
1962	31	15,5krát	289	13,2krát

Změny nastaly také v podílu soutěžících jednotlivců na celkovém počtu stálých pracovníků. Jestliže v letech 1959 a 1960 patřila zemědělská družstva zkoumaného souboru do nejnižších kategorií z hlediska podílu soutěžících na celkovém počtu stálých pracovníků, pak v letech 1961 a 1962 nastal přesun do kategorií s vyšším podílem soutěžících a vytvořila se situace, že počet soutěžících v některých zkoumaných družstvech převýšil čtvrtinu nebo i polovinu celkového počtu stálých pracovníků. Výzkum tedy signalizuje, že i při celkově nízkém podílu soutěžících na globálu stálých pracovníků zemědělských družstev se začínají objevovat závody, kde brigády socialistické práce nastoupily cestu masového rozšíření členské základny jako předpokladu k tomu, aby výrazněji ovlivnily nejenom situaci svých bezprostředních pracovišť, ale i širší výrobní úseky a dokonce i celkový provoz. Ve zkoumaném souboru je to zejména případ brigád socialistické práce v JZD Vlčice a v JZD Suchdol.

III. Vývoj podílu soutěžících o titul brigáda soc. práce na celkovém počtu stálých pracovníků zemědělských družstev zkoumaného souboru

Podíl	1959	1960	1961	1962
	(v % celk. počtu JZD ve zkoumaném souboru)			
do 10% stálých pracovníků	50	57	50	37
10–20%	50	43	30	37
20–30%	—	—	20	—
20–50%	—	—	—	13
nad 50%	—	—	—	13

Shromážděný materiál dává zároveň možnost srovnat vývoj soutěžících kolektivů v konkrétních zemědělských družstvech s vývojem brigád socialistické práce v konkrétním průmyslovém závodě. Tabulka IV ukazuje na jedné straně doslova „bouřlivý“ kvantitativní rozvoj brigád socialistické práce v uvedeném průmyslovém závodě. Avšak objevuje se, že srovnávané zemědělské družstvo není pozadu ani z hlediska časového zahájení soutěže o titul brigáda soc.

IV. Vývoj brigád socialistické práce v průmyslovém závodě a v zemědělském družstvu

Rok	ČKD Sokolovo*)			JZD Vlčice		
	počet brigád soc. práce	počet soutěžících jednotlivců	v % celk. počtu pracovníků	počet brigád soc. práce	počet soutěžících jednotlivců	v % celk. počtu pracovníků
1959	7	109	1,7	1	11	10,5
1960	74	762	10,9	1	11	10,5
1961	133	1349	20,8	2	20	19,0
1962	287	3158	47,0	3	55	53,0

*) viz „Brigády socialistické práce a sociální přeměny v naší společnosti“, NPL, 1963, s. 15.

listické práce, do které vstoupilo v roce 1959 stejně jako uvedený průmyslový závod. Ukazuje se také, že přírůstky v počtu soutěžících kolektivů i v počtu jejich členů srovnávané JZD zvyšovalo rovněž rovnoměrně a plynule, takže sice nemohlo dosáhnout stejně velkého absolutního výsledku, avšak za tři roky od vstupu do soutěže dosáhlo dokonce o něco většího relativního zapojení stálých pracovníků než srovnávaný průmyslový závod.

Ve zkoumaném souboru je JZD Vlčice jediným zemědělským družstvem s tak příznivými výsledky. Statistiky nám nedovolují učinit si představu o tom, v kolika zemědělských družstvech dosáhlo soutěžení o titul brigáda socialistické práce podobného stupně rozšíření mezi stálými pracovníky. Smysl uvedeného srovnání spočívá především v tom, že ukazuje možnosti rozvoje brigád socialistické práce v podmínkách družstevně skupinového vlastnictví a že objevuje konkrétní zemědělská družstva, která tuto cestu již nastoupila a jejichž zkušenosti v rozvíjení brigád mohou být využity jako metodický návod. Je třeba hledat cesty k tomu, aby iniciativa brigád socialistické práce nebyla omezena jen na malou část družstevníků a aby se vliv soutěžících kolektivů při řešení závažných problémů zemědělské výroby projevil výraznějším způsobem.

Skladba podle odvětví výroby

Statistické údaje poskytují dobrou orientaci o struktuře brigád socialistické práce podle odvětví zemědělské výroby. Ukazuje se, že polovina všech kolektivů, soutěžících o titul v zemědělských družstvech, připadá na kolektivy živočišné výroby. Čtvrtinu tvoří kolektivy mechanizátorů, šestinu kolektivy rostlinné výroby, zbytek je ve statistikách označen jako „ostatní“ a patří sem zejména kolektivy pomocné výroby a administrativy. Proporce mezi počtem soutěžících kolektivů jednotlivých výrobních odvětví se od počátku existence brigád v zemědělských družstvech až do současné doby udržují zhruba na stejné výši. Větší přesun nastal jediné ve smyslu snížení podílu soutěžících kolektivů v rostlinné výrobě při současném zvýšení podílu soutěžících kolektivů mechanizátorů, kde byly zaznamenány největší přírůstky. Tempo přírůstků zde bylo vyšší než tempo přírůstků soutěžících kolektivů v zemědělských družstvech a dokonce vyšší

V. Struktura soutěžících kolektivů

Datum zjištění	Rostlinná výroba		Živočišná výroba	
	počet	%	počet	%
27. 2. 61	260	28	491	53
30. 5. 61	459	23	1073	54
31. 10. 61	512	22	1272	54
31. 12. 61	505	21	1287	54
31. 3. 62	540	21	1351	52
30. 6. 62	516	19	1418	53
31. 12. 62	496	18	1505	52

Pramen: MZLVH.

než tempo přírůstků soutěžících kolektivů v celém zemědělství. Rovněž vyšší než v celém zemědělství bylo tempo přírůstků soutěžících kolektivů v živočišné výrobě, avšak nepřevyšovalo tempo přírůstků na úseku zemědělských družstev. Přírůstky soutěžících kolektivů v rostlinné výrobě zaostávaly.

Třídní složení a členská základna

Z hlediska třídního složení je třeba uvnitř celkového úhrnu brigád socialistické práce v zemědělství rozlišovat kolektivy státních statků a traktorových stanic, které v třídní skladbě mají dělnický charakter, na rozdíl od kolektivů zemědělských družstev, složených převážně z příslušníků třídy družstevního rolnictva. Jestliže vývoj brigád v zemědělství je za hlavními odvětvími národního hospodářství opožděn, pak vývoj v zemědělských družstvech relativně zaostává za státním zemědělským sektorem, a to jak z hlediska počtu soutěžících kolektivů, tak i z hlediska počtu soutěžících jednotlivců.

VI. Kolektiv soutěžící o titul brigáda socialistické práce ve státním sektoru zemědělství a v zeměděl. družstvech

Soutěžící o titul brigáda socialistické práce	Zemědělská družstva		Státní statky, státní traktorové stanice a ostatní zem. závody		Zemědělství celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
kolektivy	2 782	43	3 786	57	6 568	100
jednotlivci	22 095	41	27 658	59	54 753	100

Mezi dělnickými soutěžícími kolektivy ve státním zemědělském sektoru a mezi kolektivy družstevníků je rozdíl nejenom v době zahájení soutěžení o titul a v podílu na celkovém počtu brigád v zemědělství, ale i ve skladbě podle odvětví výroby. Zatímco v zemědělských družstvech přes polovinu celkového

v zemědělských družstvech podle odvětví výroby

Mechanizace		Ostatní		Celkem
počet	%	počet	%	
171	19			922
438	22	9	0,4	1979
520	21	74	3,0	2378
568	23	61	2,0	2421
656	25	68	2,0	2615
646	24	83	4,0	2662
736	28	45	2,0	2782

počtu brigád tvoří kolektivy živočišné výroby, jsou na prvním místě mezi brigádami ve státním zemědělském sektoru (včetně traktorových stanic) kolektivy mechanizátorů. Skladba brigád socialistické práce státních statků (bez traktorových stanic) se naproti tomu blíží skladbě v zemědělských družstvech s tím rozdílem, že ve státních statcích je relativně vyšší podíl kolektivů rostlinné výroby.

VII. Skladba podle odvětví zemědělské výroby v soutěžících kolektivech státních statků, státních traktorových stanic a zeměděl. družstev k 31. 12. 1962

Ukazatel	Zemědělská družstva		Státní statky		Státní statky a traktorové stanice	
	počet	%	počet	%	počet	%
soutěžící kolektivy	2782	100	1553	100	2019	100
z toho						
rostlinná výroba	496	18	422	28	422	20
živočišná výroba	1505	52	631	41	631	30
mechanizace	736	28	391	26	857	46
ostatní	45	2	72	5	109	4

Pramen: MZLVH.

Brigády socialistické práce v zemědělských družstvech jsou převážně složeny z družstevníků, kteří jsou původním povoláním rolníci, pocházející z rodin, které vlastnily zemědělskou půdu malé a střední výměry a v zemědělských družstvech pracují delší dobu. Výzkum by nasvědčoval tomu, že asi pětina členů brigád v zemědělských družstvech vyšla z dělnických rodin a původně pracovala v průmyslu nebo ve stavebnictví. Jsou to většinou členové brigád na úseku mechanizace a pomocné výroby.

Uvnitř brigád socialistické práce v zemědělských družstvech, které jsou složeny především z družstevních rolníků, dochází tedy k přímému styku družstevních rolníků s dělnickou třídou. Dochází zde k upevňování dělnicko-rolnického svazku na základě bezprostřední spolupráce příslušníků obou tříd při industrializaci zemědělské výroby. Tím, že působí hlavně na úseku mechanizace, stávají se příslušníci dělnické třídy v brigádách v zemědělských družstvech nositeli nové techniky a s ní související moderní organizace práce a výroby. Uplatňují zde vliv jak při zdokonalování výrobně technické stránky zemědělské výroby, tak i při rozvoji socialistických výrobních vztahů, při politické práci mezi družstevníky a při jejich socialistické výchově. Někteří autoři správně poukazují na to, jak uvnitř brigád socialistické práce vztahy dělnické třídy, družstevního rolnictva a pracujících inteligence přestávají mít charakter třídních vztahů ve starém slova smyslu a jak zde již v současné době dochází ke sbližování hlavních společenských skupin ve smyslu všeobecně přijaté linie dalšího vývoje sociálně třídní struktury naší společnosti.

Inteligence je do soutěžících kolektivů v zemědělských družstvech zapojena dvojím způsobem: jednak jde o členství v kolektivech, složených výlučně jen z inteligence. Dále jde o přítomnost inteligence v soutěžících kolektivech složených z manuálně pracujících družstevníků. Podíl inteligence se v rámci zkouma-

ného souboru ukazuje velmi nízký (kolem 2 %). Brigády socialistické práce v zemědělských družstvech jsou složeny především z družstevních rolníků. Inteligence, pracující v zemědělských družstvech, se k nim teprve začíná připojovat. Ovlivňování brigád v zemědělských družstvech příslušníky inteligence je zatím slabé. Větší zapojení inteligence do soutěžících kolektivů jak po kvantitativní, tak i po kvalitativní stránce je dnes třeba stavět jako zásadní požadavek. Je to důležitý předpoklad rozvoje soutěžících kolektivů, zkvalitnění jejich činnosti a posílení jejich vlivu na zemědělskou výrobu i na člověka, který ji obstarává. Bylo by chybné se domnívat, že brigády jsou zaměřeny jen k manuálně pracujícím. Podle našeho názoru není správné hnutí brigád podobným způsobem zužovat. Je naopak třeba, aby se k němu připojovali všichni pracující. Cíle brigád socialistické práce jsou přijatelné pro všechny pracující a nejenom pro jejich manuálně pracující část. Poslání inteligence v brigádách vidíme zejména v tom, aby při zdokonalování práce i života v socialistickém směru ostatním pracujícím co nejúčinněji pomáhala po odborně technické stránce i po stránce výchovy člověka.

Členská základna soutěžících kolektivů zkoumaného souboru byla ze 38 % složena z pracovníků živočišné výroby. O čtvrtinu slabší než v živočišné výrobě bylo zastoupení soutěžících v rostlinné výrobě a na úseku mechanizace. Soutěžících žen bylo o něco méně než mužů. Značnou početní převahu měly však ženy v kolektivech živočišné a rostlinné výroby. Jenom z mužů byly naproti tomu složeny kolektivy na úseku mechanizace a pomocné výroby.

VIII. Soutěžící kolektivy ze zkoumaném souboru podle odvětví výroby a pohlaví

Odvětví zemědělské výroby	Muži		Ženy		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
rostlinná výroba	23	26	66	74	89	100
živočišná výroba	29	22	102	78	131	100
mechanizace	93	99	1	1	94	100
ostatní	34	89	4	11	38	100
celkem	179	51	173	49	352	100

Průměrný věk členů soutěžících kolektivů ve zkoumaném souboru se pohyboval v rozptěí 25—54 let. Dvě třetiny kolektivů měly však průměrný věk převyšující horní produktivní hranici 40 let.

Soutěžící kolektivy a pracoviště

Z literatury je známo, že pro fungování společenské skupiny má význam její velikost, vyjádřená počtem členů, zvláště jde-li o skupinu, která činí rozhodnutí a je orientována k plnění úkolů.

Ve zkoumaném souboru se objevovaly soutěžící kolektivy o velikosti 3 až 21 členů. Přitom 74 % tvořily kolektivy do 10 členů, které byly převládajícím velikostním typem v živočišné výrobě (83 % celkového počtu případů) a na úseku mechanizace (80 % případů). V rostlinné výrobě naproti tomu převládala

typ kolektivu o 11—21 členech (57 % případů). Základem soutěžících kolektivů v zemědělských družstvech jsou tedy jednotlivá pracoviště. Přiměřená velikost umožňuje, aby se kolektivy svými pracovišti i členy zabývaly individuálně. Pokud se v důsledku rozvinuté dělby práce i v zemědělských družstvech tvoří soutěžící útvary větších rozměrů, zůstávají jejich základem zpravidla vždy kolektivy jednotlivých pracovišť. Tak je tomu např. v JZD Suchdol, kde celý úsek mechanizace soutěží jako „dílna socialistické práce“.

Ve zkoumaném souboru však jen 36 % celkového počtu soutěžících kolektivů sdružovalo všechny pracovníky příslušného pracoviště. Většinou vznikala situace, kdy vedle sebe na témže pracovišti existoval soutěžící kolektiv a další pracovníci, kteří nebyli do kolektivu zapojeni. Taková situace byla častá zvláště v rostlinné výrobě a na úseku mechanizace. V živočišné výrobě byl naproti tomu obvyklejší kolektiv sdružující všechny pracovníky.

Téměř tři čtvrtiny soutěžících kolektivů ve zkoumaném souboru měly jen jediné pracoviště. Kolektivy dislokované na několik pracovišť se objevovaly hlavně v pomocné a částečně i v živočišné výrobě. Výzkum potvrdil nevhodnost vytváření soutěžících kolektivů dislokovaných na několik pracovišť, a to zvláště v tom případě, kdy členové kolektivu nemají stejný pracovní úkol.

Vedoucí brigád socialistické práce a nároky na jeho kvalitu

Mezi soutěžícími má vedoucí brigády socialistické práce zvláštní úlohu. Úloha vedoucího ve skupinách, které řeší úkoly a činí rozhodnutí, byla často předmětem výzkumu. Zkoumal se profil vedoucího, metody používané vedoucími různého typu a v různých situacích, vliv vedoucího na atmosféru ve skupině a na její výkon apod. Vedoucí brigády socialistické práce může, avšak nemusí být totožný s vedoucím příslušného pracoviště. V každém případě by však měl být soutěžícími zvolen.

Ve zkoumaném souboru měly své vedoucí všechny soutěžící kolektivy. Ve 30 % kolektivů byl vedoucí brigády zároveň vedoucím příslušného pracoviště. 94 % vedoucích bylo zvoleno soutěžícími kolektivy, ostatní byli dosazeni bez volby.

Hlediska k volbě vedoucího vyšla v 70 % případů přímo z kolektivu. Ve 30 % případů byla kolektivu zprostředkována odjinud. V těch kolektivech, které při volbě vedoucího byly ovlivněny hlavně podněty ze svého středu, se při volbě uplatnila především tato hlediska (v pořadí četnosti, zjištěném ve zkoumaném souboru): pracovní a odborná zdatnost, politická vyspělost, poměr ke kolektivu a délka působení ve skupině. Prohloubení průzkumu v tomto bodě by bezpochyby mohlo přinést mnoho poznatků k osvětlení problému autority vedoucích v zemědělských družstvech a nároků na jejich profil.

Okolnosti vzniku soutěžícího kolektivu a vztah k problémům pracoviště

Vznik brigád socialistické práce v naší společnosti se obvykle vysvětluje jednak jako přijímání podnětů a následování inspirujícího příkladu brigád socialistické a komunistické práce v SSSR. Za podstatné se však považuje to, že

i v našich poměrech nacházejí brigády své vlastní inspirující zdroje a svérázné podmínky. Poukazuje se především na to, že v období dokončování výstavby socialismu vznikly v naší společnosti předpoklady, aby složité problémy společenskoekonomické a politickovýchovné povahy byly řešeny „komplexně a frontálně“. Novost brigád socialistické práce uvnitř dosavadního vývoje socialistického soutěžení se v důsledku toho spatřuje v tom, že komplexní a frontální přístup k řešení společensky důležitých problémů rozvinuly systematicky přímo na jednotlivých pracovištích a že umožnily řešit i hlavní otázky socialistického pracovního kolektivu a rozvoje společenského subjektu.

Tento dvojitý vliv — na jedné straně inspirace a příklad, který přicházel zvenčí, a na druhé straně tlak nevyřešených problémů objektivní i subjektivní povahy, které si pracující uvědomili a které pomocí socialistické soutěže chtěli řešit — se projevil nejen v rámci hnutí brigád socialistické práce jako celospolečenského jevu, ale v malém se opakoval i v každém jednotlivém soutěžícím kolektivu.

65 % soutěžících kolektivů ve zkoumaném souboru vzniklo za okolností, při nichž se převážně uplatnily podněty zprostředkované kolektivu zvenčí. Mezi podněty tohoto druhu bylo ve všech případech zjištěno působení hospodářského a politického vedení zemědělských závodů nebo okresních orgánů. Jen v 18 % případů bylo takovéto působení soustavně spojováno s konkrétní situací pracoviště, takže vytvoření brigád socialistické práce cílevědomě směřovalo k vyřešení pracovních a jiných problémů. Rovněž jen v 18 % případů se působení hospodářských a politických orgánů kombinovalo s vlivem jiných brigád socialistické práce a s jejich příkladem. Jenom v 8 % případů bylo založení soutěžícího kolektivu provázeno zevrubnější organizační přípravou, resp. průzkumem pracoviště. Kolektivy s převažujícím uplatněním podnětů zvenčí byly v rámci zkoumaného souboru zjištěny především na úseku mechanizace a živočišné výroby.

Podněty zevnitř pracoviště při založení převažovaly u 43 % kolektivů zkoumaného souboru, a to hlavně v rostlinné výrobě. Problémy, jejichž řešení družstevníci se založením soutěžícího kolektivu spojovali, byly (v pořadí, jak se objevily ve zkoumaném souboru): otázky pracovní kázně a kvality práce, otázky organizace práce ve skupině, otázky stability pracovní skupiny, otázky nejúčinnějších způsobů, jak uplatnit iniciativní návrhy skupiny.

Jde vesměs o otázky, které jdou nad běžné výrobní úkoly soutěžícího kolektivu. Výzkum by tedy nasvědčoval tomu, že řada kolektivů správně pochopila brigády socialistické práce jako novou formu socialistického soutěžení, která tím, že zdůrazňuje komplexní zaměřování činnosti a její mnohostrannost, umožňuje účinněji řešit složité úkoly, s nimiž se kolektivy v práci i mimo práci střetávají. Pracovní kázeň, organizace práce, stabilita skupiny — to jsou prvky, které v běžných typech socialistického soutěžení v zemědělských družstvech hrály dosud jen podružnou úlohu. Ani cíl plánovitého prosazování iniciativy pracujících nebyl v socialistickém soutěžení v zemědělských družstvech formulován tak výrazně.

Zevrubnější analýza dále ukázala, že spojování vzniku soutěžících kolektivů se snahou zlepšit situaci pracoviště a iniciativně řešit jeho problémy se objevilo u všech kolektivů zkoumaného souboru, při jejichž založení se převážně uplatnily podněty přicházející ze samotného pracoviště. Projevilo se však jen u 28 % soutěžících kolektivů při jejichž vzniku se uplatnily podněty, přicházející převážně odjinud než z pracovní skupiny, která utvořila příslušný soutěžící kolektiv.

Toto zjištění do jisté míry osvětluje často diskutovanou otázku formálnosti brigád socialistické práce. V kolektivech, jejichž zrod byl poznamenán převahou vnějších stimulů, nelze očekávat, že se automaticky — vlastní silou samotného kolektivu — vytvoří jednota soutěžícího kolektivu a jeho pracoviště, charakterizovaná cílevědomým působením brigády socialistické práce na situaci pracoviště ve smyslu jeho přetváření a ve smyslu soustředěného řešení jeho problémů. Jestliže činnost soutěžícího kolektivu se hned při jeho vzniku se situací pracoviště cílevědomě nespojovala — a výzkum by nasvědčoval, že kolektivů, kde se nespojovala, je v zemědělských družstvech většina — vzniká nebezpečí, že to bude činnost formální, tj. samoučelná, výkaznická, od problémů pracoviště odtržená, jestliže kolektiv by nedostával další podněty zvenčí ve formě politicky výchovné, organizátorské a odborné technické pomoci.

Vznik soutěžících kolektivů, opřený převážně o vnější stimuly, slabá úroveň politicky výchovné práce v okamžiku vzniku kolektivu a velmi slabá a nesoustavná péče o soutěžící kolektiv v době jejich další činnosti vysvětluje, proč tolik kolektivů existuje jenom v různých výkazech a proč se v brigádách socialistické práce v zemědělských družstvech setkáváme s formálností poměrně vysokého stupně, která je dobře známá z praxe. Z tohoto stavu je však východisko. Spočívá v tom, aby brigády socialistické práce měly vytyčeny konkrétní úkoly, aby to nebyly úkoly okrajové a podružné, nýbrž úkoly významné z hlediska celé společnosti, na jejichž prosazení v družstvu i na pracovišti by se celý kolektiv plně soustředil. Znamená to znát hlavní celospolečenské cíle a úkoly, vhodně je do situace v družstvu i na pracovišti promítnout a k jejich uskutečnění umět mobilizovat existující zdroje.

Tím narážíme na úsek, v němž zaostávání soutěžících kolektivů v zemědělských družstvech je ve srovnání s kolektivy v ostatních odvětvích národního hospodářství nejcitelnější. Práce se soutěžícími kolektivy v zemědělských družstvech a jejich řízení není na potřebné výši přesto, že prostředí družstevně skupinového vlastnictví by s ohledem na silný vliv přežitků vyžadovalo péči zvláště kvalitní, plynulou a přiměřeně diferencovanou. Té se však soutěžícím kolektivům v zemědělských družstvech dostává jen výjimečně. Není proto překvapením, že k zaostávání dochází např. i v rozpětí mezi počtem soutěžících kolektivů a počtem udělených titulů, který je v zemědělských družstvech nejvyšší jak ve srovnání s hlavními odvětvími národního hospodářství, tak i ve srovnání se situací v celém zemědělství a ve státním zemědělském sektoru.

Brigády socialistické práce — pracovní kolektivы zvláštního typu

Z předchozího výkladu je jisté již zřejmá hypotéza, se kterou jsme k sociologickému výzkumu brigád socialistické práce v zemědělských družstvech přistupovali, s níž jsme šli do fáze shromažďování empirického materiálu a která je vodítkem i pro jeho analýzu: soutěžící kolektivы — ať už titul mají anebo se o titul teprve ucházejí — považujeme za zvláštní případ pracovních skupin, tj. skupin, ve kterých pracující primárně vystupují jakožto výrobci. Za podstatný článek v činnosti soutěžících kolektivů proto v souhlase s řadou autorů považujeme

jeme otázky práce. Jako v celém socialistickém soutěžení jde v brigádách socialistické práce především o plnění plánovaných úkolů v národním hospodářství a o jejich překračování.

Z postavení práce v naší společnosti a z perspektiv jejího dalšího vývoje plyne, že hlavní sociologická problematika práce je tč. u nás spojena s rozvíjením specifických znaků, jichž práce za socialismu nabývá na rozdíl od kapitalismu, a s odstraňováním prvků „odcizení“ práce, které i v podmínkách socialismu ještě existují jako dosud nepřekonány, avšak postupně překonávaný pozůstatek kapitalismu. Brigády socialistické práce jsou s tímto procesem velmi úzce spojeny. Působit jako činitel rozvoje práce ve tvůrčí činnost, v níž člověk najde plné uplatnění sebe sama a na jejímž základě teprve bude možno uskutečnit plný rozvoj lidí, je pro brigády na všech úsecích národního hospodářství nejvlastnějším posláním. Soutěžící kolektivy jsou takové pracovní skupiny, v nichž záměrné urychlování přeměn v charakteru práce tvoří hlavní jádro jejich úsilí. Tohoto cíle chtějí dosáhnout nejen aktivním ovládnutím objektivních podmínek, v nichž se práce koná, ale i aktivním působením na rozvoj společenského subjektu — na rozvoj člověka, který v kolektivu pracuje.

Charakter práce v zemědělství se v současné době vyznačuje řadou rysů, které je třeba považovat za negativní dokonce i ve srovnání se současným nespokojivým stavem této otázky v průmyslu. V literatuře je shoda o tom, že zaostávání zemědělství z hlediska charakteru práce je spojeno hlavně s nedostačnou technickou vybaveností pracovišť, s nízkou odbornou připraveností zemědělských pracovníků, s rozdíly v jejich socioekonomickém postavení a v celkovém pracovním a životním prostředí. Prvky „odcizení“ práce se proto v zemědělství v současné době projevují relativně velmi silně. Smysl úsilí naší společnosti o rychlou industrializaci zemědělství — díváme-li se na ně z hlediska zemědělské práce — je tudíž v tom, aby proces přeměn v charakteru práce, ve kterém je dnes zemědělství teprve na samém začátku, v zájmu celé společnosti probíhal rychle a pokud možno účinně.

Mimopracovní činnost soutěžících kolektivů

K urychlení přeměn v charakteru práce přispívají soutěžící kolektivy v zemědělských družstvech rozvíjením všech tradičních činností, obvyklých v socialistickém soutěžení běžného typu. Podstatné však je, že si soustavně všimají i tzv. mimopracovních stránek a celkového způsobu života svých členů. Tím, že se snaží posilovat socialistické prvky ve způsobu života, zpětně ovlivňují i průběh socialistických přeměn, týkajících se způsobu práce. Vzájemné ovlivňování pracovní a mimopracovní, objektivní a subjektivní stránky realizují záměrně a cílevědomě. V tom je podle našeho názoru jejich specifikum na rozdíl od dosavadních forem socialistického soutěžení i od ostatních pracovních kolektivů, kde moment cílevědomého a záměrného působení v takové šíři a důraznosti přítomen není. A je to právě tento rys, který nás opravňuje mluvit o brigádách socialistické práce — ať už v zemědělství nebo v průmyslu — jako o zvláštním typu pracovních kolektivů za socialismu.

Na brigády socialistické práce se proto nesmíme dívat jako na kolektivy

lidí, kteří by jenom vyráběli. Nejsou to také kolektivy lidí, kteří by jenom pěstovali mimopracovní činnost různého druhu. Jsou to kolektivy výrobců, kteří tím, že také pěstují kulturu, že si také zvyšují odbornou kvalifikaci aj., otvírají pro člověka stále širší okruh společenských činností, stimulují rozvíjení jeho schopností a vlastností mnohostranným směrem, a tím zpětně ovlivňují kvalitu jeho působení jakožto výrobce. Mimopracovní činnost v brigádách socialistické práce má především ten smysl a ten cíl, že rozvíjením mnohostranné aktivity se znásobují schopnosti a síly člověka. Mnohostranný rozvoj člověka se odráží i ve zkvalitnění jeho primární společenské funkce — funkce výrobce materiálních statků. Bohatá škála činnosti soutěžících kolektivů musí však být v každém konkrétním případě vždy důsledně promítnuta do základu, z něhož vychází a ke kterému musí koneckonců být i zaměřována — k rozmachu činnosti člověka jakožto výrobce, ke kvantitativnímu a ke kvalitativnímu rozvoji materiální výroby, k rozvoji výrobních sil a ke zdokonalování materiálně technické základny jako hlavní podmínce dalšího pokroku lidské společnosti a podmínce individuálního pokroku každého jednotlivého člověka.

V našem výzkumu jsme se pokusili tento vztah kvantifikovat. Jednotlivé prvky mnohostranné činnosti soutěžících kolektivů jsme vztáhli k okolnosti, zda a jak se ten který soutěžící kolektiv osvědčil jako kolektiv výrobců. Získané výsledky potvrzují z praxe známou zkušenost, že spojování mimopracovních činností soutěžících kolektivů s činností v zemědělské výrobě nelze považovat za uspokojivé. Jde zejména o účast na řízení zemědělských družstev, společenskou a politickou aktivitu, kulturní aktivitu a do jisté míry dokonce i o zvyšování odborné kvalifikace soutěžících. Nešlo samozřejmě o měření v pravém slova smyslu. Získané hodnoty nejsou míry. Jsou to daleko spíše signály, jejichž prostřednictvím nás interpretovaný empirický materiál upozorňuje, jak by mimopracovní činnost měla být orientována, aby komplexnost ve smyslu dialektického spojování pracovní a mimopracovní stránky byla optimální. To znamená, aby úsilí soutěžících kolektivů při rozvíjení příslušných dílčích činností nebylo samoúčelné, aby zde nechybělo společensky prospěšné zaměření, aby mimopracovní činnost byla soustavně provázena prohlubováním funkce soutěžících kolektivů jako výrobců a projevila se kvalitnějším plněním plánovaných úkolů i navíc převzatých závazků v zemědělské výrobě. Výzkum ukazuje, že soutěžící kolektivy v zemědělských družstvech v tomto směru své možnosti ani zdaleka nevyčerpávají.

Tak například v závazcích, týkajících se mimopracovní činnosti, se v 84 % kolektivů zkoumaného souboru objevuje požadavek zvyšovat odbornou kvalifikaci. Pozornost soutěžících kolektivů se zde soustřeďuje hlavně na návštěvu družstevních škol práce. Oblíbené jsou i odborné exkurse. Jen menšina soutěžících soustavně studuje odbornou zemědělskou literaturu a diskutuje o ní. Rovněž jen menšina se orientuje na náročnější formy studia. Závazky, zaměřené ke zvyšování odborné kvalifikace, jsou zpravidla formulovány velmi všeobecně. Málokdy jsou přiměřeně konkretizovány. Chybí dlouhodobější pohled na zvyšování odborné kvalifikace a zejména chybí spojení individuálních zájmů jednotlivých soutěžících a jejich zálib s potřebami pracovišť a s perspektivami rozvoje příslušných zemědělských závodů. Slabinou je dále otázka využití získaných odborných poznatků v praxi. Na tuto otázku se ve zkoumaném souboru rovněž zaměřuje jenom menší část soutěžících kolektivů. Vzácným případem jsou kolektivy, které realizují plynulou spolupráci konzultativního charakteru s technickou inteligencí, přestože tam, kde taková spolupráce byla navázána, jsou

dosažené výsledky v zemědělské výrobě i ve výchově družstevníků přímo vynikající (např. JZD Vlčice, JZD Radomyšl).

Závazky směřující k politické a veřejné činnosti jsou rovněž většinou bez potřebné konkretizace. Vedle členství event. aktivní práce v politických organizacích, jako v KSČ, v národním výboru, ve společenských organizacích (Výbor čs. žen, ČsČK, SČSP aj.) a v orgánech zemědělských družstev se soutěžící kolektivy zaměřují i na návštěvu politického školení, na četbu denního tisku, na péči o politickou výchovu pořádáním besed na pracovišti o aktuálních otázkách, na objasňování politiky KSČ a získávání dalších členů pro vstup do KSČ. Bez společensko-politické aktivity byla ve zkoumaném souboru jen menšina soutěžících kolektivů. V převažujícím počtu kolektivů byla zjištěna společensko-politická aktivita různého rozsahu. Nejčastější byl kolektiv, v němž soutěžící byli současně zapojeni do 2–4 různých společensko-politických organizací. Společensko-politické organizace byly přítomny v jednotlivých soutěžících kolektivech zastoupeny jen minimálním počtem členů, který činil 1–2 případy na jeden kolektiv. Docházelo zde tedy ke třístění společensko-politické aktivity soutěžících na velký počet organizací. Členství se omezovalo na malý okruh osob a bylo prakticky považováno za soukromou záležitost příslušných jednotlivců, takže činnost soutěžících kolektivů nijak podstatně neovlivnilo. Vliv soutěžících kolektivů na činnost společensko-politických organizací byl rovněž velmi malý. Jen ve výjimečných případech bylo možno mluvit o vlivu celých soutěžících kolektivů — např. celý kolektiv byl úderkou SČSP, ČsČK aj. Většinou šlo o aktivitu jednotlivců, která byla soutěžícím kolektivem jen málo ovlivněna a také málo zpětně ovlivnila soutěžící kolektiv.

Kulturní aktivitu vyvíjela rovněž většina soutěžících kolektivů. Ve zkoumaném souboru to bylo 77 % případů. Šlo ovšem zejména o pasivní příjem kulturních hodnot. Prvky vlastní kulturní aktivity projevilo jen 17 % kolektivů zkoumaného souboru. V pasivním příjmu kulturních hodnot byla na prvním místě účast na zájezdech s rekreační náplní. Následovala účast na společenských zábavách v obci, poslech televize a rozhlasu, návštěva kina, četba a na posledním místě pasivní provozování sportu. Aktivní kulturní činnost se vyčerpávala divadelním ochotnictvím, pěstováním hudby a tance a opět na posledním místě aktivním pěstováním sportu.

Jako důležitý činitel kulturní aktivity soutěžících se ve světle tohoto výzkumu ukázal věk. Kolektivy nižšího průměrného věku vykazovaly menší počet případů bez jakékoli kulturní činnosti. Zároveň však zde bylo relativně více případů s aktivním provozováním kulturní činnosti. Věk byl také důležitým činitelem pro to, na jaký druh činnosti se soutěžící kolektivy nejvíce zaměřovaly. Kolektivy s vyšším věkovým průměrem se v pasivním příjmu kulturních hodnot soustředily hlavně na rekreační zájezdy, společenské zábavy, poslech televize a rozhlasu. Kolektivy s nižším věkovým průměrem měly naopak vyšší hodnoty v pěstování tance, hudby a aktivně provozovaného sportu.

I tento krátký pohled na mimopracovní činnost soutěžících kolektivů potvrzuje výše uvedený názor, že soutěžící kolektivy v zemědělských družstvech v tomto směru své možnosti ani zdaleka nevyčerpávají. Je to mj. i proto, že „práce“ a „život“ se v činnosti soutěžících kolektivů dosud oddělovaly. Mimo-
pracovní činnost se vymýšlela víceméně násilně, jen proto, aby nějaká byla. „Socialistický život“ byl chápán samoúčelně. Neviděla se souvislost mezi všestranným rozvojem člověka a jeho funkcí výrobce materiálních statků. Jde o to,

aby brigády socialistické práce v zemědělských družstvech pochopily svou činnost jako činnost komplexního charakteru, ve které práce a život tvoří organickou jednotu, kde se obojí vzájemně ovlivňuje a obojí směřuje k rozvoji tvůrčího poměru člověka k věcem, k lidem i k sobě samému. Činnost brigád socialistické práce v zemědělských družstvech se proto nemůže zužovat jenom na činnost výrobně technickou. Je třeba více zdůrazňovat mnohostrannost soutěžících kolektivů a závazky, týkající se mimopracovní činnosti, nepovažovat jenom za příspěvek k závazkům technicko-výrobním, ale koncipovat je vždy v souvislosti s nimi za pomoci zemědělského odborníka a kulturního i politického pracovníka a s ohledem na charakteristické rysy kolektivu i na situaci jeho pracoviště.

Z á v a z e k

Není proto správné podceňovat úlohu, kterou v činnosti soutěžících kolektivů zaujímá závazek. Závazek — ať už jej kolektiv sestavil sám, nebo s pomocí organizátorů — vytyčuje program kolektivu. Je výrazem koncepce, kterou kolektiv má o svém pracovišti a o jeho dalším vývoji. Vyjadřuje aktivní úsilí kolektivu k přeměně pracoviště i lidí zde činných ve směru určité perspektivy vývoje. Ze závazku lze usuzovat, do jaké míry si kolektiv situaci pracoviště a svou úlohu v ní uvědomuje a do jaké míry své poznání o společensky prospěšném zaměření dalšího vývoje pracoviště i jeho širšího okolí mění v aktivní nástroj přeměny objektivní skutečnosti.

H o d n o c e n í č i n n o s t i

Pro každý soutěžící kolektiv, pro jeho vnitřní zaktivizování a orientování jeho činnosti ve smyslu uzavřeného závazku má proto velký význam okolnost, zda najde příležitost k soustavnému projednávání všeho, co se týká kolektivní práce a života kolektivu. Každý kolektiv by měl najít příležitost, aby porovnal svou skutečnou činnost s úkoly, které v závazku přijal. Většina kolektivů zkoumaného souboru se však k hodnocení nescházela. Kolektiv, konající pravidelné hodnocení, převládá jedině na úseku mechanizace, kde dosahoval 70 % celkového počtu kolektivů. Je to relativně vysoký podíl a je nasnadě spojovat jej s okolností, že kolektivy mechanizátorů jsou v důsledku povahy práce a plynulosti pracovního cyklu ze zkoumaných brigád socialistické práce v zemědělských družstvech nejbližší charakteru průmyslové organizace výroby a pracovní kázně, projevující se v dělnických kolektivech v průmyslu. Je sice pravda, že většina kolektivů se scházela při pracovních přestávkách a že zde nebo přímo mezi prací docházelo k výměně názorů. Takovéto diskuse však výše uvedený úkol nesplnily. Byly to spíše improvizované besedy. Jejich průběh byl živelný. Soustavné konfrontování skutečné činnosti kolektivu s uzavřeným závazkem zde chybělo. Vlastní účel konání schůzek kolektivu však nebyl splněn ani všemi 26 % kolektivů ve zkoumaném souboru, v nichž se schůzky konaly pravidelně. Jen menšina kolektivů zkoumaného souboru, které vůbec pravidelně čin-

nost hodnotily na základě uzavřeného závazku, k této konfrontaci svolala celý kolektiv. Ostatní se k tomu účelu jako kolektivy nescházely a hodnocení činnosti projednávaly při jiných příležitostech, hlavně při výrobních poradách. Zde ovšem spolu se soutěžícím kolektivem byli přítomni i ostatní členové výrobního úseku a pod vedením příslušného výrobního vedoucího se zde projednávaly hlavně výrobně technické otázky. Takováto kontrola činnosti zahrnovala pochopitelně záležitosti celého výrobního úseku, jehož součástí byl příslušný soutěžící kolektiv. Postihovala proto především technickou a výrobní stránku a jen málokdy zahrnovala také ostatní činnosti, které si soutěžící kolektiv ve svém závazku vytyčil a jejichž plnění spolu s výrobními a pracovními úkoly tvoří právě specifikum brigád socialistické práce jako formy socialistického soutěžení určité vývojové etapy. Nepřekvapuje proto, že jen zcela mizivá menšina soutěžících kolektivů nejen ve zkoumaném souboru, ale vůbec v celé známé praxi hodnotí svou činnost nejen z hlediska pracovních a výrobních úkolů, ale s potřebnou všestranností.

Data výzkumu však ukazují, že existuje vztah mezi hodnocením činnosti soutěžícího kolektivu a plněním uzavřeného výrobního závazku. Kolektivy s pravidelným hodnocením činnosti se proti ostatním kolektivům vyznačovaly vyšším podílem plnění uzavřeného výrobního závazku a vyšším podílem vnitřní stability, než by bylo lze očekávat na základě skladby zkoumaného souboru. Potvrzuje se tak oprávněnost názoru některých autorů, že pravidelné hodnocení činnosti je pro soutěžící kolektivy z mnoha důvodů velmi důležitou otázkou. Kolektivy ve zkoumaném souboru však zdaleka nespĺnily ani další požadavek, aby hodnocení bylo zaměřováno jak na činnost kolektivu, tak i na činnost jednotlivců, aby bylo soustavné a aby se k němu přistupovalo za účasti hospodářských a politických orgánů, které by zejména měly zajišťovat „zdravou proporcí mezi pozorností, věnovanou vykonané práci, a přítomnými a perspektivními úkoly“.

Cílevědomost a perspektivnost

Pravidelně hodnotit činnost je přitom nejčastěji se vyskytující požadavek v té skupině závazků soutěžících kolektivů, které směřují ke zdokonalení života uvnitř kolektivu a které si především kladou za cíl dále rozvíjet hnutí brigád socialistické práce. Přesto však pronikl jenom do necelé poloviny kolektivů zkoumaného souboru. Požadavky, týkající se vzájemných vztahů, soudružské pomoci, výměny zkušeností a jiných rysů vzájemného soužití, které pro brigády jsou podstatné, se objevují dokonce ještě méně častěji. Pozornost k těm stránkám, které tvoří specifičnost brigád — toto sebeuvědomování soutěžících kolektivů jako takových — je málo uspokojivá. Zcela jistě je zde souvislost s charakterem představ, jaké soutěžící kolektivy mají o hnutí brigád socialistické práce a o jejich poslání. Zjišťovali jsme proto i představy soutěžících kolektivů o brigádách socialistické práce a jejich názory na ně a vypracovali jsme jejich rozbor.

Ukázalo se, že třetina kolektivů ve zkoumaném souboru měla o hnutí brigád socialistické práce představy vesměs nepřesné a nejasné. Uváděné formule byly např. „neuvědomují si, co to vlastně brigády socialistické práce jsou“, „o tom jim nikdo nic neřekl“, „mysleli, že jde o pořádek na pracovišti“, „ni-

kdo jim nic nevysvětlil“, „měli by se o ně více starat“ apod. 16 % dalších kolektivů mělo představy, ve kterých se specifikum brigád socialistické práce spojovalo jediné s výrobně technickou činností. 31 % zkoumaného souboru si uvědomovalo i výchovný vliv brigád socialistické práce. 21 % kolektivů mělo představy nejkompexnější: vedle činnosti v zemědělské výrobě a vedle výchovného působení vidělo poslání brigád socialistické práce v důsledném prosazování kolektivních zájmů.

Přes 60 % kolektivů s nejméně jasnými představami o hnutí brigád socialistické práce byly kolektivy živočišné výroby. Představy nejlépe vystihující specifickou brigád socialistické práce měla skupina kolektivů, z nichž 38 % tvořily kolektivy mechanizátorů.

Ukázalo se dále, že charakter představ o tom, co jsou brigády socialistické práce, byl ve zkoumaném souboru sdružen s okolností, zda založení soutěžícího kolektivu bylo či nebylo spojováno se situací příslušného pracoviště a se záměrem, pomocí soutěžícího kolektivu řešit jeho problémy. Mezi kolektivy, které si specifickou brigád socialistické práce uvědomovaly, bylo přes dvě třetiny kolektivů od svého založení zaměřováno k iniciativnímu řešení problémů svých pracovišť. Mezi kolektivy, které o brigádách měly jen nejasné představy, se na řešení problémů pracoviště orientovalo jen 26 % případů. Ve skupině, která měla vyhraněnější představy, bylo také relativně více kolektivů, plnících výrobní úkol nebo plnících spolu s výrobním úkolem navíc výrobní závazek. Tyto kolektivy také častěji než ostatní kolektivy ve zkoumaném souboru formulovaly ve svých závazcích požadavky směřující ke zkvalitnění kolektivního života — tj. lépe postihovaly komplexnost brigád socialistické práce ve smyslu vzájemného ovlivňování pracovní a mimopracovní stránky. Na rozdíl od ostatních kolektivů zde byly lepší předpoklady pro cílevědomé působení. Ve skupině s vyhraněnějšími představami o brigádách socialistické práce byl také příznivější podíl kolektivů, které o své činnosti přemýšlely dlouhodobě, přičemž podíl kolektivů s vyjasněnými perspektivami další činnosti byl relativně vyšší v té skupině, kde představy o brigádách socialistické práce relativně nejlépe postihovaly jejich komplexnost.

Kvalitní propracování perspektiv další činnosti soutěžících kolektivů, při kterém byl vzat zřetel jak k vlastní výrobně pracovní stránce, tak i k jejímu zdokonalování prostřednictvím soutěžícího kolektivu na základě využití největší přednosti brigád, tj. mnohostrannosti a komplexnosti, se objevovalo především v těch kolektivech, které si jak o vlastní stránce fungování kolektivu, tak o celkovém významu hnutí brigád předtím vyjasnily své představy. V těchto kolektivech předvládala cílevědomost a záměrnost, typická pro brigády socialistické práce jakožto „výraz progresivního úsilí o překonání daného stavu“, zatímco jinde nedostatečně vyhraněné představy o brigádách zpravidla doprovázela bezperspektivnost a živelnost.

Výzkum zde podává další doklad relativního zaostávání soutěžících kolektivů v zemědělských družstvech, ke kterému v tomto případě dochází proto, že otázky ideologie a společenského vědomí jsou zde většinou považovány za vedlejší a prakticky nevýznamné. Jestliže ale platí, že při uskutečňování socialistického charakteru práce a při prosazování nového poměru k práci hrají ideologické momenty velmi důležitou úlohu a v jednotlivých případech mohou a musí materiální stránku dokonce předbíhat, jde o škodlivé stanovisko, jehož praktický dosah je mj. spojen s tím, že brigády socialistické práce se apriori oslabují v tom,

co tvoří jejich hlavní přednost — tj. v cílevědomosti a komplexnosti, která se pochopitelně nemůže opírat jenom o materiálně technické procesy, ale také o procesy probíhající ve sféře společenského vědomí.

Z á v ě r

I dílčí výsledky sociologického výzkumu, které zde byly reprodukovány a které tvoří jen malý úsek zkoumané problematiky brigád socialistické práce v zemědělských družstvech, potvrzují, jak velký význam má správné řízení soutěžících kolektivů a kvalifikované péče o ně. Ve světle výše uvedeného materiálu se ukazuje velmi naléhavá potřeba soustavné a diferencované práce se soutěžícími kolektivami, zaměřené politicko-výchovným směrem. Avšak další výsledky výzkumu, které zde nebylo možno reprodukovat, ukazují, že neméně naléhavá je péče odborná a technická. Obstát mohou nikoli formálně, ale reálně existující kolektivami, které ke splnění konkrétních úkolů materiálně výrobní povahy, plynoucích z pochopení a přijímání hlavních cílů socialistické výstavby, jsou ochotny a schopny cílevědomě a trvale mobilizovat své individuální a kolektivní, hmotné i duchovní, pracovní i mimopracovní zdroje.

Sociologický výzkum brigád socialistické práce se snaží proniknout k procesům, které probíhají uvnitř těchto malých společenských skupin. Je zaměřen na soutěžící kolektivami, a ty z důvodů vyložených výše tvoří mezi pracovními kolektivami v zemědělských družstvech nejprogresivnější část. Dotýká se však řady bodů, které jsou důležité nejen pro vybrané a progresivní skupiny, ale i pro všechny ostatní pracovní kolektivami, a zejména pro ně, neboť právě v nich se uskutečňují procesy, které pro průběh společenských přeměn v zemědělství mají základní význam.

Je to např. otázka pracovních kolektivů jako primárních společenských skupin v rámci sociální organizace zemědělského závodu; pracovní kolektiv jako struktura, která ovlivňuje chování jednotlivců a jejich výkon; otázka všeobecných charakteristik pracovních kolektivů, jejich strukturálních znaků a vnitřních vazeb; postavení jednotlivce uvnitř pracovního kolektivu; úloha vedoucího jako osoby, která ke spolupráci získává nebo nařizuje, má vliv na atmosféru ve skupině a na její výkon; poměr vedoucího a řadových pracovníků; participace pracovníků na činnosti kolektivu, jejich identifikace s pracovním kolektivem a se zemědělským družstvem, účast na jeho řízení; charakter vzájemných vztahů uvnitř kolektivu a jeho vliv na pracovní výkon; proces komunikace ve skupině i v zemědělském družstvu, činitelé, kteří jej usnadňují nebo brzdí, jeho vliv na pracovní výkon skupiny aj. Jde vesměs o problematiku, jejímuž studiu v zemědělském prostředí bylo věnováno málo místa přesto, že její zvládnutí by velmi účinně doplnilo dosavadní jenom technický, popřípadě jenom ekonomický pohled na pracovní kolektiv v zemědělských družstvech, který se ukazuje jako poněkud jednostranný. K tomu by ovšem — stejně tak, jako se to stalo pro poměry průmyslové výroby — bylo třeba problémy a pojmy těchto disciplín v jistém smyslu „přeložit“ do problémů a pojmů sociologie a sociální psychologie. Bylo by třeba najít styčné body. Pravděpodobně by bylo nevyhnutelné určité stadium výzkumu, které by se soustředilo na popis pracovních kolektivů v zemědělských družstvech z uvedených a dalších hledisek. Teprve v pozdější etapě by bylo možno propracovat hypotézy a ověřit je natolik, aby získané závěry

mohly mít obecnější použití a prakticky se uplatnily při industrializaci zemědělství.

Sociologický výzkum brigád socialistické práce by se proto měl stát východiskem k šířeji koncipovanému výzkumu pracovních kolektivů v zemědělství, který by získané poznatky o procesech, probíhajících uvnitř brigád socialistické práce jako kolektivů zvláštního typu, rozšířil i na ostatní pracovní kolektivy v zemědělství a který by se pokusil potvrdit nebo vyvrátit jejich širší platnost.

Úloha JZD při rozvoji kulturního života na vesnici

Dr. Miloslav TRNKA

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Postavení JZD v rozvoji života na vesnici

Jednotné zemědělské družstvo jako dobrovolné sdružení k společné zemědělské velkovýrobě je socialistickou výrobně hospodářskou a společenskou organizací družstevních rolníků.

Tuto základní charakteristiku posláním JZD schválili naši družstevníci na svém V. celostátním sjezdu v březnu 1961 a schválila je rovněž vláda ČSSR usnesením z 26. dubna stejného roku (viz čl. 1 Vzorových stanov JZD). Jednotné zemědělské družstvo je takto základní účelovou i zájmovou společenskou organizací družstevních rolníků, v níž oborové profesionální sdružení ke společnému hospodaření na socialistických principech má současně být doplňováno a nerozlučně spjata s celkovými kulturními a sociálními zájmy a potřebami členů, jež má družstvo uspokojovat.

Zatímco výrobně hospodářská funkce družstva je v praxi plně vžita a těžko by se našel jednotlivec, který by si jí nebyl vědom, nacházíme však stále ještě nejasnosti, pokud jde o druhou základní náplň zemědělských družstev.

Skutečnost, že družstva mají zároveň plnit funkci socialistické společenské organizace družstevních rolníků, zůstává jaksí v pozadí za hmatatelnějšími úkoly hospodářskými, mnohdy zužovanými na oblast přímé materiální výroby. Základní potřebná vzájemná vazba mezi ekonomikou a kulturou přímo v družstevní výrobně společenské jednotce je tím narušována.

Obdobně jako v oblasti materiální výroby, i ve sféře nevýrobní se funkce i činnost družstva promítají:

- a) směrem ke společnosti vně družstva,
- b) směrem k jeho členům uvnitř družstva.

Uvedené směry působení jsou v praxi nestejněměrné a různorodé, protože na jejich naplňování působí celá řada vlivů.

Působení družstva v nevýrobní sféře směrem ke společnosti má např. značné úkoly přímo v tom sídlišti (sídlích), kde družstvo působí. Družstvo a jeho členové mohou a mají se aktivně podílet na kulturním životě v obci a na jeho organizování [tuto zásadu stanoví čl. IX písm. c) až e) Vzorového pracovního řádu JZD z r. 1961]. Družstvo může buď životem v obci „hýbat“ nebo se ho nezúčastňovat, a to celou škálou intenzity této činnosti mezi oběma mezními situacemi. Společenské důsledky toho či onoho stavu jsou pak zřejmé.

Družstvo jako socialistická společenská organizace družstevních rolníků je

také nositelem vnitřního působení, při němž členové kolektivu jsou zároveň jeho objektem i subjektem. Vedle výchovné stránky obsahuje toto vnitřní působení družstva na členy i zabezpečování celé oblasti kulturních a sociálních zájmů a potřeb družstevníků a jejich rodin.

Ve sféře vnitřního působení družstva jako společenské organizace leží tedy těžiště možností na úseku vztahů ekonomika—kultura—ekonomika přímo uvnitř družstevního kolektivu.

Z uvedeného vyplývá, že družstvo má plnit značné úkoly i na úseku mimo-pracovního života svých členů.

Jak je tomu však s postavením družstva při plnění této funkce ve vztahu k ostatním dobrovolným společenským organizacím na vesnici?

Východiskem budiž porovnání možnosti získat členství v nich a uvedení hlavních a vedlejších oborů jejich činnosti (tab. I).

I.

Organizace	Od 14 do 26 let	Od 15 let neomezeně	Hlavní obor	Vedlejší obory
ČSM	1	—	ideová a pracovní výchova	kulturní výchovná práce, tělovýchovná a sport. činnost mládeže
ČSTV	—	1	tělovýchova a sport	osvětová činnost
ČSČK	—	1	zdravotní příprava	osvětová činnost
ČSPO	—	1	protipožární ochrana	zájmová výchova mládeže, dětí i dospělých, osvětová činnost
Svazarm	—	1	branná výchova	motorismus, modelářství, radioamatéři apod.
SČSP	—	1	upevňování vztahů k SSSR	kursy ruštiny atp.
Svaz spotřebních družstev (Jednoty)	—	1	péče o zásobování venkovského obyvatelstva	osvětová činnost
Čs. svaz chovatelů	—	1	zvelebení a rozšíření chovu drob. hospodářského zvířectva	zájmová činnost a osvěta
Čs. myslivecká společnost	—	1	myslivost	oborová osvěta

Pomineme-li politické strany, dále pak Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, jejíž členská základna na vesnici není velká, Čs.

zemědělsko-lesnickou společnost, která se prakticky ještě buduje, a Čs. obec baráčníckou, která ztrácí postupně na významu, vidíme, že občan nad 15 let má na vesnici možnost být členem nejméně osmi specializovaných dobrovolných společenských organizací, jejichž struktura je dovedena až do místního měřítká.

Družstevník, je-li členem ČSM, může být teoreticky i prakticky zapojen do deseti společenských organizací a vedle toho ještě mít veřejnou funkci v národním výboru apod.

Konfrontace sídelní struktury a rozložení zemědělského obyvatelstva (převážně členů JZD) v jednotlivých velikostních kategoriích sídlišť poskytne další hledisko (tab. II).

II.

Kategorie (počet obyvatel)	Počet obcí v ČSSR	Podíl obyv. v % ze všech obyvatel	% zeměděl. obyvatelstva v obcích ČSSR	Z toho	
				české kraje v %	slovenské kraje v %
do 100	.	.	68,6	67,8	75,6
100— 200	2241	2,3	57,9	56,4	73,6
200— 500	4283	10,7	48,3	44,0	66,0
500—1000	2890	14,7	38,2	28,3	55,8
1000—2000	1505	15,1	32,1	19,4	48,6

Tabulka II ukazuje, že nejvíce zemědělců žije v nejmenších sídlištích a že na Slovensku je převaha zemědělského obyvatelstva v důsledku odlišnější struktury ještě patrnější směrem k vyšším kategoriím sídlišť.

Kdyby tedy v libovolné malé obci do 200 obyvatel měly být činny všechny vpředu uvedené společenské organizace, znamenalo by to asi při čtyřech hlavních funkcionářích potřebu 36 činovníků na obec. Při poměru generací např. v českých krajích

I. (1—14 let) 18,3 %; II. (15—50 let) 45,3 %; III. $\left(\begin{smallmatrix} 51 \text{ let} \\ \text{a výše} \end{smallmatrix} \right)$ 36,4 %
byl by to v takovéto obci přibližně poměr

I. — 36 lidí : II. — 92 lidí : III. — 72 lidí,

tj. potřeba asi 40 % věkově nejschopnějších mužů i žen (při předpokladu, že funkcionáři se budou většinou rekrutovat ze střední kategorie), aniž bychom započítali funkcionáře politických stran a národního výboru.

Tento schematický příklad ukazuje, že funkce družstva jako socialistické společenské organizace rolníků má v nevýrobní sféře v malé obci celou řadu „konkurentů“, mezi něž se dělí zájmy občanů, a že již z těchto důvodů může být dosti problematické pro místní činitele najít nejvhodnější náplň i formy pro její uskutečňování.

Problematika posouzení úlohy družstva v rozvoji kulturního života na vesnici se tím však z druhé strany současně zjednodušuje, posuzujeme-li ji centrálně z hlediska možné dělby práce mezi organizacemi. Jistě by neměli dělat všichni všechno, a tím v souhrnu málo a roztržštěně. Každý partner by se měl naopak zaměřit především na své specifické poslání.

Naše družstva by proto neměla být vedena k tomu, aby se stávala organi-

zátory kulturního života členů v plném rozsahu (jak se to od družstev v praxi často očekává i požaduje), ale spíše k tomu, aby jako oborová výrobně společenská organizace podporovala, zejména na menších vesnicích, koordinační řídicí poslání MNV věcnými, finančními i kádrovými zdroji. Směrem k vlastním členům ovšem družstvu vedle toho přísluší stále se zvětšující úkoly odborně vzdělávacího charakteru.

V uplynulých letech byly konány časté průzkumy, např. o využívání kulturních fondů družstev. Výsledky byly vesměs nepříznivé. Ačkoli kulturní fond družstva je základním zdrojem prostředků k rozvoji výchovy členů a jejich kulturního života, nebývá pravý smysl fondů v praxi správně ve družstvech doceněn. Navíc ani orgány národních výborů, které řídí kulturně společenský život v obcích, nevedou představenstva družstev ke společensky efektivnímu využití těchto fondů, ač jim právo kontroly přísluší, počínaje údobím sestavování plánu kulturně výchovné činnosti v sídlištích, natož pak při jejich vyhodnocování.

Úloha družstva při rozvoji kulturního života na vesnici musí — jak ostatně vyplývá i z toho, co bylo již uvedeno — vycházet z těsného spojení výrobních a společenských cílů.

Lze proto zdůraznit, že odborně vzdělávací funkce vnitřního působení ve družstvu má být oblastí dominující a vhodně doplňovanou o podporu rozvoje individuálních zájmů členů v nevýrobní sféře. Oba směry musí být sladěny se zájmy celospolečenskými. Působení družstva se však prolíná s působením dalších místních i nadmístních orgánů, organizací a zařízení, a nelze je chápat ani zajišťovat izolovaně.

Dosavadní výsledky společenského výzkumu ukazují, že právě v oblasti koordinace činnosti různých partnerů jsou na vesnici největší nedostatky. Množství nositelů kulturního a společenského života (viz tabulku I) se při nedostatečném řízení stává faktorem spíše brzdícím než rozvíjejícím, protože síly vesnice se tříští.

Aby bylo dosaženo obratu, je za současné situace zřejmě nezbytné prosadit nejprve přímo v praxi na vesnici dodržování obsahové specializace činnosti jednotlivých společenských organizací, vyjmout z jejich působení obecné a všem společné otázky a jejich organizováním pověřit osvětové orgány MNV.

Odstraněním duplicit a překrývání by tedy na družstvo připadlo zejména odborně vzdělávací působení a finanční, popř. věcné krytí zájmové a kulturní činnosti členů, pro kterou je místo z valné části mimo družstvo v příslušných organizacích.

Postavení družstva v rozvoji života na vesnici lze tedy dobře stanovit nejen z hledisek výrobně hospodářských, ale i kulturně společenských.

Naskytá se otázka, proč tomuto zjištění neodpovídá praxe. Společenské výzkumy naší vesnice ukazují, že je tomu tak ze značné části proto, že na družstvo působí vlivy zvenčí. Je jimi již zmíněné přehuštení organizační sítě společenských organizací, nedostatky v řídicí práci NV atp.

Vezmeme-li v úvahu nepříznivou věkovou strukturu ve mnohých družstvech a v jejich vedoucích orgánech (představenstvech), dosud ne všude plně překonané soukromovlastnické přežitky, projevující se mj. v individualistickém úzkém názírání na družstevní hospodaření a fondy atp., pak je zřejmé, že některé vnější vlivy jen znásobují vnitřní obtíže družstva, místo aby je konsolidovaly.

Závěrem z toho, co bylo uvedeno, musí být proto především požadavek na zkvalitnění činnosti národních výborů na kulturněspolečenském úseku, pro

kteřou by však měly být zlepšeny předpoklady novým, přesnějším vymezením činnosti společenských organizací na vesnici. Zásadou takového opatření by na základě společenských výzkumů vesnice mělo být užší napojení společenských organizací na místní osvětová zařízení klubového typu (např. na Jednotný klub pracujících nebo Družstevní klub v menších, převážně zemědělských sídlištích), která by pro občany zabezpečovala specializované zájmové obory kulturně společenského charakteru. Nešlo by při tom o paušální řešení, protože některé společenské organizace by patrně zůstaly i v organizační formě samostatně zachovány až po malá sídliště a měly by nadále zvláštní postavení (např. ČSM).

Některé organizace by však mohly vykonávat svou činnost na vesnici prostřednictvím místních zájmových skupin občanů, jímž by zabezpečovaly odborné vedení a věcné prostředky. V takovém případě by odpadly nejen samostatné organizace v přidružených sídlištích, ale v některých případech by nemusely být ani na úrovni obce se sídlem sloučeného družstva a národního výboru. Platné majetkoprávní a statutární normy pochopitelně neumožňují přechod na takovýto stav naráz, a každé řešení je třeba nejprve chápat jako delší proces. Naznačený směr se však zdá být svým obsahovým zaměřením nejefektivnější z hlediska potřeb i možností naší socialistické vesnice a člověka na ní žijícího.

Vyřešit v praxi postavení družstva jakožto společenské organizace našich družstevních rolníků znamená tedy přehodnotit celou řadu vztahů, zdánlivě stojících mimo družstvo, jejichž existence však obapolně působí.

I na vesnicích je totiž třeba vytvářet podmínky k likvidování formalismu, k odstraňování nadbytečné kumulace funkcí (četné, zejména v menších sídlištích) atp. Navrhovaný postup by k tomu mohl přispět, zvláště když nevyklučuje ani možnost případného výhledového místního spojení organizací s příbuznou náplní.

Možnosti účasti družstevníků na rozvoji kulturního života vesnice

Bylo již zdůrazněno, že na bohatých možnostech kulturně společenské nabídky, kterou poskytují společenské organizace a osvětová zařízení, se může podílet každý občan.

Průzkumy však ukázaly, že v jedné obci jsou družstevní rolníci společensky aktivní, zatímco v sousední obci nikoli, třebaže je stejná vybavenost a stejné společenské organizace.

Jako každý společenský jev, je i tento jev složitý a nelze ho obsáhnout jen statickým pohledem. Teprve průřez více případů a vyčlenění shodných faktorů může vést k většímu poznání souvislostí a příčin. Naše výzkumy jednak potvrdily úzké sepětí úrovně ekonomiky a kultury, jednak pomohly vyzdvihnout do popředí ty vztahy, jejichž vzájemné spojení je nejpřímější.

Potvrdilo se, že v těch družstvech, v nichž se pracuje „po staru“ a v nichž se ani nehledají např. způsoby zavádění směnnosti, nebo kde organizace práce je celkově na nízké úrovni, že tam chybí obvykle nejen prvotní ekonomický předpoklad — dobrý výsledek hospodaření, ale i dostatek volného času.

V tomto směru mají družstva ještě četné a velké úkoly. Volný čas zemědělců je zatím podle celostátních výběrových šetření stále nejmenší ze všech kategorií pracujících a je nejnerovnoměrněji rozčleněn v průběhu dne, týdne i roku.

I když biologický charakter zemědělství má zde značný význam, přece jen soudobá úroveň techniky umožňuje při správném nasazení postředků a při dobré organizaci práce postupné zvětšování podílu volného času i u zemědělců. Příklady je dost od nás i ze zahraniční praxe.

Jestliže jsme vyzvedli faktor volného času v těsné závislosti na celkové ekonomické úrovni družstva, je tomu tak proto, aby i z této pozice bylo zřejmější, že při dělbě v oblasti kulturně výchovné práce je třeba všestranně podporovat vnitřní výchovnou a vzdělávací funkci družstva. Je totiž třeba mít stále na zřeteli, že bez kvalifikovaných a uvědomělých lidí ani nejlepší stroj nepřinese družstvu takový užitek, jaký je od něho očekáván.

Jak rozvinout tuto funkci právě při nedostatku volného času zemědělců? Nekončí v praxi právě zde časté snahy místních činitelů?

Reálnost řešení vyplývá z podstaty poměrů, jež byly rozebrány v první části tohoto příspěvku. Zhruba je lze vyjádřit takto: Současný volný čas zemědělce nutno využít co nejefektivněji — pro společnost i pro něho. Protože stoupá míra společensky nutné potřeby zvyšovat všeobecnou, odbornou a politickou úroveň družstevníků, mění se i nároky na vnitřní členění jejich volného času. Máme-li v praxi dosáhnout větší zainteresovanosti lidí na vzdělávacím procesu, je třeba nejen hledat nejvhodnější formy jeho naplňování, ale současně i oprošťovat družstevníka od nepodstatných akcí, zasahujících do jeho volného času. To se ostatně netýká jen družstevníků a jejich rodin, ale u nich to je nejmarkantnější.

Požadavek přehodnotit současnou přeorganizovanost vesnice je opodstatněn nejen z hlediska postavení a úlohy družstva jako společenské organizace, ale — a to především — z hlediska těch, kteří jsou objekty i subjekty celého dění, tj. z hlediska občanů na vesnici.

Jde o to vytvářet i ve specifických venkovských podmínkách prostor pro takový kulturní a společenský život, který rozvíjí zájmy člověka po všech stránkách, je pro něho blízký a přitažlivý.

Ne nadarmo vstoupila i do života členů družstev jako jeden z hlavních prvků náplně volného času televize. Znásobila prostor, přiblížila svět v jeho rozmanitostech a otevřela dveře poznání, jež na této úrovni a v obdobném rozsahu dříve nebylo možné. Televize je vizuální prostředek, a i proto je atraktivní. Nemůže však nahradit vlastní aktivní zájmovou činnost, ať již ryze „kulturní“, nebo „technicky tvořivou“. Dokud nebude dosaženo toho, že na vesnici se bude kloubit a doplňovat oborový nebo zájmový program televize s vlastní místní tvůrčí činností, měla by být družstva a spolu s nimi i národní výbory vedeny k tomu, aby při co nejjednodušší organizaci mohl občan vykonávat zájmovou činnost rozvíjející nejen jeho osobnost, ale která by byla prospěšná i společnosti.

Protože základním charakteristickým rysem volného času je dobrovolnost, musí jít o získání lidí příklady a názorným přesvědčováním.

Podstatné je, že družstevní hospodářská a společenská organizace spolu s celkovým uspořádáním veřejných záležitostí v obci v sobě principiálně nesou značné možnosti rozvoje kulturního a společenského života rolníků. Současně však v praxi nejde v mnohých směrech ještě o optimální stav. Proto je třeba organizaci pružně přizpůsobovat měnícím se podmínkám, dostávat ji s nimi do souladu, popřípadě i do předstihu.

Tím, že mnohá družstva se již sloučila a že jejich hospodářský potenciál vzrostl, jsou dány dobré předpoklady i k lepšímu zabezpečení kulturního života družstevníků.

Spojením prostředků většího okruhu skupinových vlastníků se stávají mnohé věci realizovatelnějšími. Zkracuje se nutný čas na jejich pořízení a správnou volbou lze zmenšit i rozptylování prostředků a kádrů.

Stává se však, že tyto věcné předpoklady nenacházejí obdobnou odezvu u všech lidí. Ve větších družstvech dochází někdy i k poklesu zájmu členů o záměry, netýkající se bezprostředně sídliště, kde družstevník žije.

Ne vždy jsou přitom chyby jen v jednotlivcích, ve stupni jejich osobního uvědomění. Dosavadní organizace kulturního života v sídlištích sloučených družstev většinou ani neumožňuje družstevníkům vědět a znát širší souvislosti v celém novém velkém obvodu. Výroba je sice řízena jednotně, kultura již často nikoliv. Stojí tu proti sobě společenská přeorganizovanost na jedné straně (viz společenské organizace) a nedoorganizovanost na straně druhé.

Jsou družstva, kde tyto otázky řeší pro celý obvod Družstevní klub. Je to nesporně pokrok. Nevýhodou tohoto způsobu však bývá, že jednotlivé obce a jejich činitelé se postupně distancují od činnosti klubu a přenášejí na něj i své povinnosti. Družstevní klub má potom z peněz družstevníků kupovat i knihy do převzatých lidových knihoven v sídlištích atp. Ani tento extrém není řešením, jaké vesnice potřebuje, i když vhodné usměrnění kulturních fondů je třeba vždy uvítat, byť by jejich použití přesahovalo rámec členů družstva. Takovému stavu musí totiž odpovídat i činnost ostatních společenských partnerů, odstupňovaná podle jejich důležitosti a možností.

V každém případě je třeba dosáhnout toho, aby se při řízení nevýrobních záležitostí v sídlištích sloučených družstev sdružila celá kulturní fronta, pracovníky z politického úseku a hospodářského vedení nevyjímaje.

Druhým kritériem by měla být co nejširší účast občanů již na přípravě celé činnosti pro jednotlivá delší i dílčí časová údobí. Zejména mladým lidem je nezbytné dát možnost, aby se vyjádřili a spolupracovali.

Družstvo, jakožto obvykle největší místní výrobní závod, se musí takovéto činnosti účastnit odpovídající měrou. Tam, kde věci řeší někdo jiný za družstvo, nebo kde družstvo řeší věci za národní výbor, není zdravý stav. Jedině vzájemná spolupráce, úměrná potřebám i možnostem partnerů, může být řešením relativně trvalým.

Z á v ě r

Zárukou správného postupu je dobrá činnost vesnické stranické organizace, pracující jednotně v celém hospodářském obvodu sloučeného družstva, opírající se ještě o stranickou organizaci přímo ve družstvu. Pod jejím vedením by měli veřejní i hospodářští činitelé v místě zvážit hlavní cíle i směry práce a v tomto duchu vést i agitaci. Jistě nelze očekávat, že problémy vesnice, mezi něž patří i správné pochopení mnohostranné úlohy družstva, dořeší za vesnici někdo zvenčí. Těžiště práce leží a bude ležet přímo na vesnici. Úkolem vyšších orgánů však je, potřebnému rozvoji všestranně pomáhat. Některé sféry — jak bylo ukázáno — leží totiž mimo dosah vesnice, která, byť by správně problémy cítila, nemůže v dané otázce přinést celostátní obrat.

Úloha družstva, jako společenské organizace družstevních rolníků, bývá v praxi současně přeceňována i nedoceňována. Přeceňována bývá zejména v tom smyslu, že se od družstva vedle plnění výrobních úkolů očekává i „samostatné“ řešení obsáhlých kulturně výchovných úkolů. Tak jako není myslitelná „izolovaná“ dělba práce na výrobním úseku (viz např. meziodvětvová kooperace v národním hospodářství), není možná a ani žádoucí izolovaná činnost kulturně výchovná, vykonává-li ji družstvo odtržené od ostatních partnerů.

K tomu, aby v této významné činnosti, mobilizující rezervy v lidské složce výrobních sil, bylo dosaženo žádoucích úspěchů, je třeba — podle našich výzkumů — přehodnotit a v souladu s faktickými podmínkami i perspektivními úkoly upravit organizační nadstavbu, včetně dosažení nového nazírání nadmístních i místních činitelů na vzájemnou dělbu úkolů.

Nedocenení úlohy družstva tkví v praxi zřejmě právě v možnostech optimálního využití jeho věcných, finančních i kádrových zdrojů v oblastech zemědělské výroby nejbližších a v současnosti i v budoucnu nejpotřebnějších — na úseku zvyšování odborné kvalifikace členů a při podpoře možností jejich kulturního i technicky tvořivého zájmového využití.

Podarí-li se nám dosáhnout toho, že v tomto zimním období — tedy ještě před volbami do národních výborů — bude ve družstevních vesnicích uvedeno organizační uspořádání veřejných věcí do souladu s jejich potřebami, vytvoří se jeden ze stěžejních, byť někdy opomíjených předpokladů pro soustředění sil.

Zváží-li se současně i malá efektivnost dosud paralelního řízení jednotlivých společenských organizací směrem k vesnici a z toho vyplývající překrývání a nekomplexnost řešení otázek vesnice, dojde prohloubením kooperace i ke zvýraznění specifické úlohy jednotlivých partnerů při efektivnější dělbě práce — a tím i ke zvýraznění správného postavení družstva.

Při dořešení otázek úlohy i postavení družstva na vesnici se tedy nelze vyhnout souvislostem k jiným organizacím a orgánům. Proto bude nezbytné podřídit méně významné významnějšímu tak, aby celé kulturně výchovné působení na vesnici mělo opravdu jednotící a ne rozptylující charakter. Pro organizaci společenského života to znamená, aby se podřídila potřebám rozvoje socialistického člověka na vesnici v dané etapě.

Vyrovnání postavení venkovské a městské ženy

Ludmila DRÁBOVÁ

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Ženy za socialismu mají významné poslání nejen v zemědělské výrobě, ale i při formování rodiny a přetváření života na vesnici.

Z celkového počtu pracujících v národním hospodářství bylo v roce 1961 43,4 % žen¹⁾, které byly účastny v devatenácti odvětvích národního hospodářství²⁾. Jejich účast v zemědělské výrobě dosáhla 52,3 % z celkového počtu trvale činných osob v zemědělství³⁾. Účast žen ve družstvech tvořila 53,3 % celkového počtu trvale činných pracovníků zemědělských družstev.

O zapojení zvýšeného počtu praceschopných žen do společenského pracovního procesu rozhoduje, do jaké míry jsou vytvořeny objektivní podmínky a předpoklady, aby jich co nejvíce mohlo práci v domácnosti únosně spojit s prací v některém odvětví národního hospodářství.

Zvyšování pracovní aktivity venkovských žen je složitý problém. Působí zde několik činitelů, z nichž prvořadý význam má socialistické združstevnění zemědělství. V průběhu združstevnění se totiž i v zemědělství vytvářejí podmínky, které umožňují stejný vývoj charakteru práce v zemědělství i v průmyslu.

Družstevní zemědělská velkovýroba umožňuje tudíž ženám pracujícím ve družstvech, obdobně jako ženám v průmyslu, práci převážně na jednom v podstatě se neměním pracovišti a do jisté míry i určitý stupeň specializace, obdobně jako u průmyslové práce. Je to

např. v polní výrobě v zelinářství, ve chmelnici nebo na vinici; v živočišné výrobě ve speciálním úseku chovu dojníc, telat, mladého skotu, prasnic, žíru prasat, v chovu drůbeže apod. Takovýmto pracovním začleněním se podstatně zlepšuje rozložení časového fondu družstevnic s ohledem na rozložení času soukromě hospodařících zemědělských žen. U družstevnic se pracovní doba zkracuje zejména tím, že nepracují na několika dislokovaných pracovištích (pole, stáje a dvůr). Tím se prodlužuje fond volného času, ovšem ještě ne v téměř časovém rozsahu jako u průmyslových dělnic, jak ukazuje tabulka I.

U soukromě hospodařící rolnice se pracovní doba prodlužovala na úkor volného času a na úkor reprodukce pracovní síly, a to jednak v důsledku četných a odlehlých pracovišť (pole, stáje, dvůr, zahrada), jednak různorodostí prací plynoucích z forem zemědělské malo-

¹⁾ V roce 1946–1948 jen 37,8 % žen.

²⁾ V roce 1961 v socialistickém sektoru z každých 10 pracovníků byly již čtyři ženy; v JZD byla nadpoloviční většina žen.

³⁾ V roce 1946–1948 pracovaly ženy jen v devíti odvětvích národního hospodářství a účast žen v zemědělství činila 52 % z celkového počtu pracujících v zemědělské výrobě.

I. Rozložení časového fondu v denním průměru v hodinách a minutách u dělnic a družstevnic

	Pracovní doba	Práce v domácnosti	Volný čas
dělnice	6,57	5,07	2,30
členka JZD (družstevnice)	7,10	5,19	2,07*)

Pramen: Zprávy a rozborů — Využití volného času.

Ústřední úřad státní kontroly a statistiky.

*) Volný čas družstevnice je nepříznivě rozložen v průběhu dne, týdne i roku vlivem nerovnoměrnosti pracovní doby a sezónností zemědělské výroby v průběhu vegetace.

výroby. Zejména též v důsledku nižšího stupně technického vybavení pracovníků v individuální hospodářské výrobě. Ke zkracování volného času u těchto žen docházelo dále v důsledku větší pracovní domácnosti prací; domácnosti soukromě hospodařících rolnic měly menší vybavenost elektrickými spotřebiči (pračky a ždímačky prádla, elektrické sporáky a vařiče, roboty, ledničky aj.). Menší vybavenost domácností soukromě hospodařících rolnic byla způsobena podstatně nižší životní úrovní s ohledem na současnou životní úroveň družstevnic.

Družstevnice může tedy dnes režim dne, obdobně jako dělnice a zaměstnankyně pracující ve městě, vhodněji časově sladit, aby nedocházelo k vážným a nežádoucím časovým disproporcím na jedné straně mezi pracovní dobou věnovanou úkolům zemědělské výroby, mimopracovním časem, který vyžaduje práce v domácnosti a péče o děti, a na druhé straně reprodukci pracovní síly a volným časem s takovou náplní, jakou vyžaduje socialistický styl života. Fond volného času družstevnice, který se blíží fondu volného času dělnice, umožňuje postupně i zemědělským ženám větší sebevzdělávání, veřejnou činnost, rekreaci, zábavu i sport — tj. obdobný životní styl, jaký mohou realizovat městské pracovnice v nezemědělských zaměstnáních.

Mimo socialistického združstevnění zemědělství má pro zvýšení pracovní aktivity venkovských žen nemenší význam

rozsah občanského vybavení, sortiment služeb pro obyvatelstvo a budování různých zařízení pro děti předškolního a školního věku, jako jsou jesle, stálé zemědělské útulky, mateřské školky, družiny mládeže, společné stravování školních dětí aj.; uvedená zařízení doznala od roku 1957 do roku 1962 podstatného rozvoje. Například zemědělských útulků bylo v roce 1957 v ČSSR 1156 s 23 693 dětmi a v roce 1962 již 1360 s 24 827 dětmi (Statistická ročenka ČSSR 1962).

K podstatnému zvýšení pracovní aktivity venkovských žen přispěl především rozvoj společného stravování.

Je známo, že příprava jídel pro rodinu zabírá u družstevnice 51,6 % celkového objemu času vynaloženého na domácí práce, u dělnic jen 37,9 %.

Společné stravování na venkově se začalo rychleji rozvíjet po roce 1960, kdy se stalo jednou z hlavních činností Lidových spotřebních družstev, a to podniků „Pohostinství“ a „Jednot“. Spotřební družstva ve spolupráci s Výbory žen zajistila společné stravování družstevníků v tomto rozsahu:

v roce 1961 pro 1078 JZD, tj. 12,25 %
z celkového počtu JZD v ČSSR,

v roce 1962 pro 1706 JZD, tj. 21,35 %
z celkového počtu JZD v ČSSR.

Družstva sama vlastními silami a prostředky si zajistila společné stravování v 10 % z celkového počtu zemědělských družstev v ČSSR. Kraje, uvedené v ta-

bulce II, dosáhly v roce 1962 lepších výsledků ve společném stravování družstevníků, než činil celostátní průměr.

II. Společné stravování družstevníků v některých krajích ČSSR

Kraj	Podíl JZD se společným stravováním družstevníků z celkového počtu družstev v kraji v %
Jihomoravský	32,0
Západoslovenský	26,8
Středočeský	25,7
Severomoravský	25,6
Severočeský	25,0

Pramen: Výroční zpráva Lidových spotřebních družstev.

V roce 1963 mělo společné stravování družstevníků opět vzestupnou tendenci. Například ve Středočeském kraji využilo v prvním pololetí služeb spotřebních družstev pro společné stravování již 526 JZD, tj. téměř dvě třetiny z celkového počtu zemědělských družstev v tomto kraji.

Společné stravování družstevníků pod-

statně zlepšuje režim dne zemědělských žen; znamená úsporu času v průměru 1—1½ hodiny denně. Ušetřený čas mohou ženy využít jednak ve prospěch zemědělské výroby, a to zvláště rozšířením pracovní doby ke zvládnutí naléhavých sezónních prací, jednak k rozšíření fondu volného času a jeho využití, např. pro získání odborné kvalifikace, ke zintenzívnění veřejné činnosti, ke kultuře, zábavě, sportu apod.

K časové úspoře u domácích prací, vykonávaných zemědělskými ženami, podstatně přispěl i rozvoj prodejen potravin, polotovarů a některých druhů průmyslového zboží na venkově formou „samoobsluhy“ a pojiždných prodejen, který od roku 1960 do roku 1962 vzrostl ze 14 % na 30,7 % celkového počtu prodejen potravinářských výrobků na vesnici. Časovou úsporu, vzniklou nákupem v těchto prodejnách, lze vyčíslit přibližně dvěma hodinami za týden.

Zato však prádelny a čistírny jsou využívány převážně rodinami ve městech a v průmyslových sídlištích. Zemědělské rodiny jich využívají jen nepatrně, takže vliv těchto služeb se u zemědělských žen podstatným způsobem neprojevil. Téměř všechny zemědělské ženy

III. Podíl žen z celkového počtu pracujících v národním hospodářství

Odvětví	Rok 1955	Rok 1962
	%	
průmysl	34,8	39,0
stavebnictví	10,0	13,5
doprava	20,1	25,2
materiálně technické zásobování, obchod, veřejné stravování, nákup	57,9	66,1
věda, výzkum, komunální služby, bytové hospodářství, zdravotnictví a sociální péče, školství, kultura, osvěta, tělesná výchova	55,9	58,8
správa, soudnictví, peněžnictví a pojišťovnictví, společenské organizace a ostatní nezařazené činnosti	37,7	46,6
zemědělství a lesnictví	53,5	50,8
z toho zemědělství	54,9	52,5

Pramen: Statistická ročenka ČSSR 1963.

IV. Účast žen v zemědělské výrobě v letech 1950—1962

1950	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1962
(v procentech celkového počtu trvale pracujících v zemědělství)									
53,0	54,1	54,0	55,0	53,0	54,6	54,4	53,2	52,6	52,5

Pramen: Statistické ročenky 1960—1963.

(Z trvale pracujících v JZD tvořily ženy k 1. únoru 1962 — 53,3 % — v českých krajích 57,1 %.)

užívají praček ve vlastní domácnosti. Tím sice dosahují podstatného snížení pracovní námahy, ale jen nepatrné úspory pracovního času. Z pracovního zatížení připadá u zaměstnankyně ve městě 40 % na práce v domácnosti, u zemědělské ženy 43—45 %.

Rozvoj sociálních zařízení pro děti předškolního a školního věku a služeb pro obyvatelstvo, zejména ve městech a průmyslových sídlištích, měl rozhodující vliv na osvobození žen od domácích prací a na jejich začlenění do práce v národním hospodářství. Vzestup účasti žen ve společenské práci od roku 1955 do roku 1962 ukazuje tabulka III.

V letech 1955—1961 se ženy podílely na celkovém přírůstku pracujících ve všech odvětvích národního hospodářství 75 %. Celkový počet pracujících žen vzrostl o 4,8 %, zatímco mužů přibýlo jen o 1,2 %. Tento vzrůst je pronikavý v socialistickém sektoru, kde počet žen se zvýšil o 31,8 %, kdežto přírůstek mužů činil jen 10,4 %.

V uvedených odvětvích národního hospodářství se projevila podstatně zvýšená účast žen. V roce 1961 v celém socialistickém sektoru z každých deseti pracovníků byly čtyři ženy; jen v zemědělství nastal v pracovní účasti žen pokles. Příčiny spočívají v nízkém stupni organizace práce, v neuspokojivém zařazování žen do práce, v malých výdělcích a v mnohem menším rozvoji služeb pro obyvatelstvo a občanského vybavení, a to zejména v nedostačující kapacitě sociálních zařízení pro děti na vesnici.

Účast žen v zemědělské výrobě od roku 1950 ukazuje tabulka IV.

Združstevňování zemědělství při současném budování společných zařízení na vesnicích, zejména dětských útulků a družstevních prádel, vyvolalo v prvních letech zakládání družstev poměrně velké uvolnění venkovských žen od domácí práce a jejich převedení do řad družstevníků. Šlo především o ženy rolníků a horníků, průmyslových, stavebních aj. dělníků, kteří vlastnili malou výměru půdy. Združstevnění zemědělství jim přinášelo všestranné osvobození. Umožňovalo jim nebývalým způsobem zvýšit pracovní i politickou aktivitu a postupně zlepšovat životní úroveň, obdobně jako průmyslovým dělnicím přinášel tyto výhody socialistický průmysl. I na vesnicích byly neproduktivní domácí práce postupně přesouvány na služby obyvatelstvu. Ženy postupně překonávaly nedůvěru svěřit své děti péči sociálních zařízení, útulků a mateřských škol. Uvedené okolnosti způsobily v letech 1950—1955 vzestup účasti žen v zemědělské výrobě.

Pokles účasti žen v zemědělské výrobě byl naproti tomu nejmarkantnější v letech 1959—1961, i když se určitý pokles projevoval již od roku 1955. Na celkovém úbytku trvale činných pracovníků v zemědělství se nejvíce podílely ženy. S ohledem na rok 1955 činil celkový úbytek pracovníků v zemědělství koncem roku 1961 u mužů 22,6 %, kdežto u žen 33,9 %.

Úbytek žen byl způsoben odchodem velké části nejstarších žen do důchodu. Část žen přešla z kategorie trvale

činných pracovníků do kategorie pomáhajících, a to zejména ženy z rodin průmyslových a stavebních dělníků. Značná část mladších žen odešla do jiných odvětví národního hospodářství, kde měly možnost vyšších výdělků. Část mladých žen zůstala v domácnosti, protože v obci nebyla ani mateřská škola, ani útulek pro děti, a občanské vybavení a služby pro obyvatelstvo byly neuspokojivé. Tím se i průměrný věk žen trvale činných v zemědělství podstatně zvýšil; např. v roce 1955 činil průměrný věk 40,6 let, v roce 1961 se zvýšil na 45,1 let, kdežto u žen v průmyslu v témže roce činil 34,1 let, tj. byl o 11 let nižší.

Hlavní příčinou odchodu ze zemědělství u mladších žen v nejproduktivnějším věku jsou hospodářské a sociální důvody, které souvisí s odlišným charakterem práce i života zeměd. žen i průmyslových dělnic, resp. s odlišnou péčí průmyslových závodů o dělnice - matky ve srovnání s poměry zemědělských žen.

V zemědělství se dosud v mnoha závodech pracuje na nižší úrovni technické vybavenosti než v průmyslu. Je v nich ještě mnoho ruční práce, vykonávané zejména ženami. Práce je nedostatečně organizována, poměrně nízký je nárok na kvalifikaci, nerovnoměrná je intenzita a rozložení pracovního času v průběhu ro-

ku, nízký je stupeň směnnosti. Mladším ženám, pracujícím v zemědělství, nevyhovuje dlouhá, i když přerušovaná pracovní doba zejména v živočišné výrobě a sezónnost práce v rostlinné výrobě. Mají výhrady k pracovnímu zařazení. Nejsou spokojeny s tradičním přidělováním jen ručních, nemechanizovaných a nekvalifikovaných prací s poměrně nižšími výdělky. Menší občanská vybavenost a pomalejší rozvoj služeb obyvatelstvu na vesnici, nižší kultura bydlení a úroveň společenského života na venkově má rovněž negativní vliv. Zejména si stěžují na neuspokojivou péči představenstev družstev o děti a matky, která je podstatně nižší než péče poskytovaná pracovním v průmyslu nebo v jiných odvětvích národního hospodářství.

Podle průzkumu Ústředního úřadu státní kontroly a statistiky měly mladé zemědělské pracovnice častější výhrady a stížnosti na pracovní podmínky, náplň práce a formy pomoci ze strany svých závodů než dělnice, jak je zřejmé z tabulky V.

Zlepšení pracovních podmínek u zemědělských pracovnic vyžaduje odbornou kvalifikaci pro mechanizované práce, zejména v rostlinné výrobě, zavedení práce na směny v živočišné výrobě, zavedení pevné pracovní odměny ve

V. Stížnosti a výhrady zaměstnaných žen podle společenských skupin

Stížnosti na	V % dotazovaných	
	dělnice	zemědělské pracovnice
malé výdělky	14,8%	36,4% (vliv nekvalifikované ruční práce a sezónnosti)
dlouhou pracovní dobu	4,5%	13,2% (vliv jednosměnného provozu v živoč. výrobě a špič. práce v rostlinné výrobě)
celkovou přetíženost	9,2%	20,1% (vliv osobního hospodářství a záhumenku)

Pramen: Jiří Prokopec — Vdaná žena v rodině a zaměstnání — 1961. Domografie č. 1/1963, str. 17—29.

VI. Formy pomoci pro zaměstnané ženy uskutečněné závody

Forma pomoci	% dotazovaných žen, které odpovíděly kladně	
	v průmyslu	v zemědělství
závod vybudoval nebo přispěl na závodní jesle	16,6	1,0
na mateřskou školu	15,0	5,5
závod zřídil objekty pro rekreaci dětí	21,3	1,6
závod uskutečnil pionýrský tábor	53,4	5,3
závod organizuje prodejny	4,7	1,2

Pramen: Jiří Prokopec — Vdaná žena v rodině a zaměstnání — 1961.
Demografie č. 1/1963, str. 17—29.

VII. Věkové složení žen trvale pracujících v zemědělství v r. 1961

15—19 let	20—39 let	40—54 let	55—59 let	Nad 60 let	Celkem
4,3%	29,2%	37,8%	14,1%	14,6%	100%

VIII. Podíl mužů a žen trvale činných v JZD ve věku do 40 let k 1. únoru 1962

Území	Muži	Ženy	Celkem
České kraje	43,2%	56,8%	100%
Slovensko	52,0%	48,0%	100%
ČSSR	46,0%	54,0%	100%

Pramen: Statistická ročenka ČSSR 1962 — Ústřední úřad státní kontroly a statistiky.

družstvech a postupné odpoutání od záhumenku a osobního hospodářství. Důležitá je proto aktivní účast žen v představenstvech družstev, v komisích družstva a národního výboru, činnost ve společenských organizacích, zejména ve Výboru žen, aby jejich prostřednictvím mohly ženy prosazovat zlepšení pracovních podmínek, pracovní náplně, odborné kvalifikace, pomoc i pro ženy - matky a rozvoj služeb obyvatelstvu.

Praxe potvrzuje, že pomoc zaměstnaným ženám při plnění mateřských povinností je v zemědělství podstatně nižší a nedokonalejší než v průmyslu.

Výše uvedený průzkum zjistil, že průmyslový závod pomáhá ženám - matkám

v 80 % případů, zemědělský závod pomáhá matkám jen u 23,5 % počtu družstevnic - matek; ¾ žen zaměstnaných v zemědělských závodech postrádají tedy pomoc svého závodu. Zde je jedna z hlavních příčin úbytku mladých produktivních sil a jejich odchodu ze zemědělství v současné době (tab. VI).

Věkové složení žen trvale pracujících v zemědělství ukazují tabulky VII a VIII.

Věková struktura osob trvale činných v zemědělství byla v předválečném období velmi příznivá. Pracovníci v nejproduktivnějším věku činili 72 % z celkového počtu trvale činných osob. K 1. únoru 1961 kleslo však jejich zastoupe-

ní na 52 % a podíl pracovníků starších 50 let se zvýšil z 27 % na 48 %. Téměř polovina všech osob trvale činných v zemědělství je tedy ve věku nad 50 let; z toho značný podíl mají ženy.

Generační problém stálých pracovníků v zemědělství je nejtěživější ve družstvech a v soukromém zemědělském sektoru. Podíl pracovníků do 40 let činí ve státních statcích 48 % a ve družstvech jen 30 % celkového stavu stálých pracovníků. Nápadný je podíl žen nad 60 let, který ve státních statcích činí 7,2 %, kdežto ve družstvech 14,6 %. Avšak v některých krajích, zvláště v některých družstvech, je podíl žen nad 60 let dokonce ještě značně vyšší než uvedený celostátní průměr.

Věkové složení stálých pracovníků je nepříznivé pro další rozvoj socialistické velkovýroby, která vyžaduje stoupající intenzitu výroby a produktivitu práce, založenou na zvýšené mechanizaci a nových technologických postupech.

Tempo zavádění nové techniky a technologie v zemědělských družstvech je kromě jiných činitelů ovlivňováno věkovou strukturou pracovníka, jeho smýšlením, vztahem k práci a poměrem k celospolečenským zájmům, snahou osvojit si potřebné odborné znalosti a získat přiměřenou kvalifikaci.

Starý způsob myšlení, malovýrobní přežitky a praktikismus u žen nad 50 let, které tvoří podstatnou část všech pracovníků družstev, je velkou brzdou v zavádění mechanizace a pokrokové technologie. Většina starších žen se brání práci s mechanizačními prostředky a neuvažuje již se získáním potřebného minima technických znalostí. Proto pro tuto činnost se hodí pracovnice v nejproduktivnějším věku do 40 let. Prokázalo to např. průzkumné čtrnáctidenní internátní školení traktoristek ve Vroutku u Podbořan a školení traktoristek v okrese Prostějov. Do školení se přihlásilo 50 % dívek od 18 do 21 let, které před krátkou dobou absolvovaly některý základní typ odborné zemědělské školy, a 50 % žen od 28 do 40 let, které

již ve družstvech pracovaly několik let. Tyto ženy mají již určité pracovní a životní zkušenosti. Výživa a péče o nezletilé děti vyžaduje u nich sice vyšší výdělků, ale zároveň je u těchto žen větší zájem o usnadnění práce, tj. o mechanizaci. Tyto ženy mají mentální i fyzické předpoklady, aby zvládly učební látku jak v teorii, tak i v praxi, což závěrečný výsledek školení plně potvrdil. Dovedou ocenit nutnost technického zdokonalení zemědělské výroby, nutnost urychlit přeměnu ruční práce na práci strojovou. Chápou význam komplexní mechanizace jako nejúčinnější cestu průmyslové organizace práce v zemědělství, která podstatně sníží podíl ruční práce, odstraní fyzickou namáhavost a přemění zemědělskou výrobu na průmyslovou činnost specifického charakteru.

Tyto ženy mají před sebou delší perspektivu života i pracovní činnosti. Proto usilují o realizaci prvků socialistické velkovýroby včetně rovnoměrné intenzity práce v průběhu roku a o zavedení pevné odměny, zaručující obdobné důchodové a sociální zabezpečení, jaké mají průmyslové dělnice. Jsou přesvědčeny, že jedině zemědělská velkovýroba umožní setření rozdílu mezi zemědělstvím a průmyslem a přinese jim společensko-ekonomické postavení, shodné s postavením průměrně kvalifikované průmyslové dělnice. Uvědomují si však, že bez odborné kvalifikace nelze v zemědělství velkovýrobu realizovat. A zde právě, jak prokázalo průzkumné školení, většina z nich naráží na nepochopení vedoucích činitelů družstev, představenstev družstva a často i členů vlastní rodiny, protože jde o ženy, které jsou matkami nezletilých dětí.

Mladé dívky, které se přihlásily do školení mechanizátorek, byly již oproštěny od starého myšlení a od soukromovlastnických přežitků. Absolvovaná zemědělská škola je seznámila s vývojovými tendencemi socialistické zemědělské velkovýroby. Pokud však nebudou mít možnost pracovat ve družstvu jako traktoristky a mechanizátorky, budou

všemi prostředky vyhledávat možnost útěku ze zemědělství a uplatnění v jiném odvětví národního hospodářství, které jim zaručí práci vyšší kulturnosti.

Mladé dívky a ženy do 40 let v zemědělských družstvech požadují soubor účinných opatření pro setření rozdílu mezi prací zemědělskou a průmyslovou. Usilují o lepší vybavení pracoviště po bezpečnostní, hygienické a estetické stránce⁴⁾, především pak o zavádění průmyslové organizace práce⁵⁾, tj. práce na vysoké úrovni techniky a pokrokové technologie. Jsou ochotny osvojit si příslušnou odbornou kvalifikaci.

Plné využití zemědělských strojů, traktorů, především kultivačních, vyžaduje zvýšení počtu mladších kvalifikovaných pracovníků znalých agronomické a zootechnické praxe. Z nich musí ženy tvořit přiměřený podíl s ohledem na své početní zastoupení (54 % z trvale činných pracovníků ve věku do 40 let v družstvech), ale i proto, že pracovní síly v zemědělství se v nejbližší budoucnosti budou doplňovat z velké části z řad žen. Ženy mohou být vhodně začleněny do komplexně mechanizovaných brigád a čet, bude-li v nich dobrá dělba práce, a to jako pomocné mechanizátorky. To již potvrdila praxe v některých předních družstvech Jihomoravského kraje, např. v Mikulově a Heřmanicích. Tímto pracovním začleněním žen by se dosáhlo plného využití soustavy strojů a z toho plynoucího zlepšení organizace práce a zemědělské výroby průmyslového charakteru.

Tempo rozvoje zemědělské výroby a zemědělské mechanizace již dnes vyžaduje, aby téměř každý pracovník v rostlinné výrobě byl traktoristou nebo mechanizátorem. Obdobně pracovníkům

v živočišné výrobě nestačí již jen zootechnické znalosti a je třeba doplnit je znalostmi mechanizace a techniky.

Vývoj charakteru zemědělské práce si vynutil v tomto smyslu i změnu typu základních zemědělských škol, původní chovatelka nebo pěstitelka se mění na zemědělkou-mechanizátorku. Nejproduktivnější pracovní síly v zemědělství ve věku do 40 let, což jsou převážně ženy⁶⁾, stojí proto v současné době před problémem odborně technického doškolení, má-li jim práce v zemědělské výrobě poskytnout stejné postavení, jaké má průmyslová dělnice, a umožnit jim způsob života obvyklý u městských žen.

Zejména u pracovníc v rostlinné výrobě se proto jeví potřeba univerzálnějšího zaměření odborné kvalifikace, a to na dvě profese (agronomicko-mechanizační) s ohledem na možnosti celoročního zaměstnání a vyloučení nepříznivé a pracovníě málo přitažlivé sezónnosti v tomto pracovním úseku. Ženy do 40 let, zaměstnané v rostlinné výrobě, mají převážně zájem o agronomické znalosti a o doškolování na traktoristky - mechanizátorky. Ženy vyšších věkových skupin mohou být ve speciálním krátkodobém kursu seznamovány se základními technickými znalostmi pro pomocné práce v údržbě a opravě polního nářadí a zemědělských strojů (zejména závěsných), čímž získají možnost práce v mimovegetační době, a to práci s jistým stupněm kvalifikace a s vyšší odměnou. Současně se sblíží s mechanizací polních prací a sníží se jejich nedůvěra k ní, což u mnohých starších zemědělských žen představuje velkou brzdu širšího zavádění zemědělských strojů do výrobní praxe.⁷⁾

Doškolování a získávání odborné kva-

⁴⁾ Správnou instalaci mechanizačních zařízení, umýváren, šatny s příruční knihovničkou pomocné odborné populární literatury, ozelenění okolí hospodářských budov a komunikací k nim aj.

⁵⁾ Práci na směny s přesným pracovním programem, pracovní volno aj.

⁶⁾ V celostátním měřítku 54 % a v českých krajích 56,8 % z celkového počtu pracovních sil této věkové kategorie v JZD.

⁷⁾ V některých družstvech na nátlak žen odmítlo vedení družstva sklízet pšiciny mechanizačními prostředky a sklízelo se proto nekvalitně a zdlouhavě ručně, protože ženy se obávaly ztráty práce a pracovních jednotek.

IX. Rozdělení pracovního zatížení žen

	Městské		Venkovské
	dělnice	zaměstnan- kyně	členky JZD
celkem práce denně v hodinách a min.	12,04	11,30	12,29
v %	100	100	100
v tom hlavní zaměstnání	51	50	45
osobní hospodářství a záhumenek	3	2	10*)
práce v domácnosti	42	40	43
doprava do práce	4	5	2

*) Z celkového objemu záhumenkových prací vykonává
v družstevnickově rodině žena 60 %
členové rodiny 40 %

Pramen: Zprávy a rozborů — Využití volného času
Ústřední úřad státní kontroly a statistiky.

lifikace u zemědělských žen je v současné době, zejména ve družstvech, brzděno několika subjektivními i objektivními činiteli. Jsou to:

a) praktikismus u žen nad 50 let, které původně pracovaly jen v malozemědělských podnicích;

b) malá hmotná zainteresovanost, spojená s neuspokojivým zařazením odborně kvalifikovaných žen a nedokonalým jejich využitím pro mechanizované práce, brzděným generalizujícím názorem, že práce na zemědělských strojích ženám škodí.⁹⁾

c) Dále je to i malá péče a pomoc, věnovaná vedoucími pracovníky a představenstvy družstev zájemkyním o technické školení.⁹⁾

Význam zde má i zatížení domácími pracemi, osobním a záhumenkovým hos-

podářstvím, které je vyšší než u žen pracujících v průmyslu (tab. IX).

Práce v domácnosti tvoří s prací v osobním a záhumenkovém hospodářství nadpoloviční část, tj. 53 % z celkového pracovního zatížení družstevnic, u dělnic a zaměstnankyň činí jen 45 % a 42 %.

Pracovní zatížení členek družstev domácími pracemi a záhumenkovým hospodářstvím je jednou z hlavních příčin nedostatku volného času, potřebného pro rozšiřování odborné kvalifikace. Družstevnice mají méně volného času než dělnice a zaměstnankyně ve městě, a nadto ještě nepříznivěji rozloženého v průběhu pracovního dne, týdne i roku.

Z celkového dne připadá na volný čas: dělnice 2,30 hod., zaměstnankyně ve městě 2,56 hod. a členky JZD 2,07 hod.¹⁰⁾

⁹⁾ Například ženám, které absolvovaly kvalifikační kurs pro traktoristky-mechanizátorky, nejsou po návratu ze školení přiděleny stroje nebo jen zcela výjimečně, zejména nejsou začleňovány do komplexně mechanizovaných čet a brigád jako pomocné mechanizátorky i přesto, že pomocné práce nejsou obsazeny. Z absolventek školení ve Vrutku bylo řádně zařazeno podle získané kvalifikace 21 %. Škodlivost práce pro ženy na většině zemědělských strojů byla odborníky a praxí vyvrácena; dnes má zemědělství sérii strojů, které je možno dobrou organizací a dělbou práce rozdělit mezi muže a ženu s ohledem na specifickou fyziologii žen.

⁹⁾ Jsou to především ženy mladší, u nichž je větší předpoklad pro zvýšení odborné kvalifikace, které však mají zvýšené pracovní zatížení (péče o děti a domácnost). Zemědělské závody věnovaly péči a pomoci jen 29,3 % zájemkyň o školení, kdežto průmyslové závody, jak průzkum prokázal, — 75,3 %.

¹⁰⁾ Týdenní pracovní zatížení je u dělnic 80 hodin (u dělníků jen 65), u družstevnic 87 hodin (u družstevníků 72 hodin.) U mužů je průměrně o 1,15 hodin kratší.

Z fondu volného času jeho progresívním složkám věnuje:¹¹⁾

	vzdělání veřejné činnosti	
zemědělkyně	16 %	11 %
zaměstnankyně ve městě	22 %	10 %.

Největší část volného času — 57 % — využívá zemědělská žena k pasivní zábavě, dělnice a zaměstnankyně ve městě 47 %.

Z uvedeného je možno vyvozovat, že pro získání odborné kvalifikace při zaměstnání potřebují zemědělské ženy zvýšení fondu volného času, a to zkrácením pracovní doby v domácnosti. Zkrátí-li se tato doba u družstevnic omezením domácích prací a jejich převedením na veřejné služby o pouhou jednu pětinu, získá se tím průměrně týdně dalších 7 hodin volného času, takže denně by

mohla zemědělská žena věnovat nejméně hodinu času zvyšování své odborné kvalifikace.

Osvobození od domácí práce a pomoc při péči o děti není jen individuální záležitostí zemědělských žen, nýbrž věcí společenskou, a především věcí vlastního zemědělského závodu a národního výboru v obci. Překonání současných obtíží v zemědělství a zabezpečení rozvoje zemědělské výroby vyžaduje mj. vyšší odbornou přípravu — kvalifikaci většiny žen pracujících v zemědělství, především ve věkové kategorii do 40 let.

Proto je třeba problém veřejných služeb obyvatelstvu na vesnici a pomoc při pečování o děti chápat a rozvíjet jako opatření naprosto nutné pro vyrovnání úrovně zemědělství na úroveň průmyslu a pro celkový společenský růst zemědělských žen.

¹¹⁾ Zemědělkyně věnuje sebevzdělání týdně 1,5 hodin, zaměstnankyně ve městě 4 hodiny, veřejné činnosti první 1–1,5 hodin, druhá 2 hodiny.

PORADNÍ ČINNOST SOCIOLOGICKÉHO PRACOVIŠTĚ V SUCHDOLE U KUTNÉ HORY

Marxistickou sociologií vesnice, již se od roku 1955 začal systematicky zabývat tehdejší Kabinet pro sociální a kulturní otázky vesnice ČSAZV a kterou v průběhu let značně prohloubilo a zkvalitnilo sociologické oddělení Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky (dále jen VÚZE), bylo třeba přiblížit združstevněné vesnici, v níž jsme svědky hlubokých politických, ekonomických a sociálních přeměn. To nás také vedlo ke zřízení sociologického pracoviště v Suchdole u Kutné Hory, kde si v praktickém styku s družstevníky a obyvateli obce prověřujeme řadu svých výzkumných úkolů při společenském výzkumu obce a tamního družstva a aktivně se zúčastňujeme jejich sociálního a kulturního života. Výsledkem tohoto výzkumu bude obsáhlá monografie, v níž zahrneme historii obce a družstva, přírodní podmínky, demografické údaje, ekonomiku družstevního hospodaření, sociální, hygienické a kulturní podmínky v obci a družstvu, životní úroveň, poslání zemědělské mládeže a venkovské ženy - družstevnice, zdravotní stav obyvatel aj. Monografie má být studií marxistických sociologů a přizvaných výzkumníků z příbuzných odvětví společenských věd v socialistické združstevněné vesnici. Řada dílčích prací, tvořících součást chystané monografie, je již hotova.

Monografie, jako souhrn dílčích studií snažících se o podchycení života dnešní vesnice, má už dnes velký význam pro lepší řízení jak obecních záležitostí, tak pro družstevní hospodaření. Družstvo v Suchdole u Kutné Hory bylo vybráno proto, poněvadž bylo jedním z prvních ve Středočeském kraji, které začátkem roku 1960 se sloučilo s dalšími třemi družstvy a současně spojilo i místní národní výbory v jediný se sídlem v Suchdole. Co však bylo neméně důležité, je, že družstevníci spojeného družstva už leta prokazují živý zájem o vše nové a pokrokové, takže se družstvo stalo velmi vhodným objektem pro sociologické studium. Sociologické oddělení Výzkumného ústavu poľnohospodárskej ekonomiky v Bratislavě má po vzoru suchdolského sociologického pracoviště podobné pracoviště v JRD Voderady v okresu Trnava.

Sociologické oddělení VÚZE řeší dva státní úkoly. První s názvem „Problematika společenského a kulturního života při přechodu vesnice k vyšším for-

mám socialistické zemědělské velkovýroby“ a druhý úkol „Význam společenských podmínek vesnice se zřetelem k rozvoji prvků komunismu v JZD“. Už z názvů je patrné, že úkoly spolu ideově i věcně souvisí. Proto jak prověřování metodik obou úkolů, tak později i vlastní práci na těchto úkolech velmi prospělo stálé pracoviště sociologického oddělení v Suchdole. Ovšem nebylo to jen sledování plnění vlastních úkolů, nýbrž — a v tom také spočívalo poslání suchdolského pracoviště — jeho poradní činnost, kterou vyvíjeli pracovníci sociologického oddělení na pomoc tamnímu družstvu, MNV, škole a některým společenským organizacím v obci. V průběhu uplynulého období, kdy suchdolské pracoviště existovalo, se pracovníci sociologického oddělení spolu s přizvanými externími spolupracovníky postupně seznámili s politickými, ekonomickými a kulturními problémy družstva i obce a mohli právě na podkladě těchto získaných zkušeností účelně zaměřit svou pomoc a poradní činnost.

Jednou z prvních prací v Suchdole byly „Rozbor přírodních podmínek území správní obce a JZD Družba Suchdol“. Práce, pojednávající o orografických a geomorfologických poměrech území obce Suchdol, o jeho půdní, klimatické a vodní situaci, o půdní erozi, se stala cennou pomůckou pro družstevní hospodaření a měla velký význam zejména pro stanovení účelného cyklu osevních postupů. Nám pak posloužila hlavně pro celkové seznámení s přírodním prostředím, zejména s vlastnostmi půdy, klimatu a vodního režimu ve zkoumané obci. Později byl tento průzkum rozšířen ještě o další ukazatele a pod názvem „Demografický průzkum obyvatel všech sídel sloučené obce Suchdol“ bylo ho použito zejména pro potřebu studia společenského a kulturního života obyvatel sloučeného družstva a obce.

Takto získané zkušenosti z úseku přírodního prostředí bylo nutno rozšířit o pohled do historie zkoumané obce. Proto byla v Suchdole ustavena historická komise, jejímiž členy byli zástupci z místa, vědečtí pracovníci historického oddělení Zemědělského muzea ÚVTI a kulturní a osvětoví pracovníci ONV v Kutné Hoře. Bylo dohodnuto svěřit vlastní vypracování historie obce a JZD Suchdol tříčlenné komisi historiků. Studie má zahrnout nejstarší historii Suchdola, v krátkosti pojednat i o historii obcí a družstev, jež se sloučily v JZD Družba Suchdol (jde o družstva a obce: Malenovice, Solopysky, Dobřeň a osadu Vysoká, která se Suchdolem tvořila jednu obec), dále se bude zabývat obdobím od zrušení roboty do nabytí samostatnosti v roce 1945 a historií budování socialistického státu spolu s rozvojem zemědělského družstevnictví, s konkrétními zaměřenými na historické události vztahující se k aglomeraci Suchdol. Na historii se pilně pracuje a koncem tohoto roku bude dokončena. Její autoři však výsledky svého bádání využili již v přednáškovém cyklu Lidové osvětové akademie, který se konal v zimních měsících letošního roku v Suchdole.

JZD Družba Suchdol vcelku úspěšně vyřešilo problém „druhé směny“. Nemá, díky dobrým existenčním podmínkám, které nabízí svým členům, starost o to, kdo vystřídá dnešní, pomalu již přestárlou generaci družstevníků. Loňského roku získalo družstvo 18 chlapců a děvčat do učňovského zemědělského poměru, letos dalších 14. Do jisté míry ovlivnil nábor suchdolské mládeže do zemědělství i průzkum, který uskutečnili pracov-

níci sociologického oddělení VÚZE. Vytýčili si za úkol: usnadnit suchdolské škole a družstvu výběr mládeže do zemědělství. Výsledkem tohoto průzkumu byla studie „Průzkum povahy a zájmů žactva devítileté školy v Suchdole u Kutné Hory“, která objasněním sklonů a zájmů suchdolských žáků usnadnila práci jejich vychovatelům jak v místní devítiletce, tak v pionýrské organizaci a nově zřízeném školním klubu. Překročila dokonce zájem místních pracovníků a dala pedagogům na zvláštním celokrajském aktivu podnět ke zpracování podobných studií v dalších obcích a družstvech.

Suchdolští družstevníci mají velké zkušenosti v organizování vnitrodružstevní socialistické soutěže, kterou už v roce 1960 rozšířili o vstup pěti nových kolektivů do její kvalitativně nejvyšší formy, v níž se ucházejí o udělení titulu Brigáda socialistické práce. Pracovníci sociologického oddělení VÚZE ve snaze objasnit účastníkům soutěžících kolektivů význam a poslání této soutěže (nasbírali totiž mnoho zkušeností z tohoto úseku socialistické soutěže v jiných družstvech), uspořádali pro ně v Suchdole „Aktiv brigád socialistické práce v zemědělství“. Na aktivu byly prosloveny zásadní referáty o této soutěži a v diskusi suchdolských družstevníků s pracovníky sociologického oddělení VÚZE a s přizvanými členy jiných soutěžících kolektivů byly objasněny četné problémy. Aktiv jim značně pomohl ve zkvalitnění vlastních závazků a v jejich plnění.

Další významná pomoc sociologického oddělení VÚZE suchdolským družstevníkům spočívala v organizování zvyšování jejich odborné kvalifikace. Průzkum školního vzdělání obyvatel suchdolské aglomerace nám totiž ukázal, že odborné vzdělání družstevníků není ještě na žádoucím stupni, i když je vyšší než v jiných družstvech. Z 330 družstevníků jsou 2 vysokoškoláci, 48 členů absolvovalo čtyřletou zemědělskou školu a 22 dovoluotlou zemědělskou školu. Industrializace zemědělství klade vysoké nároky na všestranné odborné znalosti. Proto pracovníci sociologického oddělení VÚZE spolu s vedením družstva hledali nejvhodnější způsoby dalšího prohlubování odborné kvalifikace suchdolských družstevníků. Družstevní škola práce, kterou navštěvovali až do roku 1960, nemohla již po sloučení družstva v roce 1961 odpovědně plnit zvyšující se požadavky na prohlubování odborných znalostí. Na doporučení pracovníků sociologického oddělení VÚZE byla zřízena

Lidová zemědělská akademie, která ve školním roce 1961—62 zahájila přednášky ve čtyřech kurzech, a to: zemědělské ekonomiky a organizace práce v JZD, rostlinné výroby, živočišné výroby a o kulturních a sociálních problémech združstevněné vesnice. Přednášky v akademii byly zahájeny v listopadu a skončily začátkem března. V každém kursu bylo předneseno sedm odborných přednášek, každá byla doprovázena vhodnými odbornými zemědělskými filmy a jinými názornými pomůckami. Přednášky i diskuse měly vynikající úroveň. Svědčí o tom i mimořádný zájem nejen 76 suchdolských združstevníků, ale i 22 pracovníků kutnohorského státního statku, kteří pravidelně do Suchdola přijížděli. Celá organizace tohoto druhu školení byla svěřena pracovníkovi sociologického oddělení VÚZE. Nedostatkem bylo, že přednášky, byť vynikající úrovně, nebyly úzce spojeny s konkrétními potřebami družstva. Dalším nedostatkem bylo, že absolvování kursu neopravňovalo k zařazení absolventů do kvalifikační stupnice — jednak pro zmíněnou všeobecnost a za druhé proto, že se nekonaly závěrečné zkoušky. Proto ve školním roce 1962—63 byl i tento druh školení zdokonalen na nový typ školení s kvalifikačními zkouškami. A opět celá organizace školení byla svěřena sociologickému oddělení VÚZE. Po průzkumu zájmu združstevníků bylo připraveno takovéto školení pro ošetřovatelky prasnic, pro ošetřovatelky dojníc v novém čtyřřadovém kravíně v Dobřeni a pro traktoristy. Přednášejícími byli jednak vedoucí pracovníci družstva, jednak referenti z ONV v Kutné Hoře. Školení se konalo přímo na pracovištích, vycházelo z konkrétních jeho potřeb, odpovídalo na konkrétní dotazy účastníků školení, pomáhalo jim odstraňovat nedostatky a řešit problémy v jejich každodenní práci. Účastnilo se ho 58 združstevníků a združstevnic. O oblibě tohoto druhu školení svědčí téměř 100% docházka, velmi dobré znalosti prokázané absolventy při závěrečných kvalifikačních zkouškách a skutečnost, že všichni obdrželi kvalifikační průkaz, který posluchače opravňoval k zařazení do vyšší kvalifikační třídy. Dobré zkušenosti, které suchdolská družstevníci získali s tímto druhem školení, si nenechali pro sebe. Bylo o nich jednáno při různých příležitostech a na různých pracovištích a s uznáním se o nich zmínily i Zemědělské noviny, které 31. srpna 1963 napsaly: „*Další novinkou je školení nového typu, kvalifikační kursy, které budou podle vzoru JZD Družba Suchdol na Kutnohorsku*

zavedeny zkušebně vždy na jednom družstvu v každém okrese. Náplň kursů je dána kvalifikačními charakteristikami jednotlivých profesí podle tarifního kvalifikačního katalogu, a jejich absolventi budou také odměňováni s přihlédnutím k získané kvalifikaci“.

Nemenší zájem veřejnosti vyvolaly výsledky průzkumu, jehož se v Suchdole ujali externí spolupracovníci sociologického oddělení VÚZE, lékaři, vědečtí pracovníci Ústavu hygieny v Praze, kteří podrobili lékařské prohlídce 114 žáků a žákyň suchdolské devítileté základní školy. Zjišťovali jejich celkový zdravotní stav, růst, fyzickou a duševní kondici, prostě podrobný fyzický vývoj za různých životních podmínek. Na tuto jejich práci vhodně navázala další externí vědecká pracovnice z Ústavu organizace zdravotnictví v Praze. Studovala zde stomatologický vývoj školní mládeže. Obě studie se staly velmi cennými dokumenty nejen pro místní lékaře a učitele, ale i pro rodiče zkoumaných dětí.

Práce sociologického pracoviště v Suchdole je patrna i v oblasti kulturní a osvětové činnosti v obci i ve družstvu. Je mnohostranná. Vyvíjela se například při účasti zástupce na zasedání místní školské a kulturní komise a v součinnosti s vedoucím kulturního klubu JZD. Přírodní i externí pracovníci se podíleli na vypracování projektů zaměřených na zkrášlení a ozelenění ulic a veřejných prostranství, kde ve spolupráci s místními a okresními kulturními pracovníky se podařilo pronikavě změnit ráz návsi v Suchdole. Při této příležitosti byla významnou i odborná pomoc historické komise, zejména jejích členů z městského muzea v Kutné Hoře, zaměřená na průzkum historie suchdolského zámku, o jehož výsledek bylo suchdolské obyvatelstvo informováno přednáškami.

Dále sociologické pracoviště pomáhalo při přípravě oslav čtyřstého výročí povýšení Suchdola na městs, při sestavování programu přednáškových cyklů Lidové osvětové akademie, při sestavování programů zájezdů suchdolských združstevníků za kulturou i za výměnou zkušeností s členy družstev proslulých rostlinnou nebo živočišnou výrobou atd. Při těchto zájezdech se pracovníkům sociologického oddělení VÚZE podařilo uplatnit některá další sociologická šetření, která prohloubila výsledky probíhajícího výzkumu v Suchdole, seznámit se s názory združstevníků na některé palčivé otázky v jejich družstvu a v našem zemědělství vůbec.

V letošním roce byla v Suchdole opět připravena řada akcí, kterými bude dosavadní pomoc sociologického oddělení prohloubena a zintenzivněna. Především to budou opětné kvalifikační kursy družstevníků, tentokrát pro chovatele mladého skotu, pro mechanizátory k získání 6. kvalifikační třídy a pro vedoucí výrobních odvětví a ekonomy pro vnitropodnikový chozrasčet. Dále to bude beseda s lékaři a hygieniky o zdravotních otázkách zemědělského obyvatelstva se zvláštním zřetelem k chorobám z povolání a k chorobám stárí, o hygienických podmínkách života na vesnici a o správné výživě se zvláštním zřetelem ke společnému stravování. V zimních měsících bude uspořádána beseda se zemědělskými ženami o jejich uplatnění v mechanizované práci.

Z přehledu činnosti pracoviště sociologického oddělení VÚZE v Suchdole, v němž uvádíme jen ty akce, které významněji zasáhly do procesu ekonomického a společenského zpevňování suchdolského družstva, je zřejmo, že se ctí splnilo, co od něho bylo očekáváno. Byl nám umožněn nutný styk s praxí, možnost prověřovat teoretické poznatky a získané zkušenosti zavádět na jiných pracovištích socialistické zemědělské velkovýroby.

O účelnosti a užitečnosti zřízení stálého sociologického pracoviště ve sloučeném družstvu se také přesvědčili četní

zahraniční vědci, zabývající se sociologií vesnice. Prakticky se už tento zájem promítl ve vytvoření sociologického oddělení v Německé akademii věd v Berlíně, přičemž pracovníci pražského sociologického oddělení VÚZE jsou pověřováni pravidelným přednášením získaných zkušeností. Velký zájem o práci suchdolského sociologického pracoviště projeví i polští sociologové.

Sociologické pracoviště VÚZE v Suchdole bylo v polovině srpna tr. přeneseno do Zemědělského muzea na Kačíně u Kutné Hory. Zde bude pokračovat ve své poradenské činnosti a zaměří ji (i když počítá, že bude ještě delší dobu spolupracovat s JZD Družba v Suchdole u Kutné Hory) především na pomoc místnímu družstvu československo-vietnamského přátelství Kačina. Naváže nejen úzkou spolupráci s kačínskými družstevníky, ale zahájí také průzkum mínění a názorů početných zemědělců z řad návštěvníků muzea. Spolupráce se zemědělským muzeem spočívá též v tom, že lektorská skupina bude pověřena nejen výkladem o vývoji a problematice čs. zemědělství, ale z diskusí se zemědělci bude také sledovat, jaké potřeby a názory mají čs. zemědělci.

Dr. Josef KOLAŘÍK,

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky,
Praha

PŘEHLED ÚKOLŮ (TÉMAT)

Základní úkol:

Výzkum společenského vývoje vesnice se zvláštním zřetelem k období přechodu k vyšším formám zemědělské výroby a k rozvíjení prvků komunismu

(Vědecká rada úkolu: Poradní sbor pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví)

Dílčí úkoly:

I. Pracovní síly v zemědělství

1. Populační vývoj vesnice (změny ve věkové, sociální a třídní struktuře vesnického, zejména zemědělského obyvatelstva) z hlediska zabezpečení pracovních sil v zemědělství a rozvoje kulturního života na vesnici.

2. Rodina na vesnici, její struktura a přeměny pod vlivem socialistické industrializace.

3.*) Vhodné formy udržování a získávání mládeže pro zemědělství.

4.*) Vytváření podmínek pro plné uplatnění žen v zemědělství a pro účast žen ve společenském životě vesnice.

5.*) Zvyšování kvalifikace zemědělců a účinné formy šíření vědeckého a technického pokroku v zemědělství a na vesnici.

6. Sociální zabezpečení, prodloužení pracovní schopnosti a otázky aktivního stáří zemědělského obyvatelstva.

II. Sociální a třídní přeměny čs. vesnice a zemědělství

1. KSČ a její úloha jako vedoucí síly ve přestavbě čs. zemědělství.

2. Vznik třídy družstevního rolnictva, její sblížení s dělnickou třídou a další transformace k beztřídní společnosti.

3. Dělnicko-rolnický svazek a jeho rozvoj.

4. Postavení a úkoly dělnické třídy žijící na vesnici:

- a) dělníci na státních statcích,
- b) problémy kovářů,
- c) lesnické dělnictvo.

5. Úloha inteligence v rozvoji socialistického zemědělství.

III. Sociální a třídní problematika zemědělství v zahraničí

1. Agrární otázka a vývojové směry ve světovém zemědělství:

a) Vývojové směry ve společenské organizaci zemědělství v socialistických zemích.

b) Vývojové směry ve společenské organizaci zemědělství pokročilých kapitalistických zemí.

c) Agrární otázka ve vývojových zemích.

IV. Sociologická hlediska v organizaci práce v zemědělství

(Tento dílčí úkol považujeme v současnosti za nejnaléhavější)

1.*) Účinné formy řízení socialistického zemědělského závodu.

2.*) Vytváření socialistického poměru k práci a k socialistickému vlastnictví.

a) Pracovní kolektivy v zemědělských družstvech, jejich vliv na vytváření socialistických přeměn v práci a na rozvoj iniciativy družstevníků.

b*) Účast na řízení družstevního hospodářství a otázka družstevní demokracie.

c) Dialektika materiální a morální zainteresovanosti v zemědělství.

3.*) Poměr rolníka k technickému rozvoji a novátorství v zemědělství.

V. Dovršování kulturní revoluce na vesnici

1. Kulturní revoluce na vesnici v souvislosti se socialistickou industrializací zemědělství, její etapy a hlavní současné problémy.

2. Ideologické přeměny na vesnici a šíření vědeckého světového názoru (komunistická výchova družstevního rolníka).

3. Nejúčinnější formy kulturní, osvětové a klubové činnosti na vesnici.

4.*) Společenské organizace na vesnici a jejich účinnost jako prostředků politické, odborné a kulturní výchovy.

5.*) Změny ve společenském vědomí a otázka přežitků ve vědomí zemědělského obyvatelstva a jejich postupné překonávání.

6. Otázka morálních vztahů na vesnici.

VI. Rozvoj materiální kultury na vesnici a otázky životní úrovně zemědělského obyvatelstva

1. Sídlení uspořádání vesnice z hlediska rozvoje zemědělské výroby a kulturního života obyvatelstva.

2. Služby na vesnici:

a) Výživa a stravování na vesnici.

b) Účelné odívání zemědělského obyvatelstva.

3. Formy rekreace zemědělského obyvatelstva a tělesná výchova na vesnici.

4. Zdravotní a hygienické podmínky

na vesnici se zvláštním zřetelem k pracovnímu prostředí v zemědělství.

5. Vliv ekologických podmínek (prostředí) na práci a život zemědělce.

6. Otázky volného času zemědělského obyvatelstva.

7. Společenské (kulturní, sociální a bytové) fondy v JZD a jejich vhodné využití.

VII. Metodologie a rukověti marxistické sociologie vesnice

1.*) Všeobecné filosofické a metodologické předpoklady a definice předmětu.

2.*) Marxistický sociologický výzkum vesnice v ČSSR a v zahraničí (přehled a rozbor).

3.*) Buržoazní rurální sociologie předmnichovské ČSR a současná buržoazní

sociologie v zahraničí — historický přehled a rozbor.

4.*) Metody a techniky marxistického sociologického výzkumu vesnice.

5.*) Terminologie marxistické sociologie vesnice.

6.*) Rukověť marxistické sociologie vesnice.

VIII. Dějiny čs. zemědělství

1.*) Vývoj čs. zemědělství se zřetelem jak k výrobě, tak i ke společenské organizaci zemědělství a vesnice v českých krajích a na Slovensku.

a) Přehled vývoje čs. zemědělství (rukověť dějin čs. zemědělství).

b) Historický atlas čs. zemědělství (inkl. lesnictví, rybářství, zahradnictví

atd.) se zvláštním zřetelem k údobí socialistické přestavby zemědělství.

c) Dějiny čs. družstevní vesnice (v monografiích družstev a obcí, kde probíhá sociologický výzkum a poradenská činnost Ústředí).

d) Dějiny čs. zemědělské vědy a zemědělského výzkumnictví.

*) Úkoly, které postupně hodlá řešit sociologické oddělení Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze a jeho pobočka v Bratislavě.

K NĚKTERÝM PROBLÉMŮM A ÚKOLŮM DALŠÍHO VÝVOJE SPOLEČENSKÝCH VZTAHŮ NA VESNICI V PROCESU SOCIALISTICKÉ VÝSTAVBY ZEMĚDĚLSTVÍ V NDR

Sestý sjezd Jednotné socialistické strany Německa (SED) v roce 1963 došel k historicky významnému zjištění, že v NDR zvítězily socialistické výrobní vztahy. Walter Ulbricht řekl ve svém referátu, že nové etapy — výstavby socialismu — mohlo být dosaženo teprve tehdy, když vedle vítězství socialistických výrobních vztahů byly spolehlivě zajištěny státní hranice NDR proti imperialismu.

Pro dosažení postupného přechodu zemědělství NDR k socialistické zemědělské velkovýrobě je však nutno splnit řadu podmínek a vyvarovat se všech schematických opatření. Jednotlivá družstva se v NDR odlišují od sebe stupněm združstevnění výroby (typ I, II a III), úrovní výroby a stupněm jejího hospodářského zpevnování. Objevují se již mnohá družstva, která vyhovují všem požadavkům moderní socialistické velkovýroby. V NDR je ale také nemálo družstev, která organizovala zemědělskou výrobu teprve v oblasti rostlinné výroby a jsou tedy na postupném přechodu k třetímu typu. Konečně jsou ještě družstva, jimž se z různých důvodů nepodařilo, aby po svém založení přešla k dobré družstevní práci.

Z toho všeho je zřejmé, že dosažený stupeň vývoje a upevňování družstev jsou velmi různé. Existují vedle sebe jednak bohatá družstva, která jsou hospodářsky upevněna, s pevnou organizací práce, s vysokými příjmy svých členů, ale i družstva, která sice dosahují vysokých výnosů v rostlinné i živočišné výrobě, ale která nezvýšila dostatečně své fondy společenské spotřeby. Jsou to dále družstva, v nichž družstevní práce ještě není správně organizována, i taková — to jsou ovšem řídké výjimky — která dosud ještě ne úplně přešla k družstevnímu způsobu hospodaření. Každé takovéto družstvo zaujímá zcela určitý stupeň přechodu k socialistické družstevní zemědělské velkovýrobě.

Pevná a na vědecké bázi spočívající

organizace výroby, prosazování socialistické pracovní disciplíny a získávání všech členů k novému socialistickému postoji k práci, přísné dbání ekonomických zákonů socialismu při používání celkového produktu družstva a při rozdělování podle pracovních výkonů, to vše musí vycházet z místních podmínek a poměrů. Co odpovídá v jednom družstvu již požadavkům všech členů a s čím vyslovují úplný souhlas, to může v jiném družstvu vyvolat odpor členů a může bránit nebo dokonce ochromit jejich aktivitu a pohotovost k účasti na družstevní práci.

Vyřešili jsme teprve částečně nejvýznamnější úkol výstavby socialismu v zemědělství NDR, tj. výchovu a převýchovu statisíců družstevníků, zemědělských dělníků nebo průmyslových dělníků a také bývalých velkých sedláků tak, aby mysleli a jednali socialisticky a aby se stali skutečně aktivními budovateli nového života na vesnici.

Tento úkol je dnes v popředí více než kdykoli před tím a jeho splnění je konečnou předpokladem pro uskutečnění všech ostatních kroků a opatření pro výstavbu socialistického systému v zemědělství. Je tomu tak proto, protože nové formy organizace výroby, organizace práce, rozdělování výrobků a nové formy spoluzití lidí na vesnici musí být vybudovány nikoli lidmi, kteří stojí mimo, nýbrž pracujícími v zemědělství pod vedením dělnické třídy.

Jako nejdůležitější úkol dneška označujeme tedy zapojování všech družstev-

ních rolníků do aktivní účasti v politickém životě a v tvořivé spolupráci při výstavbě socialismu. Děje se tak za podmínek upevnění státní moci v NDR, ale také v období zostřeného boje mírumilovných a demokratických sil, aby byl zajištěn a zachován mír.

To odpovídá i požadavkům, které vyplývají z nutnosti posilovat NDR jako základnu mírumilovných sil v celém Německu proti militarismu a revanšismu.

Dnes jde tedy v NDR o to, aby členové družstev byli vedeni a všestranně podporováni na cestě k vytváření nové třídy v socialistické společnosti a při budování socialistických vztahů na vesnici. K tomu ovšem nikterak nestačí samotná jasná teoretická koncepce. Právě tak důležitá je znalost dosavadního vývoje společenských sil, které nyní utvářejí třídu družstevního rolnictva.

Při komplikovanosti existujících bývalých třídních vztahů na venkově se doporučuje, aby byla uskutečněna konkrétní, o učení marxismu-leninismu se opírající analýza pro každou vesnici. Použije se jí pak jako základny a jako výchozího bodu pro konkrétní opatření a rozhodnutí pro další vývoj společenských vztahů.

Dnes disponujeme vědeckými poznatky, často až do poslední podrobnosti, např. v rostlinné a živočišné výrobě, ale zdaleka tak tomu není ve společenských vztazích. Důvody pro to nacházíme v politicko-ideologickém, ale také v materiálním stavu družstev, jak se mimořádně rozmanitě a rozdílně vytvořil v našich vesnicích. Všimněme si proto blíže těchto problémů.

* * *

Společenské vztahy v zemědělství každé země, která je na přechodu k socialismu, jsou výsledkem staletého vývoje. Do dnešní doby nezmizely úplně ve většině socialistických států ani v NDR znaky dřívějších třídních rozdílů, dřívějších vykořisťovatelských a utlačitelských vztahů, panství kapitalistů a junkerů, nesmířitelných protikladů mezi pracujícími a vykořisťovateli. Všechny tyto znaky zanechaly hluboké stopy v myšlení, činnosti, ve zvyklostech lidí na vesnici, zejména pak v jejich postoji k práci, k vlastnictví a především v jejich vzájemných vztazích.

Demokratická pozemková reforma změnila třídní vztahy na vesnici. Kapitalistické vykořisťování a utlačování bylo odstraněno zničením panství junkerů. Pokud jde o velká zemědělská hospodářství, byl jejich vliv v podmínkách vlády dělnické třídy ve svazku s pra-

cujícími rolníky silně omezen. Avšak způsob myšlení a chování, který byl generace zakoreněn a generacemi dále předáván, nemohl být u statisíců, ba i milionů lidí překonán a úplně odstraněn ani během několika let vývoje přechodu k socialismu. K tomu ještě je sama vesnice ve vlastní podstatě zrcadlem dosavadního vývoje třídních vztahů. Pomysleme jen na vesnické hospodářské usedlosti, obytné budovy, hostince, kostely, statky, zámky a dnes také na novostavby, velké a moderní kulturní domy, jakož i na hospodářské budovy družstev a státních statků. Tak existuje ještě dnes na vesnicích NDR staré vedle nového.

Můžeme zcela dobře odlišovat od sebe bývalou statkářskou vesnici, vesnici starousedlíků, vesnici nových osídlenců nebo vesnici, kde žijí vedle velkých sedláků pracující rolníci a větší počet průmyslových dělníků. Historický vývoj společenských vztahů na vesnici razil tvárnost vesnice. Izolovanost výrobců ve vesnicích drobných rolníků, která se v kapitalismu stále více prohlubovala, vidíme koneckonců právě tak zřetelně v roztržitémosti vesnické půdy jako v nepatrnosti hospodářských budov, přičemž hranice pozemků se staly dělicími čarami mezi lidmi.

Mnoho pracujících rolníků mohlo za nových podmínek po roce 1945 dosáhnout podstatně lepších existenčních podmínek, ale mnohaleté přepínání sil zanechalo stopy v jejich zdravotním stavu, které se nedaly nebo již vůbec nedají odstranit.

Totéž do značné míry platí, pokud jde o vliv panství kapitalismu na stav zemědělských usedlostí a kulturní poměry ve vesnici.

Demokratická pozemková reforma byla bezesporu revoluční změnou společenských vztahů na venkově; politická tvárnost vesnice se změnila. Demokratické vztahy byly prosazeny, a pracující rolníci vykonávali na venkově politickou moc pod vedením dělnické třídy a vytvořili zde nový společenský život.

Ve stejném procesu se také změnila vesnice sama. Z bývalých statků se staly domovy učňů, starobince nebo byly dočasně využity novousedlíky jako obytné budovy. Byly postaveny nové budovy, v rychlém tempu byly vybudovány státní strojní a traktorové stanice.

Postupně se upevňoval demokratický řád na vesnici, obdělávání půdy bylo zajištěno při stoupajících výnosech, a pracujícímu rolníku bylo umožněno, aby dosáhl blahobytu. Avšak těchto možností, které v NDR vyplývaly z existujících

a vyvíjejících se společenských vztahů, prostřednictvím vlastní práce dosáhnout blahobytu, bylo pracujícími rolníky využito velmi rozdílným způsobem. Také skutečnost, že pracující rolníci obdrželi po odstranění panství kapitalismu prostředky a možnosti k výstavbě svých hospodářství, působila na vývoj rozdílně. Proces diferencování uvnitř třídy pracujících rolníků byl stížen celou řadou zákonných ustanovení (např. neprodejnost a nedělitelnost hospodářství nových usedlíků). Byl však prostřednictvím práce Svazu rolníků pro vzájemnou pomoc ve svých účinných zmírněn.

Zvláštní význam pro zábranu vzniku kapitalistických elementů z řad pracujících rolníků měla také koncentrace výkonnějších a větších traktorů a strojů u STS.

V procesu diferenciaci se část pracujících rolníků (také novoosídlenců) stala silnými středními rolníky. Stali se velmi zámožnými a hledali pro své peníze prostředky možnosti uložení, které našli zčásti v nákupu městských pozemků. Jiná část pracujících rolníků, i když plnila své povinnosti vůči státu, vybavila velmi dobře svá hospodářství.

Konečně existovali pracující rolníci, kteří přes veškerou píli nedosáhli žádných úspěchů. Zaostávali v úrovni hospodaření, měli obtíže při plnění svých povinností vůči státu, nemohli splácet poskytnuté úvěry buď vůbec, nebo s velkým zpožděním, a nedosáhli příliš velké životní úrovně. Část větších středních rolníků, a zejména rolníci, kteří měli hospodářské obtíže, byli nespokojeni se současnými společenskými poměry. Měnili svůj postoj k dělnické třídě a vyvíjejícímu se protifašistickému demokratickému pořádku. Mnohý větší střední rolník věřil, že jen jeho „osobní“ schopnosti mu zajistí blahobyt.

Jiní pracující rolníci nedosahovali valných úspěchů, vlastnili jen slabě vyvinutá hospodářství. Často sváděli své neúspěchy na malou pomoc ze strany státu.

Také uvnitř mezi většími závody došlo k procesu diferenciaci. Část jich splnila své závazky vůči státu a vedla hospodářství dobře. Jiná část následovala rady a výzvy západního imperialistického světa a zanedbávala svá hospodářství k vlastní své škodě.

V letech 1945 až 1952 se na venkově vytvořily silné pozice dělnické třídy, zejména ve státních statcích a STS. Ale také zde byly rozdíly ve stupni upevňování státních statků a strojních stanic, což se projevovalo na konkrétním

stavu společenských vztahů v těchto podnicích.

V různých oblastech NDR se vyvinul typ dělníka, který bydlil na vesnici, měl daleko na pracoviště a tím neměl téměř možnost podílet se na politickém a kulturním životě. Tento dělník s pomocí své rodiny vyráběl zemědělské produkty, které prodával, a tím dosahoval pozoruhodných příjmů, přestože zemědělská půda, kterou obhospodářoval, neměla větší rozměr než 1 ha.

Celkem v roce 1950 žilo 6,9 % z celkového počtu obyvatelstva v obcích pod 500 obyvatel (v roce 1946 to bylo 10,1 %), 22,1 % z celkového počtu obyvatel v obcích nad 500 až do 2000 obyvatel a 5,9 % z celkového počtu v obcích mezi 2000 až 3000 obyvatel.

To znamená, že z celkového počtu obyvatel žilo celkem 34,9 % v obcích pod 3000 obyvatel (6 433 900 lidí), zatímco pracujících v zemědělství i s jejich nepracujícími rodinnými příslušníky nebylo ke stejnému datu více než 2 012 387. Téměř pro 60 000 dělníků bylo zemědělství vedlejším povoláním. Tito dělníci pracovali v různých odvětvích národního hospodářství.

Těchto několik málo údajů, které jsou ještě neúplné, však ukazuje, že revoluční změny začaly socialistickou přestavbou zemědělství, resp. vstupem rolníků do družstev. Tyto změny se projeví postupnou výstavbou družstevního hospodářství a změnily život nejen rolníků a jejich rodinných příslušníků, nýbrž všech lidí na venkově. Lékaři, technici, učitelé a kulturní pracovníci na vesnici nejsou jen pasívními pozorovateli tohoto hlubokého přerodu všech dosavadních pracovních a životních návyků. Ne vždycky dělníci, kteří žijí na venkově a pracují v průmyslových závodech, se zasazují o všechno nové na venkově. Mnohým v tom zabraňuje i jejich postavení „kovorolníků“. Nezajímají se o vývoj na venkově i proto, že se zde považují jen za „přechodné“ bydlící. Samostatní řemeslníci dost často byli na vesnici pokrokovým elementem při zakládání nebo budování družstev; orientovali se na utváření brigád řemeslníků, vstupovali do družstva a vykonávali mnoho užitečného při vytváření materiálních předpokladů pro společný chov dobytka a při opravách strojů a nářadí. Na druhé straně nesmíme přehlédnout, že existovali také řemeslníci, kteří na vesnici vystupovali proti spojování rolníků. Výstavba družstev byla podporována nebo také bržděna vlivem rozmanitých sil uvnitř družstev i uvnitř vesnice.

I. Vývoj LPG v NDR v letech 1952—1961

Rok	Počet závodů		Zem. půda — družstevní — v ha		Členové		Podíl ZP v LPG v % ze ZP v NDR
	I. a II. typ	III. typ	I. a II. typ	III. typ	I. a II. typ	III. typ	
1952	1 740	166	161 882	27 873	32 815	4 185	3,3
1953	2 765	1 926	265 337	424 643	52 844	75 706	11,6
1954	2 060	3 060	158 933	714 883	33 241	125 115	14,3
1955	1 395	4 652	107 160	1 109 165	22 351	174 595	19,7
1956	1 021	5 195	72 995	1 359 180	14 977	204 622	23,2
1957	1 137	5 554	73 183	1 484 119	14 458	214 568	25,2
1958	3 268	6 369	258 947	1 994 158	53 765	299 173	37,0
1959	3 597	6 535	293 567	2 331 778	62 459	372 906	43,5
1960	13 022	6 323	1 507 207	3 207 478	380 096	581 443	85,0 ¹⁾
1961	11 502	6 358	1 402 245	3 343 722	366 723	597 805	84,6

1) Do zemědělské půdy v celkové její ploše nejsou započteny domácí a malé zahrádky závodů do 1 ha ZP.

Tak jako politická moc dělnické třídy ve svazku s třídou pracujícího rolnictva představuje předpoklad pro budování socialismu, tak musí také socialistická přestavba zemědělství rozšiřovat a upevňovat ekonomickou základnu politické moci dělníků a rolníků. Výstavba socialistického systému v zemědělství jako revoluční přeměna společenských vztahů na vesnici je tedy úkolem a věcí všech pokrokových, v Národní frontě spojených sil.

Ve vesnici ovládané dříve statkáři byly kapitalistické elementy odraženy v tvrdém třídním boji. Boj s kapitalistickými elementy se zostřoval tím, že zámožní rolníci byli podporováni imperialistickými a reakčními silami ze Západního Německa, při čemž často pracující rolníci, zejména bývalí zemědělští dělníci, dočasně podlehl štvanicím a výhrůžkám svých bývalých pánů.

Mezi novoosídlenci, kteří nově převzali půdu (zpravidla 6,8 až 10 ha půdy), byli často bývalí velcí sedláci. Jejich chování bylo rozdílné. Mnozí z nich se poctivě snažili, aby splnili své úkoly a závazky vůči státu, jiní zas potřebovali delší dobu, aby si vzali ponaučení z neblahé minulosti a aby se aktivně zúčastňovali budování nového života. Jiná část se nepoučila, zůstala nepřitelem pokrokového vývoje a byla nepřátelsky zahrocena proti moci dělníků a rolníků. To ovšem nijak neznamená, že takovéto elementy na vesnici ukazovaly veřejně svůj postoj. Naopak, trvalo nezdávka let, než se vybarvily jako protivníci, jako nepřátelé socialismu, jako spojenci militarismu a revanšismu.

* * *

Třídní složení na naší vesnici bylo velmi složité. Byli tu jednak hospodářsky silní střední rolníci, kteří disponovali vysokými stavy dobytka a dosahovali dobrých hospodářských výsledků. Tyto dobré hospodáře bylo účelné získat pro družstva. Na druhé straně existovali zemědělství dělníci, kteří buď vlastnili malé kousky půdy nebo obhospodařovali nějakou místní usedlost, která nebyla z různých důvodů (např. stáří, nemoc, úraz) v provozu. Znakem takovýchto usedlostí byl často špatný stav polí a nízké stavy dobytka. Jak velké rolníky, tak zemědělské dělníky, kteří obdělávali vlastní nebo propachtovanou půdu, nebylo snadné získat pro vstup do družstva.

Ani dřívější malí rolníci, kteří v roce 1945 dostali půdu z fondu demokratické pozemkové reformy a kteří tím mohli upevnit své hospodářství, nebylo snadné

získat pro vstup do družstva. Zachovali si nebo vybojovali vlastnictví půdy poctivou prací — a nyní toto vlastnictví měli dát do společného obhospodařování. Nezdávka jim hluboce zakořeněný smysl pro vlastnictví bránil v tom, aby ihned poznali, že jim vstup do družstva musí přinést rovnoprávnost, spoluvlastnictví družstevního majetku a novou vyšší existenční jistotu na základě družstevní práce.

V průběhu historicky krátké doby — necelých 10 let — se však podařilo zapojit podstatnou část pracujícího rolnictva do družstevního hnutí. Na jaře 1960 bylo úsilí o združstevnění našeho zemědělství korunováno výsledkem.

Na 8. plenárním zasedání ÚV SED v roce 1960 byly vyznačeny nové úkoly k upevnění socialistického řádu na venkově. Bylo zdůrazněno, že je nutno, aby bylo pomáháno družstevníkům jak při prosazování, tak při upevňování socialistických výrobních vztahů. Do této pomoci se měli zvláště aktivně zapojit všichni členové a funkcionáři strany a pracovníci státních orgánů i ostatních stran Národní fronty a masových organizací, dále pak vědci, lékaři i umělci.

Po vytvoření zemědělských výrobních družstev se zodpovědnost strany za združstevnění nezmenšuje, nýbrž se musí zvýšit, protože jde o to, aby se tyto nové výrobní formy mohly plně rozvinout a upevnit, jak říká Engels v „Selské válce ve Francii“.

Nyní stojíme před úkolem uskutečnit převýchovu statisíců pracujících rolníků. Proces převýchovy lidí v socialistickém zemědělství není však jednoduchý. Dojít cíle znamená uskutečnit řadu školení, teoretického objasňování a diskusí. Pro převýchovu nestačí jen účast na družstevní práci.

Znalost společenských souvislostí a zákonitostí vývoje společnosti na základě marxismu-leninismu, odborné vědomosti i znalosti, aktivní spolupráce při budování politického a společenského života, disciplinovaná a uvědomělá účast při družstevní práci, spolurozhodování a spolupráce při nastolování socialistických vnitrodružstevních vztahů musí být v jednotě s ukazateli chování, způsobu práce a života družstevních rolníků.

Staré kapitalistické nebo prosté rolnické vztahy ztratily vstupem rolníků svou ekonomickou základnu.

II. Členové zemědělských výrobních družstev podle zaměstnání před vstupem do LPG v letech 1960 a 1961

Stav: 31. prosinec

Typ	Členové (bez učňů)							
	celkem	z toho		členové podle zaměstnání před vstupem do zemědělských výrobních družstev				
		ženy	mládež do 18 let	soukromí rolníci	rodinní příslušníci soukromých rolníků	zemědělstí d ě l n í c i a jejich rodinní příslušníci	průmysloví	ostatní členové
1960								
I.—III.	961 539	438 658	9 787	398 602	279 216	157 916	48 637	77 168
z toho:								
I. a II. typ	380 096	183 126	2 710	206 759	151 311	8 567	4 430	9 029
III. typ	581 443	225 532	7 077	191 843	127 905	149 349	44 207	68 139
1961								
I.—III.	964 528	449 724	6 639	390 591	282 637	158 350	50 786	82 164
z toho:								
I. a II. typ	366 723	179 807	1 535	193 900	150 156	8 125	4 972	9 570
III. typ	597 805	269 917	5 104	196 691	132 481	150 225	45 814	72 594

Podle mého názoru není možno souhlasit s tezí, že ekonomická základna vztahů prosté zemědělské zboží výroby se odráží v záhumenkovém hospodářství, zejména pak v typu I. Družstevní rolník nezůstává družstevním rolníkem jen po dobu své práce na družstevním hospodářství, aby se pak vrátil ke způsobu soukromého hospodaření a k práci na svém záhumenku.

Toto tvrzení ovšem jen domněle odporuje mnohým jevům v životě družstevníků. V nejednom družstvu to vypadá tak, jako by „pracující rolník“ pracoval ve svém družstvu, jen když mu zbude čas, a to ještě nedostatečně. Nejednou porušuje své povinnosti jako člen družstva a rozrušuje tím také pro další budoucnost ekonomickou základnu svého záhumenku, lhotejno, zda jde o typ I. (veškerý chov dobytka v soukromé drbě) nebo typ III. (záhumenek podle statutu). Tento přechodný vlnitý poměr k družstvu mezi vyrovnáním úrovně organizace a řízení a výrobními úspěchy není znakem rozvoje, ale zaostalosti.

Abychom mohli dobře zhodnotit společenské poměry v našich vesnicích, musíme vyjít ze dvou důležitých zjištění:

Za prvé: Staré třídní vztahy nemají žádné ekonomické základy, jsou zrušeny nebo překonány. Pokud jde o přežitky v myslích lidí, zpomalují sice prosazování nového, ale nejsou jeho ukazateli, jsou jen výrazem starých časů, které nebyly dosud úplně překonány.

Objevují-li se obtíže při výstavbě družstevního hospodářství, pramení jejich příčiny nikoli z podstaty socialistických družstevních vztahů, ale z nedokonalé jejich aplikace a zejména ze starých, z dřívějšího způsobu hospodaření převzatých forem myšlení a jednání.

Za druhé: Nové společenské vztahy se v jednotlivých vesnicích rozvinuly a upevnily rozdílným způsobem. Na jedné straně se to ukazuje na rozdílném stupni združstevnění výroby (přičemž uskupené družstvo na typ I., II. a III. podává o tom jen neúplný obraz), na druhé straně se to odráží v rozdílech, které se od roku 1952 v průběhu budování družstev vytvořily, a to ve stupni upevňování družstevního hospodářství.

Přitom je ovšem jasné, že se exaktně dá stanovit jen část výsledků tohoto družstevního budování. Jsou to např. výnosy hospodářství, vývoj vlastních nákladů, množství práce na jednotlivce, použití celkového produktu družstva a odměňování práce. Budeme moci také sledovat vývoj a rozšiřování socialistického družstevního vlastnictví. Budeme moci tak zajistit a srovnávat účast jed-

notlivých členů na družstevní práci v průběhu celého hospodářského roku.

Ve všech těchto a ještě i v jiných ukazatelích se odrážejí více či méně dobře ekonomické vztahy členů k jejich družstvu. Avšak skutečné příčiny způsobu chování a jednání členů nelze zjistit jen tímto způsobem. Mohou být také zaviněny psychologickými a ideologickými důvody, návyky, zaostalostí, averzí atd.

Při vytváření vnitrodružstevních vztahů neexistují žádné recepty nebo pravidla pro jednání vedoucích orgánů družstva, aby mohly správně reagovat na jevy, které se počínáním a chováním členů objeví.

Je nutné, aby byly odhaleny velmi důkladně příčiny, které často leží hluboko pod povrchem projevů, a aby byly přesně analyzovány pravé důvody pro počínání jednotlivých členů.

Přitom stojíme opět před úkolem odkrývat a překonávat staré přežitky v myslích a v jednání lidí.

Nový postoj k práci, nová socialistická pracovní disciplína, nový postoj k socialistickému vlastnictví výrobních prostředků, pohotovost a ochota plně se zasazovat pro plnění společenských a družstevních úkolů nepřicházejí jednoduše samy od sebe spolu se vstupem do družstva. Vytvářejí a prosazují se teprve v procesu budování družstva.

Bylo by chybou věřit, že samo o sobě rozšíření socialistického vlastnictví, pokud jde o výrobní prostředky, stačí, aby odstranilo ono staré zvyklosti a přežitky a jednoduše nastolilo nové socialistické formy myšlení a činů. Tím ovšem si klademe otázku, jak se vytvářejí vztahy družstva k socialistické společnosti.

Jestliže se omezují na materiální požadavky (úvěry, subvence, stroje, nářadí atp.), pak je to velmi jednostranný výklad. Společenská pomoc zahrnuje v sobě vedle materiální pomoci také pomoc politicko-ideologickou.

Politicko-ideologická pomoc strany a státních orgánů našim družstvům musí být zaměřena tak, aby napomáhala překonávat překážky při uskutečňování spolupráce a vzájemné pomoci.

Boj proti starému a přežitému je ztížen tím, že reakce má velkého pomocníka v západoněmeckém imperialismu, který se snaží o zachování alespoň části vlivu na zemědělce v NDR. Odstraníme-li a překonáme-li staré a přežité představy, které se jako zbytky starých časů ještě udržely, a zvýšíme-li současně úroveň řízení našich družstev, pak od-

straníme poslední možnosti politického a ideologického vlivu reakčních sil Západního Německa na část rolnictva v NDR. Jestliže však bojujeme proti všemu starému a přežitému, pak je třeba vědět, co se proti tomu může prosazovat nového a progresivního.

Odpověď na tuto otázku dává programové prohlášení W. Ulbrichta: „Co vyznačuje lidi naší socialistické epochy? Jsou to lidé, kteří si nejen dávají cíl pracovat socialistickým způsobem, nýbrž kteří si osvojují všestranné solidní znalosti a kteří bojují uvědoměle proti přežitkům minulosti. Jsou to lidé, kteří se snaží, aby byli příkladem v denním životě, v nichž se stále silněji vyvíjejí mravní a morální vlastnosti lidí naší společnosti, kteří si vzájemně pomáhají, ctí se a milují. Plníce v nejvyšším stupni své povinnosti, dodržují každého dne, každé hodiny vysokou pracovní a státní disciplínu. Tak se stávají příkázání so-

cialistické morálky ve stále silnější míře základem jejich jednání“.

Materiální pomoc při budování systému socialistického zemědělství stojí ovšem v úzké spojitosti k formám politické a ideologické pomoci. Zde ještě dnes existuje podle mého mínění celý komplex problémů, které nejsou zkoumány. To je opět důvodem, že se objevují velmi rozdílné názory, pokud jde o tvorbu nových výrobních a společenských vztahů v zemědělství NDR.

Rychlý rozvoj socialistické zemědělské výroby vytváří pevný základ, na němž se zakládá a rozvíjí blahobyt, existenční jistota i nové formy spoluzití. To má opět vliv na vznik nových ideí, představ i zvyklostí, které dále pak mají účinek na vytváření nových socialistických forem spoluzití lidí na vesnici.

Prof. dr. habil. Walter SCHMIDT

Humboldtova universita, Berlín

(Přeložil a upravil doc. dr. V. Hach)

O SOUČASNÉM STAVU POLSKÉ SOCIOLOGIE VESNICE

Informace, kterou předkládám, obsahuje jednak tematiku sociologického výzkumu vesnice jednotlivých výzkumných pracovišť v Polsku a jednak krátkou zmínku o nejdůležitějších výsledcích výzkumných prací. Uvádím též úkoly oddělení pro sociologii vesnice Ústavu pro filosofii a sociologii Polské akademie věd.

Nejdříve se zmíním o práci oddělení pro sociologii vesnice při Ústavu zemědělské ekonomiky ve Varšavě, které zahájilo svou činnost již v roce 1946 při tehdejší studijní skupině zemědělského oddělení ústředního výboru Polské dělnické strany. Tehdy si vytklo za úkol prostudovat problémy společenské struktury polské vesnice. Voľba této tematiky nebyla náhodná; byla dána potřebami, které vyplývaly z přípravy zemědělského programu strany.

Průzkum sociální struktury vesnice měl ostatně v Polsku bohatou tradici; opíral se o vědecké práce J. Marchlewského a jiných vynikajících představitelů polského revolučního hnutí. Před válkou bylo ke studiu této problematiky s úspěchem používáno dotazníkové akce, kterou řídil L. Krziwicki z Ústavu veřejného hospodářství. Tato anketa se stala zárodkem metody, která se pak v lidovém Polsku rozvinula do celé soustavy výzkumů, tvořících hlavní obsah činnosti zvláště k tomu účelu zřízeného oddělení v Ústavu zemědělské ekonomiky.

Oddělení pro sociologii vesnice při Ústavu zemědělské ekonomiky soustřeďuje svou pozornost na objektivní ukazatele sociálního postavení jednotlivých skupin vesnického obyvatelstva, především na jeho materiální podmínky života, na jeho profesionální a demografické složení, hospodářskou a společenskou aktivitu, pracovní vztahy a prvky kolektivní práce. Zkoumá též agrární strukturu, vlastnické poměry a řadu jiných ekonomických jevů, které mají úzkou souvztažnost k jevům sociálním. Zvláštní pozornost je tradičně věnována změnám třídní struktury na vesnici (v leninském pojetí) a společenské aktivitě rolnictva.

Zmíněné oddělení, sledující proces industrializace Polska, velmi pozorně studuje problém rolníků. Značnou pozor-

nost věnuje též problému migrace a sociální mobility mezi městem a vesnicí. Tento proces je považován za sociální selekci. Sledován je též mezitřídní a meziprofesionální pohyb obyvatelstva.

S problematikou sociální struktury vesnice souvisí též průzkum vztahů a souvislostí mezi prací rolníka v zemědělství a v jeho domácím hospodářství. V té souvislosti jsou též zkoumány funkce rolnické rodiny. Důležitý je i průzkum kolektivnosti práce na venkově, především pak organizací, které ji v polské vesnici provozují, tj. zemědělských kroužků (kółky rolnicze), směr jejich činnosti, sociálního složení jejich členů, společenského vlivu jejich práce atd.

Výzkumné práce se opírají hlavně o dotazníkovou metodu. V roce 1946 bylo v Polsku vybráno 100 vesnic, jejichž typičnost byla prověřena, a v roce 1947 byla v nich uspořádána první dotazníková akce, zahrnující všechny rodiny v nich žijící (nejen rolníky). Od té doby vždy po pěti letech je v těchto vesnicích pořádána dotazníková akce, opakující základní otázky, které byly kladeny v předchozích anketách. Vznikla tak průzkumná soustava usnadňující pochopení směru a tempa společenských změn na vesnici. (Dotazník je zaměřen tak, aby zahrnoval objektivní fakta a neobsahoval otázky vztahu k těmto faktům.)

Mimo velké dotazníkové akce, opako-

vané vždy po pěti letech a poskytující rozsáhlý empirický materiál pro hlavní, oddělením zpracovávaná témata, jsou pořádány také menší dotazníkové akce (nejčastěji v několika vesnicích nebo jenom v určité kategorii rodin), týkající se především otázek vznikajících v průběhu zpracovávání materiálu. Mimoto jsou v proudu nepřetržitá pozorování tak, jak je přináší metodické potřeby.

V roce 1960 zjišťovalo oddělení též mínění a postoj rolníků k problémům technického a společenského pokroku v zemědělství, a to ve všech obcích, kde probíhá naše velká anketa. To umožnilo uvést názory dotazovaného obyvatelstva v souvislost s podmínkami jeho materiálního života.

Průzkum veřejného mínění na vesnici není však jen výsadou zmíněného oddělení. Výzkumem tohoto druhu se především zabývá Středisko pro studium veřejného mínění při Polském rozhlasu. Toto středisko bylo vybudováno teprve před několika lety, avšak za dobu svého působení uskutečnilo řadu zajímavých pozorování také na venkově. Například sledovalo názory rolníků na problémy zemědělské politiky, zjišťovalo, co soudí o perspektivách společenských změn na vesnici, jaký je poměr venkovské mládeže k zemědělskému povolání, sledovalo faktory stabilizující toto povolání, zjišťovalo tendence profesionální migrace rolníků i spotřebních a výrobních potřeb venkovského obyvatelstva. Průzkum zmíněného Střediska zahrnuje 2 až 3 tisíce lidí, vybraných z různých kategorií obyvatelstva losováním.

Mimo průzkum, v němž je ve značném rozsahu používáno statistické metody, používá se velmi často i besed a rozhovorů, pozorování, zpracování autobiografických materiálů (dopisů, pamětí) atd. Při těchto pozorováních je materiál omezen často jen na jednu vesnici, a tak vzniká monografie jedné vesnice. Výzkum, používající těchto metod, má v polské literatuře velkou tradici. O autobiografické materiály se opírá např. známá práce Thomase a Znanieckeho „Polští rolníci“ (The Polish Peasant), na průzkumu téhož druhu založil svou práci Chałasiński (Mladé rolnické pokolení). Monografické studie jednotlivých vesnic byly velmi rozšířeny před válkou. Práce podobného typu zahájil Bujak svou monografií o vesnicích „Maszkenice“ a „Zszenca“.

V současnosti se zabývá výzkumem, spočívajícím na metodách tohoto typu, několik pracovišť. Zmínuji se především o sociologickém pozorování, které konal prof. Nowakowski v jednom z var-

šavských internátů (společné ubytovně). Objasňoval si zde názory dělníků pocházejících z vesnice a pracujících ve městě. Nedávno byla také vydána práce o přeměnách opolské vesnice, týkající se především změn v národním uvědomění obyvatelstva tohoto kraje, který leží na území navráceném Polsku po druhé světové válce a odedávna osídleném původním polským obyvatelstvem.

Katedra filosofie na varšavské univerzitě, vedená prof. Nowakowskim, se zabývala též studiem náboženského kultu na vesnici, dále studiem rolnické rodiny, vlivem televize na vesnické obyvatelstvo atd. Je třeba se též zmínit o průzkumu změn v tradiční rolnické kultuře katedrou sociologie a etnografie na Jagellonské univerzitě v Krakově, řízeném prof. K. Dobrowolskim. Průzkum kolektivní práce na vesnici konají etnografové z Lodžského výzkumného střediska, a sociálně politickou problematikou obyvatelstva v západních krajích Polska se zabývá Západní ústav v Poznani a Slezský ústav v Opoli.

Se značným úspěchem se též používá besed a přímého pozorování účastníků událostí, jakož i metody zpracování autobiografických materiálů při omezeném použití statistické metody. Malé, avšak velmi čilé sociologické středisko měsíčníku „Wies Wspulczestna“ (Současná vesnice) úzce spolupracuje se sociologickým oddělením Ústavu zemědělské ekonomiky a soustřeďuje svou pozornost hlavně na problém zemědělské mládeže, na kulturní změny na vesnici a na studium společenské aktivity rolníků.

Je třeba se ještě zmínit o akci Výboru pro průzkum průmyslových oblastí při Polské akademii věd, který se zabývá komplexním výzkumem sociální problematiky v souvislosti s industrializací dřívě zemědělských oblastí. Dnes je tento výzkum zahájen v oblasti Plocku, kde je budován velký chemický závod. Změnami vesnického prostředí se zde zabývá sociologické oddělení Ústavu zemědělské ekonomiky, které v několika desítkách vesnic Plocké oblasti uspořádalo dotazníkovou akci, obdobnou zmíněné velké dotazníkové akci.

* * *

Výčet témat nejen naznačuje možnost, ale i nutnost koordinace sociologických výzkumů vesnice. Tento úkol připadl sociologickému oddělení Ústavu filosofie a sociologie Polské akademie věd. Při realizaci tohoto programu zaujme pravděpodobně toto oddělení ústřední postavení, a to nejen proto, že je v nejvýznamnější vědecké instituci, ale také

proto, že přebírá nejdůležitější témata. Aby bylo možno načrtnout program výzkumu zmíněného oddělení, musím se nejprve krátce zmínit o výsledcích dosavadního výzkumu, o němž je program opřen.

Předcházející výzkum v oboru sociologie vesnice v Polsku nepředstavuje vnitřně spjatou soustavu. Témata byla volena podle úvah jednotlivých pracovníků, přičemž bylo používáno nejrozličnějších metod jak k výzkumu, tak i ke zpracování. Přesto dávají výsledky dosti přesný a typický obraz sociálních změn, probíhajících v současné polské vesnici.

Výsledky výzkumné práce ukazují, že hlavním faktorem, určujícím dnešní situaci v polské vesnici i zaměření jejích dalších změn, se stala socialistická industrializace státu. Od základu změnila jak materiální podmínky života vesnického obyvatelstva, tak i jeho vyhlídky. Svědčí o tom jednak výsledky sociálního složení vesnice a podstatné zvýšení životní úrovně. Průzkum ukázal, že socialistická industrializace státu, poskytující vesnickému obyvatelstvu velkolepou pracovní příležitost, nejenom odstranila přebytný počet zemědělského obyvatelstva, nýbrž měla také zásadní vliv na změny třídních vztahů a třídní struktury na vesnici. Dřívější skupiny vesnického proletariátu a poloproletariátu vymizely téměř úplně. Do značné míry se z třídní závislosti vymanila trpasličí hospodářství, jejichž majitelé nehledají už výdělek u zámožných sousedů, protože se jim naskytl ve družstevních závodech a především ve vzrůstajícím státním průmyslu. Vesnická chudina dohromady s proletariátem a poloproletariátem činí dnes sotva 2 % celkového počtu rodin žijících na vesnici. Situace se změnila i na opačném konci třídního seskupení — mezi vesnickými kapitalisty a kulaky. Důsledky socialistické industrializace státu (odliv pracujících z vesnice, rozsáhlé využívání zemědělských strojů při současném uplatňování třídní politiky státu, řídicího tržní vztahy) vyvolaly značné omezení počtu a vlivu vesnických kapitalistů. Dnes tato skupina nepřesahuje 1 % celkového počtu rodin žijících na vesnici, a statisticky se projevuje jen v ústředních statistikách.

Jak je zřejmé, teritoriální a výrobní diferenciace rolnických usedlostí ponechává dosud naživu základy kapitalistické struktury a nevyklučuje, aby sousedská výpomoc mohla nabýt povahy hospodářské závislosti. Socialistická industrializace státu společně s jeho třídní politikou dosud se zdarem brzdí proces živelné obrody kapitalistického třídního

složení na vesnici a omezuje objektivní základnu třídních protikladů mezi chudinou a kulaky natolik, že dnes již vesničtí kapitalisté neurčují směr koncentrace společenských sil na vesnici.

Hlavní společenské skupiny v naší vesnici tvoří dnes hospodářící rolníci, opírající se o práci své rodiny. Vedle nich jsou to především rolníci, kteří mají trvale vedlejší zaměstnání ve znárodněných podnicích. V důsledku praktického uzavření kapitalistických cest rozvoje navazují střední rolníci — i když rozšiřují svou výrobu — stále těsnější vztahy se státem a jeho organizační činností, realizovanou hlavně sdružováním zemědělských výrobců do zemědělských kroužků, jakož i zakládáním výrobních podniků a organizováním různých služeb obyvatelstvu prostřednictvím těchto kroužků.

Skupina kovo-rolníků stále narůstá a v současnosti představuje asi milión majitelů drobných zemědělských závodů. Trvání této skupiny (působící ostatně řídicím orgánům mnoho obtíží při usku-tečňování hospodářské politiky) znamená pronikání takové společenské struktury na vesnici, jež se zrodila v socialistickém městě, tj. ve městě, kde již vlastnictví výrobních prostředků nedělí lidi na majitele výrobních prostředků a nemajetné. V důsledku těchto procesů nelze již dnes polskou vesnici považovat za výlučně rolnickou, nýbrž za sociální prostředí, kde stejně jako ve městě — i když v jiném poměru — jsou zastoupeny různé sociální vrstvy a různé skupiny povolání.

Hromadná migrace vesnice do měst, která v letech 1946 až 1957 snížila absolutní počet vesnického obyvatelstva téměř o milión lidí, vyvolala velké změny v životě vesnice. Současné s úbytkem obyvatel rolnického původu se rozšiřuje počet nezemědělského obyvatelstva ve vesnickém prostředí, vzniká velmi početná skupina kovo-rolníků při současném pronikání moderní techniky do všech oblastí vesnického života a neustálém rozšiřování hospodářských i kulturních styků mezi vesnicí a městem.

Pro vesnické obyvatelstvo se stal vzorem styl městského života. Nejpřesvědčivěji se tyto změny projevují v názorech vesnické mládeže, která vidí přednost města nejenom v lepších hospodářských podmínkách (ostatně nově přichozimu do města se ve městě zpravidla dobře nevede) a ve snadnějším přístupu ke kultuře a zábavě, nýbrž ve všech projevech lidského způsobu života. Mládež si hledí získat zajištěné povolání a uvědomuje si, že toho nelze dosáhnout

bez vzdělání, které je prostředkem k profesionálnímu a společenskému postupu, ke stálému výdělku, k možnosti rozdělení pracovního dne na dobu práce a odpočinku, na uspořádaný rodinný život.

Sňatky se počínají uzavírat na základě osobních citů a vztahů k partneru, nikoli z hlediska majetkových poměrů. Mládež se snaží zbavit kontroly vlastního života vesnickou veřejností, mění se poměr starších k mladým i mladých ke starším. Mládež si uvědomuje, že vlastní rolnické hospodářství působí spíše protichůdně jejich touhám a potřebám.

Názory mládeže, zjištěné při průzkumu, jsou jedním z nejvýraznějších projevů krize rolnického individuálního hospodářství a způsobu života na tomto hospodářství. Tato krize není na první pohled patrna v hospodářských ukazatelích, nicméně je však přece jen výsledkem ekonomické krize malého a středního rolnického hospodářství, které je současně jak domácím hospodářstvím, tak i podnikem. Se specifickou povahou rolnického hospodářství jako výrobní jednotky jsou spjaty specifické zvláštnosti rolnického povolání, které je povoláním „trvalým“, jakož i specifické rysy rolnické rodiny, která je současně výrobním kolektivem. Socialistická industrializace státu zostrila protiklady, spočívající v tradičním rolnickém hospodářství. Modernizace a racionalizace rolnického hospodářství měla za následek růst výrobních funkcí rolnické rodiny, kdežto současný vzor rodiny, jak se vytvořil ve městě a který je ostatně vzorem všude, exponuje právě její neekonomickou funkci. Individuální rolnické hospodářství téměř ve všech oblastech života vnucuje jednotlivci i rodině typ způsobu práce i života, který nelze považovat za perspektivní.

K tradiční krizi vesnického života, opírajícího se o rolnické individuální hospodářství, se připojuje v průzkumu rovněž zjištěný proces dezintegrace vesnické společnosti vlivem industrializace a urbanizace státu. Sociální a profesionální diferenciace obyvatelstva žijícího na vesnici oslabuje rodinné a příbuzenské svazky, které jsou základem působícího vesnického lokálního kolektivu. Vesnice se stala pro mnohé dnešní obyvatele pouhým bydlíštěm.

Sociální a profesionální diferenciace vesnického obyvatelstva, pokles osobní autority a přechod k autoritě odborné a funkční, růst sociálních kontaktů přesahujících lokální poměry, hustější síť komunikací, proniknutí společenských mechanismů do vesnické společnosti, které vznikly mimo vesnici, změna funk-

ce vesnického území, které není již jen místem zemědělské výroby, ale také bydlíštěm nezemědělského obyvatelstva — to jsou jenom některé znaky nebo faktory prohlubujícího se rozpadu lokální společenské organizace na polské vesnici.

Všechna předchozí pozorování a průzkumy hlásí zostrěnou krizi tradičního vesnického života v Polsku. Další výzkumné práce budou muset ověřit naše domněnky v tomto smyslu a poskytnout plnou pozornost studiu tohoto procesu. Nové výzkumné práce budou muset poskytnout alespoň částečnou odpověď na otázku, jak řešit tuto krizi. Dosud se řešila hlavně odchodem vesnického obyvatelstva, zejména mládeže, z vesnice. Příčiny, proč tato situace není řešena združstevňováním, jsou velmi složité a mohou je zjistit další průzkumy.

Dosavadní výsledky výzkumů ukazují, že při nepopularitě zemědělských výrobních družstev měla nemalý význam skutečnost, že existující družstva podědila řadu rysů tradičního rolnického hospodářství. Zemědělské výrobní družstvo v Polsku se dosud opírá o identifikaci nebo těsné spojení domácího hospodářství se zemědělskou výrobou. Výrobní družstvo, stejně jako soukromé hospodářství, je hospodářstvím rodinným, nikoliv ovšem hospodářstvím jedné rodiny, nýbrž mnoha rodin. To však této organizaci nedodává dostatečnou přitažlivost, nýbrž naopak vytváří z ní ustavičný podklad ke konfliktům mezi formální strukturou výroby, neopírající se o rodinné svazky, a neformální její strukturou, vyznačující se rodinnými vztahy. Nepopulárnost zemědělské organizace tohoto druhu se vysvětluje také tím, že se opírá o zásadu lokálního kolektivu, podrobeného v našich poměrech živelnému rozkladu.

Svého času usnadňoval rolníku vstup do zemědělského družstva charakter družstva, protože způsob života se zcela podobal tomu, čemu rolník přivykl. Rozvoj socialistické industrializace však situaci značně pozměnil. Nikoli tradiční, ale městský způsob života se stává předmětem tužeb rolníka, zejména mladé generace rolníků. Neumožňuje-li výrobní družstvo tento způsob života, nemůže také lákat rolníky, a rozhodně není lákavější než individuální rolnické hospodářství, mající pro rolníka přednost v tom, že mu zabezpečuje zdánlivou nezávislost. Za socialistické industrializace se stává nezbytným a nejnaléhavějším přechod zemědělství k industriálním formám výroby i společenského života. Počátky těchto forem se začínají utvá-

řet. Vyrůstají především v činnosti zemědělských kroužků, zrodilých se jako profesionální společenské hnutí a postupně nabývající charakteru podniku. Ve stejném směru se ostatně mění i naše výrobní družstva a státní statky, stejnou měrou se přibližující kvalitativně novému organizačnímu vzoru socialistického zemědělského závodu.

* * *

Výsledky dosavadních výzkumných prací jsou dostatečnou základnou pro sestavení programu dalších výzkumů. Společným jmenovatelem tohoto programu je výzkum společenských důsledků socialistické industrializace vesnice. Toto hlavní téma je možno rozdělit do několika tematických skupin.

První z nich zahrnuje průzkum rolnického hospodářství a rolníkova povolání. V našich poměrech, kdy rozhodující většinu na vesnici tvoří soukromě hospodařící rolníci, musí průzkum proniknout k podstatě protikladů mezi procesem technické a ekonomické racionalizace a tradičním rolnickým hospodařením. Formování profese rolníka za těchto podmínek je velmi složitý proces. Průzkum by měl poskytnout úplnější obraz o profesionální aktivitě rolníků, o faktorech zesilujících nebo zeslabujících tuto aktivitu, měl by ujasnit postavení rolníka ve srovnání s jinými povoláními, měl by se zabývat volbou povolání zemědělské mládeže a motivy této volby, významem zemědělského školství a osudy absolventů těchto škol. Průzkumy by měly přinést řadu výsledků, z nichž by bylo možno sestavit nejen program sociálních přeměn na vesnici, nýbrž i aktuální opatření směřující ke zvýšení zemědělské produkce ještě v poměrech individuálního hospodaření.

Do průzkumu rolnického povolání spadá též tematika rysů tohoto povolání v družstevních a státních zemědělských závodech, přičemž máme na mysli nejen družstevní a státní typy závodů, nýbrž i závody vznikající dnes v Polsku na základě zemědělských kroužků (strojí stanice, společné výrobní krmiv, drobné zpracovatelské podniky, pícninářská družstva) a též podniky průmyslového charakteru (velkovýkrm skotu, drůbežárny, sadařské farmy), spočívající na zásadách státního, státně družstevního nebo družstevního hospodářství.

Druhá tematická skupina by zahrnovala problém rolnické rodiny. Hlavní otázkou je zde utváření nových typů rolnické rodiny, jejich výrobních,

výchovných a kulturních funkcí, vztahu mezi manželi, mezi rodiči a dětmi, nároku na cíle rodiny a státu, soudržnost rodiny atd. Průzkum dnes se utvářejícího typu rolnické rodiny musí zachytit vznikající konflikt mezi výrobními funkcemi rodiny a ostatními jejími funkcemi. Průzkum rolnické rodiny zahrnuje problematiku rodiny několika pokolení, jakož i rodové sousedské vztahy.

Třetí skupina představuje témata, která si vytkla sledování změn tradiční rolnické kultury pod vlivem industrializace a urbanizace vesnice. Je zde řada úkolů, zabývajících se problémy vlivu tisku, knihoven, rozhlasu, televize apod. Jiné výzkumné úkoly jsou zaměřeny ke studiu obyčejů, životní úrovně, přátelských vztahů, vlivů městské kultury atd.

Témata, týkající se změn v tradiční rolnické kultuře, jsou úzce spjata se čtvrtou skupinou témat zahrnujících problematiku společenského života na vesnici. Hlavním cílem těchto výzkumných prací je zjištění, do jaké míry postoupila dezintegrace vesnické společnosti. Tyto průzkumy se zabývají úlohou sousedských vztahů, rodových příbuzenských styků v životě vesnice, tradičních vesnických organizací, nových hospodářských, politických, kulturních aj. společenských organizací, jejich činnosti na vesnici, místních autorit, významu a poslání zemědělských družstev, úlohy zemědělských kroužků a průběhu odehrávajícího se vývoje od družstevního hnutí k soustavě všelidového podniku. Průzkum vesnické lokální společnosti zahrnuje též problematiku typu vesnických kolektivů, jako jsou kolektivy státního typu, výrobních družstev, vesnic se silně vyvinutými prvky kolektivní práce, vesnic drobných výrobců, obcí s kovorolníky nebo obcí, kde jsou zastoupeny jak zemědělské, tak nezemědělské závody.

Konečně pátou skupinu témat tvoří třídní přeměny rolnictva, vnitřní sociální difference rolnictva, jakož i vztahy k jiným společenským vrstvám a třídám.

Všechny výzkumné práce mají poskytnout základnu ke zjištění hlavních společenských změn na vesnici v období socialistické industrializace a poskytovat již v průběhu výzkumu a zejména po ukončení výzkumu praktické pokyny společenské praxi.

Rozsah výzkumů v Polsku těžko lze vtěsnat do jednoho výzkumného centra. Hlavní témata výzkumu jsou však soustředěna již dnes do oddělení sociologie

vesnice Ústavu pro filosofii a sociologii Polské akademie věd a do úzce s ním spjatého sociologického oddělení Ústavu zemědělské ekonomiky. Polská akademie věd, řídící výzkumnou práci nejdůležitějších témat, bude současně určovat směr celé polské sociologie. To jí umožní, aby získala celkový obraz změn a zákonitostí, jimiž se tyto změny vyvíjejí. To jí také umožní vypracovat vědecký

základ pro praktickou činnost strany a státu, zaměřenou na odstranění zásadních rozdílů mezi městem a vesnicí v další perspektivě vývoje.

Doc. Boguslav GAŁĘSKI,

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky,
Varšava

(Zpracoval J. Tauber)

К некоторым вопросам социологии села

Каждое общественное явление многогранно и его нельзя познать и понять с позиций единственной науки. Если вопрос касается не только явления, но и проблемы, то тем более ее решение потребует сотрудничества целого ряда наук и сложных научно-исследовательских методов.

То, что можно было оставить вне поля зрения в определенный период, напр., в период революционного переустройства нашего сельского хозяйства, приобретает исключительное значение и удельный вес в период строительства социалистического сельского хозяйства — а тем более в период приближения к коммунизму. Неотвизно возникают требования к культуре и гигиене труда и среды, к уровню демократических отношений, к управлению и всей организации труда, к общественной роли земледельца, к возможности дальнейшего специального и культурного роста, к лучшему обслуживанию — не говоря о новых требованиях к качеству жилищного фонда, одежды и т. д.

Основное революционное переустройство сельского хозяйства было теоретически обосновано классиками марксизма-ленинизма. Успешное строительство социалистического сельского хозяйства, однако, потребует в порядке необходимости перепроверки и обобщения существующего опыта строительства. Но, так как это из года в год не делалось, накопился целый ряд проблем, в числе которых именно самые трудные относятся к области общественных наук, т. е. самых молодых наук, менее всего развитых.)*

Проблемы строительства социалистического общества возникали прежде всего на основании того, что до сих пор не были научным методом оценены познания и опыт в области действия социологических производственных отношений в разнообразных областях общественной жизни, и что таким образом не могли быть и результаты этой работы использованы в организации и управлении социалистического общества. Социалистические производственные и общественные отношения решающим образом влияют на отношение труда к коллективу, к руководству, к семье, месту жительства, партии, народу, государству; возникает новая классовая структура, меняется численность, значение, роль и отношения отдельных классов и общественных слоев и группировок, возникают новые требования к образованию, морали, сознательному гражданству. Исчезают старые и возникают новые ценности; все в движении.

Экономическая наука и хозяйственная практика начинают пролагать путь самыми большими проблемами — в то время как социология, а с ней целый ряд дальнейших общественных наук стоят лишь на самом пороге исследования весьма сложных общественных и культурных вопросов, которые были вызваны социалистическими изменениями в сельском хозяйстве и на селе, в особенности их стремительностью и глубиной.

Предлагаемый номер «Экономики сельского хозяйства» пока представляет лишь беглый обзор развивающейся работы социологического отдела НИИЭСХ, который две свои важнейшие задачи еще только обрабатывает и может ознакомить нас, таким образом, лишь с частными результатами.

Автор данного введения (д-р Ян Таубер) знакомит читателя с существующими рассуждениями о предмете и роли социологии села и пытается определить ее в качестве синтетической науки, которая, опираясь на комплекс результатов прочих общественных наук (в особенности таких, которые занимаются проблематикой деревни и сельского хозяйства), исследует и вскрывает действие общих законов развития общественной жизни на селе в целом их масштабе, внутренней связи и во взаимодействии их признаков, отношений и процессов. Автор приводит также конкретные формы проявления в среде сельскохозяйственного производства, в отношениях между жителями сел и городов, а при случае между основными классами и общественными группами.

Автор приводит в рассуждении о предмете социологии деревни ее основные задачи в настоящее время и в непосредственном будущем.

В статье д-ра Вацлава Гаха подчеркивается связь развития производительных сил в сельском хозяйстве с развитием культурно-технического уровня работников сельского хозяйства. Повышение культурно-технического уровня — это не разовая и не короткосрочная задача. Это обеспечение планомерного, регулярного и систематического повышения специальной квалификации и всеобщей образованности.

До сих пор уровень специальной квалификации работников сельского хозяйства низкий и отстает от уровня квалификации работников промышленности.

Пути быстрого преодоления этого положения прежде всего во все возрастающей сети школьных и внешкольных учреждений с новыми прогрессивными формами представления и приобретения специального образования и культурного кругозора.

Ева Гораква в своей статье о бригадах социалистического труда в сельском хозяйстве приводит предварительные результаты исследования этих авангардных производственных и общественных формаций. Автор на основании конкретного социологического исследования демонстрирует цели, к которым стремятся бригады социалистического труда в сельскохозяйственных кооперативах, и каков их удельный вес в общественных сдвигах. Автор приводит обзор их развития, состав в зависимости от отрасли сельскохозяйственного производства, приводит их классовую структуру и анализирует их численность. Автор обращает внимание на обстоятельства, при которых возникают соревнующиеся коллективы, и их связь с проблемами отдельных рабочих мест, задачи бригадиров и т. п. Она предлагает провести более обширное исследование рабочих коллективов в сельскохозяйственных кооперативах и в общих чертах приводит его основное направление в тематическом отношении, которое бы эффективно дополнило существующие лишь технические или лишь экономические взгляды на трудовые коллективы в сельском хозяйстве.

Статья д-ра Милослава Тринки рассматривает единые сельскохозяйственные кооперативы в качестве общественных организаций кооперативных земледельцев. В то время как хозяйственно-производственная роль кооператива вне всякого сомнения, общественно-организационная роль трактуется по-разному. В малых населенных пунктах, где проживает большинство сельскохозяйственного населения, имеет место при наличии большого числа общественных организаций дробление сил.

Общественное исследование чехословацкого села показало, что решать вопросы положения и роли кооператива в качестве общественной организации кооператоров в то время, когда последняя стала совместным вопросом всегда нескольких соседних населенных пунктов, означает переоценку всей существующей системы общественных организаций на селе. Все более и более находит применение специально-образовательная роль кооперативов; помогать реализовать ее следовало бы прочим общественным организациям, а кроме того, дополнять ее в более широких областях. Автор на основании анализа положения предлагает способы возможного решения.

Людмила Драбова сравнивает положение деревенской женщины с городской. Специальная квалификация женщин в сельском хозяйстве отстает от роста общественного разделения труда, от социалистической организации производства, от уровня новой техники и технологии и от развития науки гораздо больше, чем у женщин, занятых в прочих отраслях народного хозяйства.

Специальную квалификацию могут деревенские женщины получить при условии, что образуется соответствие между требованиями относительно квалифицированного труда и требованиями к работе в семье и домашнем хозяйстве. Предпосылкой является то, чтобы сельскохозяйственные предприятия обеспечили для женщин ту же заботу о ребенке, какой пользуются матери, работающие в промышленности. Так же, как и женщины, работающие в городе, должны и деревенские женщины иметь возможность существенно сократить рабочее время и увеличить фонд свободного времени для самообразования.

Д-р Йозеф Коларжик далее знакомит читателя с трехлетней работой социологического отделения НИИЭСХ в Сухоле близ Кутной Горы. Приводимое исследование является типичным методом социалистического и общественного исследования и было впервые в таких масштабах применено в наших условиях. Исследование не только посредничало при необходимом контакте научно-исследовательских работников с практикой и предоставило возможность подробного ознакомления с общественными отношениями в кооперативе, но также облегчило решение целого ряда социальных, культурных, а до некоторой степени и производственных проблем указанного кооператива.

Для данного номера прислали свои статьи также наши зарубежные сотрудники проф. д-р Вальтер Шмидт, декан сельскохозяйственного факультета Университета Гумбольдта и доцент Богуслав Галески, заведующий социологическим отделением Научно-исследовательского института экономики сельского хозяйства в Варшаве.

Проф. Шмидт в своем обзоре развития сельскохозяйственных производственных кооперативов в ГДР рассматривает политические, идеологические и социальные условия, с которыми встречались строители социалистического сельского хозяйства в стране, находящейся под непрерывной пальбой вражеской пропаганды. В целях достижения постепенного перехода сельского хозяйства ГДР на крупное производство следует избегать всех схематических мероприятий.

Доцент Богуслав Галески описывает организацию научного исследования в области социологии деревни в Польше и знакомит читателей с ее проблематикой и задачами. Проблемы индустриализации Польши вызывают глубокие изменения в составе как рабочего класса, так в общественном и классовом составе села. Автор знакомит нас с обширными анкетами об общественной структуре и мышлении деревни и с самыми распространенными методами и техникой социологического исследования.

Zu einigen Fragen der Soziologie des Dorfes

Jede gesellschaftliche Erscheinung hat viele Aspekte, die nicht vom Gesichtspunkt einer einzigen Wissenschaft erkannt und begriffen werden können. Sofern es nicht nur um eine Erscheinung, sondern auch um ein Problem geht, so erfordert dessen Lösung um so eher die Zusammenarbeit einer ganzen Reihe von Wissenschaften und die Anwendung komplizierter Methoden.

Das, was in einem gewissen Zeitabschnitt, z. B. im Zeitabschnitt der revolutionären Umgestaltung unserer Landwirtschaft, unterlassen werden konnte, gewinnt im Zeitraum des Aufbaus der sozialistischen Landwirtschaft — und um so mehr im Zeitraum der Annäherung zum Kommunismus — außerordentlich an Bedeutung und macht sich mit Nachdruck geltend. Unabweisbar sind die erhobenen Ansprüche an die Kultur und Hygiene der Arbeit und Umwelt, an das Niveau der demokratischen Beziehungen, an die Leitung und gesamte Organisation der Arbeit, an die gesellschaftliche Stellung des Bauern, an die Möglichkeiten seines weiteren fachlichen und kulturellen Wachstums, an bessere Dienstleistungen, ganz abgesehen von den neuen Ansprüchen an die Qualität des Wohnens, der Bekleidung usw.

Die grundlegende revolutionäre Umwandlung der Landwirtschaft wurde von den Klassikern des Marxismus-Leninismus theoretisch begründet. Der erfolgreiche Aufbau der sozialistischen Landwirtschaft wird jedoch notwendigerweise eine Überprüfung und Verallgemeinerung der bisherigen, beim Aufbau gewonnenen Erfahrungen erfordern. Da dies jahrelang nicht systematisch durchgeführt wurde, häuften sich viele Probleme an, deren schwierigste sich gerade auf dem Gebiet der Gesellschaftswissenschaften ergeben, also der jüngsten, am wenigsten entwickelten Wissenschaften.*)

Die Probleme des Aufbaus der sozialistischen Gesellschaft entstanden vor allem infolge des Umstands, daß die bisherigen Erfahrungen in bezug auf die Wirkung der sozialistischen Produktionsverhältnisse auf den verschiedensten Gebieten des gesellschaftlichen Lebens bisher nicht mittels einer wissenschaftlichen Methode bewertet wurden und daß daher auch die Ergebnisse einer solchen Arbeit nicht für die Organisation und Leitung der sozialistischen Gesellschaft ausgenutzt werden konnten. Die sozialistischen Produktions- und gesellschaftlichen Verhältnisse beeinflussen auf entscheidende Art die Beziehung der Arbeit zum Kollektiv, zur Leitung, Familie, Gemeinde, Partei, zum Volk und Staat; es entsteht eine neue Klassenstruktur, es verändert sich die Anzahl, Bedeutung, Rolle der einzelnen Klassen und gesellschaftlichen Schichten und Gruppen, sowie ihre wechselseitigen Beziehungen; es werden neue Ansprüche an die Bildung, Moral, an das sozialistische Bewußtsein der Staatsbürger erhoben. Alte Werte verlieren ihre Gültigkeit und neue Werte entstehen; alles ist in Bewegung begriffen.

Die ökonomische Wissenschaft und die Wirtschaftspraxis beginnt sich aus den größten Problemen einen Weg zu bahnen — während die Soziologie und mit ihr eine ganze Reihe der übrigen Gesellschaftswissenschaften erst an der Schwelle der Erforschung sehr komplizierter gesellschaftlicher und kultureller Fragen steht, die durch die sozialistischen Veränderungen in der Landwirtschaft und im Dorfe, vor allem durch ihr Ungestüm und ihre Tiefe, hervorgerufen wurden.

Die vorliegende Sondernummer der „Zemědělská ekonomika“ bietet vorläufig nur einen Einblick in die sich entfaltende Arbeit der soziologischen Abteilung des VÚZE, die ihre beiden hauptsächlichen Forschungsaufgaben erst bearbeitet und daher nur mit Teilergebnissen dienen kann.

Der Autor dieser Betrachtung (Dr. Jan Tauber) macht die Leser mit den bisherigen Erwägungen über den Gegenstand und die Sendung der Soziologie des

Dorfes bekannt und versucht, sie als synthetische Wissenschaft zu definieren, die sich auf die Summe der Ergebnisse anderer Gesellschaftswissenschaften stützt (insbesondere solcher, die sich mit der Problematik des Dorfes und der Landwirtschaft befassen) und die Wirkung der allgemeinen Gesetze der Entwicklung des gesellschaftlichen Lebens im Dorfe in ihrem gesamten Ausmaß, in ihrem inneren Zusammenhang und in der Wechselwirkung ihrer einzelnen Aspekte, Beziehungen und Prozesse verfolgt und aufdeckt. Er weist auch auf die konkreten Erscheinungsformen in der Umwelt der landwirtschaftlichen Produktion, in den Beziehungen zwischen den Bewohnern des Dorfes und der Stadt, bzw. in den Beziehungen zwischen den grundlegenden Klassen und gesellschaftlichen Gruppen hin.

Der Autor vervollständigt seine Betrachtung über den Gegenstand der Soziologie des Dorfes durch die Aufzählung ihrer Hauptaufgaben im gegenwärtigen Zeitabschnitt und in der nahen Zukunft.

Im Artikel von Dr. Václav Hach wird der Zusammenhang zwischen der Entfaltung der Produktivkräfte in der Landwirtschaft und der Entfaltung des kulturell-technischen Niveaus der in der Landwirtschaft Tätigen hervorgehoben. Die Hebung des kulturell-technischen Niveaus stellt keine einmalige und kurzfristige Aufgabe dar. Sie erfordert die Sicherstellung einer planmäßigen, regelmäßigen und systematischen Erhöhung der fachlichen Qualifikation und Allgemeinbildung.

Der bisherige Stand der fachlichen Qualifikation der in der Landwirtschaft Beschäftigten ist unzufriedenstellend und bleibt hinter dem Stand der fachlichen Qualifikation der Werktätigen der Industrie weit zurück.

Der Weg zur schnellen Überwindung dieses Zustands führt vor allem über das sich ständig erweiternde Netz von Schuleinrichtungen und Einrichtungen außerhalb des Schulwesens zu neuen fortschrittlichen Formen der Ermöglichung und Erwerbung einer Fachbildung und eines kulturellen Überblicks.

Eva Horáková bringt in ihrem Artikel über die Brigaden der sozialistischen Arbeit in der Landwirtschaft vorläufige Ergebnisse der Erforschung dieser produktionsmäßigen und gesellschaftlichen Vorhutkollektive. Auf Grund einer konkreten soziologischen Forschungsarbeit zeigt die Autorin auf, welche Ziele die Brigaden der sozialistischen Arbeit in den Landwirtschaftsgenossenschaften verfolgen und wie sie sich an den gesellschaftlichen Umwandlungen beteiligen. Sie stellt eine Übersicht über ihre Entwicklung auf, führt ihre Struktur nach den landwirtschaftlichen Produktionszweigen und ihre Klassenstruktur auf und analysiert die Mitgliederbasis. Sie beachtet die Umstände der Entstehung der Wettbewerbskollektive und ihrer Verbindung mit den Problemen der einzelnen Arbeitsstellen, die Aufgabe des Brigadeleiters u. a. Sie beantragt die Verwirklichung einer breiteren Erforschung der Arbeitskollektive in den Landwirtschaftsgenossenschaften und entwirft die hauptsächlich thematische Orientierung dieser Forschungsarbeit, die den bisherigen nur technischen, bzw. nur ökonomischen Aspekt der Arbeitskollektive in der Landwirtschaft zweckvoll ergänzen würde.

Die Betrachtung des Dr. Miloslav Trnka befaßt sich mit den einzelnen landwirtschaftlichen Einheitsgenossenschaften als den gesellschaftlichen Organisationen der Genossenschaftsbauern. Während die wirtschaftlich-produktionsmäßige Funktion der Genossenschaft außer Zweifel steht, wird die gesellschaftlich-organisatorische Funktion unterschiedlich ausgelegt. In kleinen Siedlungen, wo die landwirtschaftliche Bevölkerung überwiegt, tritt bei der Existenz einer großen Anzahl gesellschaftlicher Organisationen eine Zersplitterung der Kräfte ein.

Die Gesellschaftsforschung zur Problematik des tschechoslowakischen Dorfes hat gezeigt, daß die Lösung des Problems der Stellung und Aufgabe der Genossenschaft als genossenschaftliche Organisation der Genossenschaftsbauern in einem Zeitabschnitt, wo sie zur gemeinsamen Sache einiger benachbarter Siedlungen wurde, eine Umwertung des gesamten bestehenden Systems der gesellschaftlichen Organisationen im Dorfe voraussetzt. In immer höherem Maße macht sich die Fachbildungs-Funktion der Genossenschaften geltend; zur Verwirklichung dieser Funktion sollten die übrigen gesellschaftlichen Organisationen beitragen und sie sodann in breiteren Gebieten ergänzen. Auf Grund einer Analyse der Situation schlägt der Verfasser verschiedene Arten einer möglichen Lösung vor.

Ludmila Drábová vergleicht die Stellung der Landfrau mit derjenigen der Stadtbewohnerin. Die fachliche Qualifikation der Frauen in der Landwirtschaft bleibt hinter der Entfaltung der gesellschaftlichen Arbeitsteilung zurück, hinter der sozialistischen Organisation der Produktion, dem Niveau der Technik und Tech-

nologie und auch hinter der Entfaltung der Wissenschaft und zwar viel mehr als bei den in den übrigen Zweigen der Volkswirtschaft beschäftigten Frauen.

Eine fachliche Qualifikation können sich die Landfrauen unter der Voraussetzung aneignen, daß zwischen den Ansprüchen an eine qualifizierte Arbeit und den Ansprüchen an die Arbeit für die Familie und im Haushalt ein Einklang hergestellt wird. Dies setzt voraus, daß die Landwirtschaftsbetriebe den Frauen die gleiche öffentliche Kinderfürsorge sichern, wie sie den Kindern der in der Industrie beschäftigten Mütter gewährt wird. Ebenso wie den in der Stadt beschäftigten Frauen muß auch den Landfrauen die Möglichkeit einer wesentlichen Verkürzung der Arbeitszeit und Erweiterung des Freizeitfonds für Selbststudiumzwecke geboten werden.

Dr. Josef Kolařík informiert die Leser schließlich über die dreijährige Tätigkeit der soziologischen Arbeitsstätte des VÚZE in Suchdol bei Kutná Hora. Die beteiligte Forschung ist eine typische Methode der sozialistischen und Gesellschaftsforschung und wurde in einer solchen Breite in unseren Verhältnissen zum ersten Mal angewandt. Sie vermittelte nicht nur den erforderlichen Kontakt der Forschungsarbeiter mit der Praxis und bot diesen die Möglichkeit, sich eingehend mit den gesellschaftlichen Beziehungen in der Genossenschaft vertraut zu machen, sondern sie erleichterte auch die Lösung einer Reihe sozialer, kultureller und in gewissem Grade auch mit der Produktion der einschlägigen Genossenschaft verbundenen Probleme.

Die vorliegende Nummer enthält auch Beiträge unseres ausländischen Mitarbeiters, des Prof. Dr. Walter Schmidt, Dekan des Lehrstuhls für Landwirtschaft an der Humboldtuniversität und des Doz. Boguslav Galeski, Leiter der soziologischen Abteilung des Forschungsinstituts für Agrarökonomik in Warschau.

Prof. Schmidt orientiert seine Übersicht über die Entwicklung der Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften in der DDR auf die politischen, ideologischen und sozialen Bedingungen, in denen sich der Aufbau der sozialistischen Landwirtschaft in einem Lande vollzog, das ständig von der feindlichen Propaganda unter Feuer gehalten wird. Um den fortschreitenden Übergang der Landwirtschaft der DDR zur Großproduktion zu verwirklichen, muß man sich vor sämtlichen schematischen Maßnahmen hüten.

Doz. Boguslav Galeski beschreibt die Organisation der Forschungsarbeit auf dem Gebiet der Soziologie des Dorfes in Polen und verweilt bei ihren Problemen und Aufgaben. Die Probleme der Industrialisierung Polens verursachen tiefgreifende Veränderungen der Struktur der Arbeitsklasse und auch der gesellschaftlichen und Klassenzusammensetzung im Dorfe. Der Verfasser berichtet über die umfangreichen Umfragen über die gesellschaftliche Struktur und Gesinnung des Dorfes und über die verbreitetsten Methoden und die Technik der soziologischen Forschung.

VÝBĚR LITERATURY

k některým otázkám sociologie vesnice

- Bebel A.: Žena v socialismu.
- Bilšajová V.: Postavení ženy v socialismu.
- Brejchová J., Holečková B., Košnarová V.: Postavení ženy v ČSSR.
- Brhlovič G.: Stieranie podstatných rozdielov medzi charakterom práce v poľnohospodárstve a v priemyslu. Ekonomický časopis, XI, 1962, č. 1.
- Brigády socialistické práce a sociální přeměny v naší společnosti. NPL, 1963.
- Bruthans J.: Vliv pracovních sil, jejich věkové struktury a kvalifikace na další rozvoj zemědělské výroby. Zemědělská ekonomika, IX, 1963, č. 2.
- Další rozvoj socialismu a úkoly společenských věd. NPL 1963.
- Dubská I.: O sociologii. Kulturní tvorba z 24. I. 1963.
- Furfey P. H.: The Scope and Method of Sociology. New York 1963.
- Hahn E.: Zu einigen philosophischen Problemen des Charakters der Arbeit. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, X, 1962, č. 9.
- Havelka J.: Na závěr ankety „Nebát se těžkostí“. Nová mysl č. 7, 1963.
- Huláková M.: O kultuře a kulturní revoluci. NPL 1963.
- Jovčuk M. T., Osipov G. V.: O některých teoretických principch, problemach i metodach sociolog. issledovaniy. Voprosy filosofii, č. 12, 1962.
- Kolektiv autorů: Ženy budovatelky nové vesnice.
- Kon J. S.: K voprosu i predmětě sociologii. Voprosy marxistskej sociologii. Leningrad 1962.
- Kuzmin J. S.: K otázce sociální psychologie. Československá psychologie, VII, 1963, č. 1.
- Lamser V.: Sociologický výzkum a demografie. Demografie, 1963, č. 3.
- Lindzey Gardner: Handbook of Social Psychology. New York, 1956.
- Prokopec J.: Vdaná žena v rodině a v zaměstnání. Demografie, 1963, č. 1 a 2.
- Rozvoj sociologické společnosti a hnutí brigád socialistické práce. NPL, 1962.
- Rožin V. P.: O predmětě marxistskej sociologii. Leningrad 1962.
- Sonderson D.: Rural Sociology and Rural Social Organization. New York, Wiley 1943.
- Statistiky ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství, Praha.
- Statistické ročenky Státního úřadu lidové kontroly a statistiky.
- Štěpanjan C. A.: O predmětě kursa „Osnovy naučného kommunizmu“. Voprosy filosofii, 1962, č. 6.
- Tauber J.: Předmět a úkoly sociologie vesnice po XII. sjezdu KSČ. Zprávy Poradního sboru pro sociální a kulturní otázky vesnice, sv. 11.
- Tauber J.: Zpráva o sociologické konferenci v Prieros. Praha 1962.
- Teoretické podněty XXII. sjezdu KSSS. NPL, 1963.
- V. všeodborový sjezd, Rudé právo, 17. V. 1963.
- Ze života brigád socialistické práce, roč. 1962 a 1963.

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecké pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru zemědělské ekonomiky. Vydává Ústav vědeckotechnických informací ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Vychází měsíčně. Celoroční předplatné 120 Kčs. Redakce: Praha 2, Mánesova 75, telefon 274551-58. Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá PNS — ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, Jindřišská ul. 14, Praha 1. Lze též objednat u každé pošty nebo doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice tisku, odd. vývoz tisku, Jindřišská 14. Praha 1. Vytiskl Mir, novinářské závody, n. p., závod 2, provozovna 22, Legerova 22, Praha 2.

K ekonomickým problémům zemědělství

v novém ročníku vědeckého časopisu „Zemědělská ekonomika“

Redakční rada a redakce Zemědělské ekonomiky připravují pro příští ročník 1964 řadu monotematických čísel, v nichž budou publikovány výsledky vědeckovýzkumné práce na úseku zemědělské ekonomiky. Výběr temat byl volen s ohledem na stěžejní problémy, které vytyčil k řešení XII. sjezd KSČ.

Nový ročník bude zahájen dvojčíslem K otázkám využití matematicko-statistických metod ve výzkumu a v praxi, v němž budou zařazeny jednak materiály do připravovaného již čísla, jednak referáty, koreferáty a diskuse z mezinárodní konference věnované uvedené problematice.

K ekonomickým problémům projednávaným na VI. sjezdu JZD bude zaměřeno zvláštní monotematické číslo. Půjde v něm zejména o otázky rozdělování produkce a důchodů JZD.

Další monotematické číslo bude obsahovat příspěvky K otázkám organizace práce v souvislosti s komplexní mechanizací v rostlinné výrobě a budou v něm publikovány nejnovější poznatky.

Reprodukcí věcných činitelů zemědělské výroby se bude zabývat jiné monotematické číslo, zaměřené především na problematiku amortizace základních výrobních fondů, zkracování životnosti zemědělských strojů, reprodukci základního stáda, financování výrobních fondů a jejich efektivnosti, stanovení normativů oběžných výrobních prostředků atd.

Nové poznatky K ekonomice závlah přinese Zemědělská ekonomika v některém z čísel v první polovině roku.

Ekonomickými otázkami chemizace zemědělské výroby se bude zabývat tematické číslo, s jehož vydáním se počítá ke konci příštího roku.

Mimo to se uvažuje o tematickém čísle, jehož obsahem by byly současné rezervy zemědělské výroby, zejména na Slovensku a v pohraničních oblastech.

Každé číslo Zemědělské ekonomiky bude mít jako minulá leta přílohu Statistické přehledy v čs. a zahraničním zemědělství a Slovníček zemědělské ekonomiky, zaměřený k publikovaným článkům v jednotlivých číslech.

Objednávky na celý ročník nebo jednotlivá monotematická čísla přijímá

Ústav vědeckotechnických informací,

propagační oddělení

Praha 2 - Vinohrady, Slezská ul. č. 7

nebo

Poštovní novinový úřad

PŘÍLOHA ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

MELIORAČNÍ PRÁCE V ROCE 1962

Kraj, území	Odvodnění		Závlahy				Na 100 tisíc ha zeměděl- ské půdy připadá meliorací ha
	celkem ha	% ročního plánu	celkem ha	%	z toho hnojivé		
					ha	%	
Praha hl. město	—	—	40	100,0	—	—	786
Středočeský	2 744	82,8	1 458	76,5	125	61,6	590
Jihočeský	4 153	120,5	668	65,4	665	71,2	783
Západočeský	2 807	97,3	771	39,1	601	58,6	666
Severočeský	2 021	81,4	794	100,1	481	141,1	667
Východočeský	2 821	74,4	1 229	34,6	604	33,5	583
Jihomoravský	5 001	104,8	1 234	45,9	576	49,4	666
Severomoravský	5 180	115,0	3 573	165,6	693	40,5	1 490
Západoslovenský	3 847	113,3	4 607	99,9	390	18,0	830
Středoslovenský	5 078	106,0	2 401	97,0	1 578	70,7	884
Východoslovenský	3 039	96,8	1 538	45,9	419	18,5	537
České kraje	24 727	98,1	9 767	69,2	3 745	52,1	765
Slovenské kraje	11 964	105,7	8 546	81,9	2 387	35,8	755
Ústředně řízené organizace	2 186	131,1	545	120,6	95	66,9	—
ČSSR úhrnem	38 877	101,8	18 858	75,4	6 227	44,5	802

MELIORAČNÍ ZAŘÍZENÍ VYBUDOVANÉ V LETECH 1960 AŽ 1962 v ha

Rok	Meliorovaná plocha celkem			Z toho v rámci výstavby JZD		
	odvodnění	závlahy celkem	z toho hnojivé	odvodnění	závlahy celkem	z toho hnojivé
ČSSR ¹⁾						
1960	40 498	7 118	.	29 491	5 016	.
1961	27 215	9 286	2 725	20 427	5 336	1 552
1962	38 877	18 858	6 227	27 040	13 939	4 418
České kraje						
1960	26 219	4 374	.	20 260	3 811	.
1961	16 129	4 089	1 189	13 170	2 637	547
1962	24 727	9 767	3 745	18 897	7 327	2 391
Slovensko						
1960	12 482	2 449	.	9 231	1 205	.
1961	9 209	4 685	1 536	7 257	2 699	1 005
1962	11 964	8 546	2 387	8 143	6 612	2 027

¹⁾ včetně ústředně řízených organizací (není zahrnuto v českých a slovenských krajích).

SPOTŘEBA STROJENÝCH HNOJIV V ČSSR

Hospodářský rok	Spotřeba celkem v t čistých živin			Spotřeba na 1 ha zemědělské půdy v kg čistých živin		
	dusíkatá	fosforečná	draselná	dusíkatá	fosforečná	draselná
České kraje						
1936/37	22 124	41 993	23 564	4,4	8,4	4,7
1949/50	31 199	39 902	44 258	6,6	8,4	9,4
1950/51	41 695	47 603	56 126	8,9	10,2	12,0
1951/52	39 670	45 637	60 604	8,5	9,8	13,0
1952/53	35 159	46 659	72 985	7,5	10,0	15,6
1953/54	40 535	52 126	93 125	8,9	11,4	20,3
1954/55	52 968	61 593	113 422	11,5	13,3	24,6
1955/56	66 622	67 532	101 062	14,3	14,5	21,6
1956/57	59 526	76 085	119 530	12,8	16,4	25,8
1957/58	62 781	77 203	149 802	13,6	16,7	32,5
1958/59	90 210	87 140	172 807	19,8	19,1	37,6
1959/60	88 021	97 492	136 794	19,4	21,4	30,1
1960/61	99 387	99 793	119 896	22,0	22,0	26,5
1961/62	93 963	116 523	150 698	20,8	25,8	33,4
1962/63	104 641	123 817	150 543	22,3	27,6	33,5
Slovenské kraje						
1936/37	2 190	9 215	2 440	0,8	3,3	0,9
1949/50	11 078	15 216	18 676	4,0	5,5	6,7
1950/51	15 836	21 359	28 624	5,6	7,6	10,1
1951/52	14 386	18 662	26 344	5,1	6,6	9,4
1952/53	14 792	19 851	38 388	5,3	7,2	13,8
1953/54	18 094	25 195	36 563	6,8	9,5	13,9
1954/55	24 953	27 640	45 158	9,3	10,3	16,9
1955/56	32 749	30 456	48 081	11,9	11,1	17,5
1956/57	34 015	39 176	66 533	12,4	14,3	24,3
1957/58	29 325	34 843	65 884	10,8	12,8	24,2
1958/59	39 053	44 370	80 506	14,1	16,0	29,1
1959/60	45 908	49 941	78 556	16,7	18,1	28,5
1960/61	46 764	59 168	71 092	17,1	21,6	25,9
1961/62	48 574	62 831	81 560	17,9	23,1	30,0
1962/63	54 034	63 645	78 269	20,2	23,7	29,2
ČSSR						
1936/37	24 314	51 208	26 004	3,1	6,6	3,4
1949/50	42 277	55 118	62 934	5,6	7,3	8,4
1950/51	57 531	68 962	84 750	7,7	9,2	11,3
1951/52	54 056	64 299	86 948	7,2	8,6	11,6
1952/53	49 951	66 510	111 373	6,7	8,9	14,9
1953/54	58 629	77 321	129 688	8,1	10,7	18,0
1954/55	77 921	89 233	158 580	10,7	12,2	21,7
1955/56	99 371	97 988	149 143	13,4	13,2	20,1
1956/57	93 541	115 261	186 063	12,7	15,6	25,2
1957/58	92 106	112 046	215 686	12,6	15,3	29,3
1958/59	129 263	131 510	253 313	17,6	18,0	34,6
1959/60	133 929	147 433	215 350	18,3	20,2	29,5
1960/61	146 151	158 961	190 988	20,1	21,9	26,3
1961/62	142 537	179 354	232 258	19,7	24,8	32,1
1962/63	158 675	187 462	228 812	22,1	26,1	31,9

	Rok			1. pololetí 1963			Záso- by
	1960	1961	1962	celkem	z toho		
	celkem				státní statky	JZD	
traktory celkem	14 703	¹⁾ 13817	¹⁾ 15 360	¹⁾ 6 413	¹⁾ 1 497	¹⁾ 4 039	¹⁾ 231
z toho pásové	1 301	2 548	1 949	1 726	351	1 220	55
kombajny obilní	1 416	2 261	2 155	476	56	120	47
na kukuřici	40	603	700	334	56	257	194
na brambory	739	971	958	191	47	102	117
na řepu	562	293	45	29	2	10	43
sklízecí řezačky	3 936	5 071	4 181	1 750	455	1 165	867
soupravy na dělenou sklizeň cukrovky	.	.	386	341	67	262	245
samovazy traktorové	3 986	3 144	1 499	868	94	739	7
žací stroje řádkovací	.	3 999	4 164	1 206	254	781	752
mlátičky MAR 90	3 224	3 518	1 457	192	12	136	500
lisy vysokotlaké	337	1 643	1 775	697	163	466	62
čističky obilí	815	195	883	285	43	220	63
sečí stroje traktorové obilní	2 961	6 907	3 818	1 218	244	842	569
na řepu	29	216	1 288	1 025	198	761	122
na čtvercový hnízdivý výsev kukuřice	—	1 712	1 489	164	22	130	384
sázeče brambor	1 373	1 015	1 737	1 436	256	1 099	337
nakládače mrvy	2 755	2 665	3 083	1 334	268	995	73
rozmetadla mrvy	665	.	1 281	1 945	412	1 466	186
adaptéry na rozmetání chlévkové mrvy	.	5 121	3 806	1 248	287	883	212
překopávače kompostů	—	²⁾ 1 001	1 918	443	90	328	838
rozmetadla umělých hnojiv	6 684	4 983	3 685	2 397	534	1 761	411
pluhy 3—5radličné traktorové	7 952	7 976	7 618	2 794	454	2 246	2 408
kultivátory traktorové	3 638	5 799	3 145	1 030	249	740	1 532
kultivátorové nářadí na brambory	²⁾ 118	²⁾ 1 418	3 173	1 600	363	1 199	536
plečky	²⁾ 1 438	²⁾ 2 479	3 069	1 334	267	989	879
postřikovače na ochranu rostlin	1 006	1 085	1 604	1 127	165	749	441
dosušecí zařízení	.	²⁾ 5 789	6 888	5 695	1 307	3 935	811
vlečné vozy traktorové	12 807	25 975	22 879	6 372	1 364	4 571	640
návěsy traktorové	.	.	359	382	107	246	264
velkoobjemové adaptéry	.	3 459	4 023	1 815	285	1 347	572
soupravy kejdovací	²⁾ 167	104	88	29	10	19	6
závlahové	.	690	641	258	42	200	7
dojící aparáty DT 1	1 822	1 813	840	502	69	342	227
plnoautomaty	84	349	626	431	54	364	116
dojírny	82	89	186	46	12	32	29

1) od r. 1961 včetně nosičů nářadí

2) údaje výrobních podniků o odbytu

POČET DOKONČENÝCH STAVEB JZD

Území	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Kravíny								
České kraje	613	1085	2302	3503	2789	1845	1310	711
Slovenské kraje	349	345	642	1753	1475	1131	712	365
ČSSR	962	1430	2944	5256	4264	2976	2022	1076
Odchovny a teletníky								
České kraje	713	444	745	1797	1878	1433	449	668
Slovenské kraje	36	75	235	493	784	1087	661	584
ČSSR	749	519	980	2290	2662	2520	1110	1252
Porodny pro prasnice								
České kraje	767	737	833	1397	1627	1576	727	503
Slovenské kraje	302	216	250	388	660	738	453	212
ČSSR	1069	953	1083	1785	2287	2314	1180	715
Vepřiny								
České kraje	710	1058	1362	2578	3240	1073	235	215
Slovenské kraje	230	315	539	1151	944	717	275	245
ČSSR	940	1373	1901	3729	4184	1790	510	460
Drůbežárny								
České kraje	1536	1438	1895	3348	3058	1770	400	290
Slovenské kraje	513	505	573	942	1478	851	368	174
ČSSR	2049	1943	2468	4290	4536	2621	768	464

KAPACITY UVEDENÉ DO PROVOZU V JZD

(Počet kusů ustájeného dobytka)

Kravíny								
České kraje	36 264	62 888	99 378	170 678	202 564	151 650	132 641	86 816
Slovenské kraje	30 520	24 206	40 597	91 351	111 393	92 742	62 793	36 936
ČSSR	66 784	87 094	139 975	262 029	313 957	244 392	195 434	123 752
Odchovny a teletníky								
České kraje	12 466	13 819	21 804	69 444	102 465	83 832	29 599	63 882
Slovenské kraje	2 493	5 003	14 948	33 290	79 417	95 517	59 780	58 542
ČSSR	14 959	18 822	36 752	102 734	181 882	179 349	89 379	122 424
Porodny pro prasnice								
České kraje	15 181	14 046	16 774	32 659	41 451	54 741	23 254	25 321
Slovenské kraje	14 950	10 954	9 984	15 292	25 561	28 014	19 524	10 709
ČSSR	30 131	25 000	26 758	47 951	67 012	82 755	42 778	36 030
Vepřiny								
České kraje	54 921	87 571	112 780	215 862	344 824	153 603	35 925	81 109
Slovenské kraje	46 396	64 339	98 749	197 231	217 404	206 339	75 053	117 181
ČSSR	101 317	151 910	211 529	413 093	562 228	359 942	110 978	198 290
Drůbežárny								
České kraje	510 835	490 560	531 190	1039 162	1155 407	1045 240	279 646	446 257
Slovenské kraje	209 649	165 628	203 168	462 190	755 225	539 058	267 240	321 240
ČSSR	720 484	656 188	734 358	1501 352	1910 632	1584 298	546 886	767 497